

Универзитет уметности у Београду
Факултет ликовних уметности Београд

Докторски уметнички пројекат

ГЕСТУАЛНИ РИТАМ ТАЧКЕ
у ликовним представама персонализованих простора градова

Мултимедијална изложба

Аутор

Исидора Фићовић

Ментор

Др ум. Весна Кнежевић, редовни професор

Београд, 2021.

ГЕСТУАЛНИ РИТАМ ТАЧКЕ

у ликовним представама персонализованих простора градова

мултимедијална изложба

Захваљујем се менторки проф. др Весни Кнежевић,
и другим члановима комисије проф. др Биљани Јовић,
проф. др Драгани Б. Стевановић, проф. др Николи Шуици,
проф. др Радомиру Кнежевићу.

Захваљујем се на сарадњи проф. др Еичи Тосакију,
Даичи Мисави, Оливери Ерић, Ани Подкрајац,
Олги Узикаевој, Павлу Кнежевићу,
Драгораду А Миловановићу.

Захваљујем се на фотографијама
Срђану Вељовићу, Милану Краљу, Ивани Видић.
Захваљујем се мојој мајци Снежани Фићовић,
на бескрајној подршци, и свим другим пријатељима
који су допринели успешној реализацији
овог докторског уметничког пројекта.

Апстракт.....	2
1. Уводни појмови.....	4
1.1 Гестуално: Телесно кретање.....	4
1.2 Ритам: Визуелни ритам.....	15
1.3 Тачка: Тачка и круг.....	27
2. Тачка, линија и боја.....	37
2.1 Ликовни елементи.....	42
2.2 Примери кроз историју уметности и савремено стваралаштво.....	47
2.3 Алгоритамско тачкање.....	59
3. Ликовне представе персонализованих простора градова:	
Истанбул–Линц–Хирошима–Београд.....	61
3.1 Карактеристике градова у фокусу.....	62
3.2 Боја тачке четири града у фокусу.....	70
3.3 Метода <i>гестуални ритам тачке</i>	73
3.4 Симболи градова у фокусу.....	80
4. Мултимедијална изложба <i>Свака тачка је нови почетак</i>.....	90
5. Закључак.....	91
Библиографија.....	94
Вебографија.....	96
Слике у тексту.....	102
Прилог, визуелни материјал.....	103
Биографија ауторке.....	126

Апстракт

Уметнички процес из којег је спонтано произашао наслов дисертације / докторског уметничког пројекта у теоријском смислу обухвата различите области истраживања: филозофију, историју, антропологију, географију, социологију, математику, геометрију, физику, аритметику, историју уметности, савремено уметничко стваралаштво и тако даље. Намера практичног дела докторског уметничког пројекта има за циљ превазилажење граница, раса и подела мимо друштвених, политичких и економских наметања, која ограничавају слободу човека. Представља манифестацију љубави, суштину узвишене човекове природе и живота, космополитски дух. Тачка, временска димензија слике, свест човека присутна у садашњем тренутку, начин је повезивања и усклађивања с унутрашњим бићем, емоцијама, умом и телом, слободом духа и душом, у уметничком пољу савременог стваралаштва. На хоризонту сусрета различитих градова, различитих култура, помаља се *гестуални ритам тачке*, лични ликовни израз визуелног садржаја персонализованих простора градова. Истанбул, Линц, Хирошима и Београд у фокусу су на мотивима ликовних радова у овом докторском уметничком пројекту. Првенствено изведени цртачким и сликарским материјалима, уз радове у другим медијима, приказани су на изложби мултимедијалног карактера. Зашто, како, на који начин, због чега или шта представља *гестуални ритам тачке*?

Интердисциплинарно посматрање, макро и микро космоса, природе и човека, научно-аналитички приступ објашњава разумевање симбола тачке. Практична примена појмова: гестуално, ритам и тачка, у сликарском процесу кроз архетипска, метафизичка или културолошка значења, учитава естетику узвишеног и лепог.

Кључне речи: *гестуално, телесно кретање, визуелни ритам, тачка, круг, линија, боја, ликовност, дух-душа-тело-свест-гест, бесконачност, етар, пиксел, алгоритамско тачкање, телесни ум, мануелно, двоканална експресија / размишљање, временска димензија слике, форма баланса, јединство, хармонија, избељена духовност, лепо и узвишено, животворни импулс етра, тело и природа.*

Abstract

The artistic process from which the title of the dissertation / doctoral art project spontaneously emerged in the theoretical sense encompasses various areas of research: philosophy, history, anthropology, geography, sociology, mathematics, geometry, physics, arithmetic, art history, contemporary art and so on. The intention of the practical part of the doctoral art project aims to overcome borders, races and divisions beyond social, political and economic impositions, which limit human freedom. It represents the manifestation of love, the essence of sublime human nature and life, the cosmopolitan spirit. The point, the temporal dimension of the image, the consciousness of man presence in the present moment, is a way of connecting and harmonizing with the inner being, emotions, mind and body, freedom of spirit and soul, in the artistic field of contemporary creativity. On the horizon of meeting different cities, different cultures, *the gestural rhythm of dot* (point) is diminishing, the personal artistic expression of the visual content of the personalized spaces of the cities. Istanbul, Linz, Hiroshima and Belgrade are the focus of the motifs of the artwork in this doctoral art project. Primarily performed with drawing and painting materials, along with works in other media, they were shown at the exhibition of a multimedia character. Why, how, in what way, for what or what is *the gestural rhythm of dot*? Interdisciplinary observation, macro and micro cosmos, nature and man, scientific-analytical approach explains the understanding of the symbol of a point (dot). Practical application of the terms: gestural, rhythm and dot, in the painting process through archetypal, metaphysical or cultural meanings, loads the aesthetics of the sublime and the beautiful.

Key words: *gestural, body movement, visual rhythm, dot, circle, line, color, fine art, spirit-soul-body-consciousness-gesture, infinity, ether, pixel, algorithmic dotting, body mind, manual, two-channel expression / thinking, temporal dimension of image, form of balance, unity, harmony, whitened spirituality, beautiful and sublime, life-giving impulse ether, body and nature.*

1. УВОДНИ ПОЈМОВИ

Да би се боље разумела суштина ове дисертације / докторског уметничког пројекта, погледајмо корен и значење речи: гестуално, ритам и тачка. Семантика речи учитава објективни смисао ових појмова, а увид у контекст у коме су те речи употребљене у практичном раду, представља субјективно искуство истраживања пренесено у лични ликовни израз. Суштина гестуалног јесте у телесном кретању, које претходи материјализацији ликовности у радовима практичног дела пројекта докторског уметничког истраживања, истовремено представљајући суштину стваралачког чина. Ритам се практично манифестује као визуелни ритам, структурално, а опет интуитивно у испољавању слободног геста. Тачка, мистична фасцинација и инспирација вишеслојног значења у визуелном, ликовном језику, има форму круга. Научни приступ овом феномену, у области математике и геометрије, пружа једну дефиницију, док, с друге стране, филозофско метафизичко разумевање духовне димензије научног приступа феномену тачке, у уметничком процесу креативности, антиципира употребу тела. Практична примена појмова гестуално, ритам и тачка представља инвенцију методе *гестуални ритам тачке* – проучава, истражује, рефлектује, преплиће, промишља, дефинише, редефинише, хармонизује, балансира однос између појмова: невидљиво/видљиво, свесно/несвесно, унутрашње/спољашње, актуелно/виртуелно, аналогно/дигитално, ум/тело, лева/десна страна мозга, десна/лева страна тела, позитивно/негативно, емоције/рацио и тако даље.

1.1 Гестуално: Телесно кретање

Гестуално произилази из речи гест, латинског порекла (*gestus*) и означава покрет тела или руке приликом говора. У речнику Милана Вујаклије као блиске овом појму налазе се и речи: гестикулатор, гестикулаторски, гестикулација, гестикулирати, гестикулисати.¹ Покрет, начин комуникације посредством геста, најчешће махањем рукама, раменима или

¹ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1972, стр. 177.

покретом целог тела приликом говора постаје средство изражавања. Покрет се издваја као заједнички чинилац ових речи, као говор целог тела или само руке, преноси одређене садржаје. Као средство комуникације, у зависности од намере, махање рукама привлачи пажњу (леп гест) или одбија друге (ружан гест). Више од речи, подразумева комуникацију телесним изражавањем. Вилем Флусер (Vilém Flusser, 1920–1991)² дефинише гест као покрет тела анализирајући гестове у смислу одређених форми свести или односа између света и онога ко прави или изводи гестове тј. гестикулира.³ Ако се осврнемо на историју уметности, уочава се да „гест руке ствара кроз векове“,⁴ посебно у медију слике и цртежа. Гестом у времену ангажује се „телесни ум“,⁵ а у практичном делу докторског пројекта то је начин реализације ликовног уметничког рада.

Контекст гестуалног у практичном делу овог докторског уметничког пројекта подразумева гест као покрет тела или само руке, код Шуваковића, у раду с одређеним алатима – четкицом или шпахтлом, као и сликарским материјалима – то је оно што претходи уметничком раду. Поред тога, он разликује и гестове који су уметнички рад по себи,⁶ такође суштина гестуалног у овом докторском уметничком пројекту. Припрема тела покретом, загревање, за извођење гестуалног, телесног кретања, стимулише циркуларне, кружне, покрете руке, прецизног геста у методи „гестуалног ритма тачке (поглавље 3.3). Субјективни сликарски процес личног израза обухвата покрет свих делова тела истовремено – синхронизованост покрета гипким, меким, а опет усредсређеним одлучним гестуалним кретањем.

Шуваковић такође повезује појам гест с емотивним изражавањем унутрашње нужности, а намера практичног дела овог докторског уметничког пројекта, ликовни уметнички израз,

² Вилем Флусер (Vilém Flusser, 1920–1991) – спада у најугицајније мислиоце медија, културне теорије и филозофије комуникације у другој половини 20. века. Његов рани рад обележили су промишљање Хајдегера и утицај егзистенцијализма и феноменологије (<https://knjige.fmk.edu.rs/authors/vilem-fluser/>, преузето 7. 6. 2021, 15.24).

³ Вилем Флусер, „Гест писања“ („The Gesture of Writing“, <https://www.flusserstudies.net/sites/www.flusserstudies.net/files/media/attachments/the-gesture-of-writing.pdf>, приступ 7. 6. 2021, 15.39).

⁴ Истоимена самостална изложба ауторке, „Гест руке ствара кроз векове, линије покрета руке“ у Центру за ликовно образовање, Шуматовачка, 2016. године.

⁵ Софистицираност телесног ума, у односу на рационални ум, истиче француски филозоф Понти (Merleau-Ponty, 1908–1961) (<https://plato.stanford.edu/entries/merleau-ponty/?PHPSESSID=45c126ec75496a80fd779f0234719966#NatuPercStruBeha>, приступ, 23. 5. 2021, 19.40).

⁶ Мишко Шуваковић, *Појмовник модерне и постмодерне ликовне уметности и теорије после 1950*, Српска академија наука и уметности – Прометеј, Београд – Нови Сад, 1999.

управо демонстрира значај мануелног извођења у физичком контакту с материјалима, што човека оплемењује и повезује с унутрашњим бићем. Остављање физичког гестуалног трага најдиректнији је начин испољавања емотивног садржаја уметника у реалном времену и простору. Шуваковић аналитички разлаже функцију геста, спој делова тела, ока и ума, у координацији с покретом. Експресивност геста он објашњава наводећи уметничке стилове: „у неодади, хепенингу, флуксусу, *body art*-у и перформансу гест уметника у просторно-временском оквиру догађаја постаје уметнички рад. Уметник не излаже гестуалне трагове, већ чин телесног изражавања. Презентацијом гестуалног чина излажу се и истражују: механика телесног покрета, психомоторичке координације, комплексни бихевиорални облици недискурзивне комуникације, али и облици директног изражавања и непосредоване експресије у експресионистичком *body art*-у (Арнулф Рајнер, Марина Аврамовић, Ђина Пане)“.⁷ У практичном делу овог докторског уметничког пројекта гестуални траг забележен је визуелним знаком тачке, вишеслојног значења. Гестуално остављање трага, облик понашања, Шуваковић карактерише као верификовање концепта, документ физичког и менталног чина, печат живог бића уметника, а и слика је место „на коме уметник оставља гестуалне мануелне трагове унутрашњих, како психичких, тако и духовних доживљаја“.⁸

Лично практиковање различитих вештина телесног кретања, усаглашавање односа ума и тела, постаје инструмент ликовног израза. То су следеће вештине: импровизација покрета инспирисаних „гага плесом“⁹ у раду с Олгом Узикаевом,¹⁰ дугогодишње вежбања таи чи форми или чи гонг покрета, у раду с Мариом Тополшекком и његовим ученицима,¹¹ похађање балетске школе „Луј Давичо“, у Београду, у раном детињству и основној школи. Инструментализација телесног кретања као уметничког средства гестуалног израза

⁷ Исто, стр. 110.

⁸ Исто, стр. 231.

⁹ Гага телесни језик (*Gaga body language*) Охада Нахарина (Ohad Naharin), уметнички директор и кореограф плесне компаније (The Batsheva dance company), Тел Авив.

¹⁰ Олга Узикаева (Русија), савремена плесачица/извођачица/глумица, кореографкиња, наставница плеса, инструкторка пилатеса. Рођена је у Владивостоку (Русија) 1991. године. Своје плесно образовање започела је 1998. у балетској школи. Од 2000. до 2014. започела је такмичарски латиноамерички и балски плес. Ауторка похађа часове плеса (Creative Movement) Олге Узикаеве од краја 2018. у „Магацину“ у Београду (Creative Movement is based on: GAGA body language (by Ohad Naharin, artistic director and choreographer of the Batsheva dance company, Tel-Aviv), other improvisational tools; Feldenkraie method and Alexander technique.

¹¹ Живот је покрет <https://zivotjepokret.com/> (приступ 8. 6. 2021, 11.33).

ликовности јесте исход овог искуства. Телесно кретање у методи *гестуални ритам тачке* (поглавље 3.3) активира чуло проприоцепције.

„Проприоцепција, свест о положају делова тела у простору, представља најважнији начин учења и спознаје личног телесног осећаја. Савршен сензорни систем преноси од мишића, тетива, зглобова и механизма 4-вестибуларног система до мозга информацију о положају тела, напетости или релаксираности мишића, равнотежи и симетрији, правилном држању тела, покретљивости и активности зглобова. Када се правилно разуме „говор тела“, јасно се чита стање ума и тела у складу с индивидуалним потребама, избегава се уопштени модел третирања различитих личности. Такође, разумевање употребе тела омогућава брзо решавање проблема слабости мишића и друго. Као модел будућности, разумевање говора тела отвара могућности неограничене употребе осећајно-сензорног система тела. Хармонично кретање тела као целине у спорту, рекреацији, балету, плесу, борилачким вештинама, музици, сликарству или другим дисциплинама зависи од природног осећаја усклађивања сваког делића тела према потребама, што зависи од осећаја суптилног проприоцепцијског система. Развој проприоцепцијског чула омогућава савладавање и усавршавање све сложенијих и сложенијих покрета.“¹² Ако у дади, неодади, флукусу, хепенингу, поп-арту, новом реализму, постенформел уметности или посмодерној траг геста не подразумева експресију, као што је случај у експресионизму,¹³ у практичном делу овог докторског уметничког пројекта телесно кретање као гестуална ликовност одражава појам *двоканалне експресије*. Идеја двоканалног изражавања у личном ликовном изразу, поред естетике релације унутрашњег/спољашњег, иницира и промишљање односа: видљиво/невидљиво, статично/динамично, кретање/мировање, актуелно/виртуелно, аналогно/дигитално и друго, на основу опсервације, окружења савременог тренутка. Конкретан пример, баланс односа тих појмова, демонстриран је у радовима *методе ширења боје* (поглавље 3.3), која претходи методи *гестуалног ритма тачке*, самог наслова докторског уметничког пројекта. Такође *двоканална експресија* репрезентована је на докторској изложби, као парадокс апстрактне/реалне форме (поглавље 4), у два галеријска простора, о чему ће бити речи касније. Принцип двоканалног размишљања, такође, може бити метафора „од електронског до органског пејзажа“ као интермедијско

¹² Марио Тополшек, *Спонтани круг, пут здравља и вештине*, Кокоро, Београд, 2014, стр. 55–56.

¹³ Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 231.

кретање у односу на градове који су у фокусу предмета овог докторског уметничког истраживања, на пример од Линца, излагања на фестивалу Арс електроника, до Истанбула и културе органског размишљања. У перформативном смислу, проприоцепцијско чуло, телесно кретање методе *гестуални ритам тачке*, демонстрирано је у раду Процес 2, о чему ће бити више речи касније.

Телесно кретање

Телесно кретање, у практичном делу докторском уметничког пројекта, иницира интуитивни ликовни, емотивно изражен визуелни језик надахнут путовањима, одласком у различите градове света с фокусом на: Истанбул, Линц, Хирошиму и Београд.

Ликовно преношење искуства синергије различитих култура има за циљ неговање лепог и узвишеног, у хармоничној естетици уметничког рада. Можда чин или акција другачијег значења у односу на физичке покрете процеса сликања, на пример, код Ханса Хофмана, а опет ближе Полоковом „контакту“ (поглавље 2.2), с намером изласка из оквира класичног штафелајног сликарства, односно 2D оквира медија слике. С фокусом свести у садашњем тренутку, и онога што је изван одраза ума, телесно кретање, руковођено умом, услов је усмерене унутрашње енергије,¹⁴ и отварање духовно-телесног простора бића за креацију. Космологија, макро/микро свет, у прецизном извођењу покрета кружне форме, ритмом телесног кретања, аналогна је кретању небеских тела. На пример, племе Догон у западној Африци кретање небеских тела по издуженом кругу – елипси пореди с циркулацијом крви,¹⁵ док телесно кретање у практичном делу овог докторског уметничког пројекта подстиче циркулацију кружења енергије, телесно обликовање личног ликовног израза, активним мануелним покретом. Тактилно у раду са сликарским и цртачким материјалима, као и другим алаткама (од традиционалних алатки до уређаја

¹⁴ „Ум служи као медијум којим се пробија граница времена. Ваш ум управља вашу снагу у задатом правцу. Када се ум концентрише у једном правцу, ово умом покренуто убрзање вибрације с најкраће раздаљине доноси далеко већу пробојност“ (Вајсун Лијао, *Таи чи класици*, Лукаштампа, Београд, 2009, стр. 123).

¹⁵ Роберт Темпа, *Тајна звезде сиријус*, Српска књижевна задруга, Београд, 2007, стр. 82.

новотехнолошког развоја),¹⁶ условљена је физикалношћу. Основна форма телесног кретања, ликовног истраживања, у практичном раду овог докторског уметничког пројекта јесу кружни покрети. Аналогно кретању небеских тела или циркулацији крви, представља органску димензију методе *гестуални ритам тачке*. Оживотворење потенцијала људског тела, развој органског размишљања и употреба различитих чула, представљају мултимодалну¹⁷ спознају – реконекцију човека с природом и његовим окружењем. Емоције и тело, где сваки његов део носи одређену симболику, са срцем као средиштем односно центром тела, извор су личне стимулације, мотивације за телесно кретање, као средства уметничког изражавања.

На пример, Ентони Стивенс за срце каже: „Док је модерна западна цивилизација сместила душу и интелект у главу, традиционалне културе су придавале већи значај срцу, видевши га као средиште мудрости, разумевања и душе, такође 'пребивалиште Бrame' (Индија), 'престо Божији' (ислам), 'краљевство Божије' (хришћанство). Срце је орган кроз који је бог повезан с нама и испуњава нас својом љубављу: то је 'свето срце', грал испуњен крвљу Христовом, из којег теку љубав, праштање и сажалење. Ритмичка контракција (систола) и ширење (дијастола) срца чине га симболом ритма природе и универзума.“¹⁸ Дух–душа–тело–гест–кретање, координација ума и тела кроз покрет, органска перспектива у односу човека према себи и свету. Ово је посебно значајно у новотехнолошком савременом креирању и дизајнирању свакодневног живота, са идејом стварања трансхуманистичког¹⁹ друштва технократије.²⁰ Наративност телесног кретања, подразумева тело као инструмент имагинације у реалном времену и простору.

¹⁶ Isidora Fićović, *Interactivity in drawing/writing gesture, from traditional tools to new media devices*, AV Akademikerverlag, 2016.

¹⁷ Мултимодално подразумева укључивање више чула истовремено у спознаји информације о свету.

¹⁸ Ентони Стивенс, *Аријаднино клупко, водич кроз симболе човечанства*, STYLOS, 2005, стр. 369.

¹⁹ „Logično, jer pogon transhumanizma jeste ona industrija koja se označava kraticom ICT – informacijsko-komunikacijske tehnologije. Ideja transhumanizma čovjeku obećava da će kroz tehnologiju nadići svoje okvire, postati bolji, veći, jači, pa i besmrtni, dakle, bit će, kako je pisac znanstvene fantastike Theodor Sturgeon i nazvao jedan svoj roman – *Više nego ljudski*“, (str. 49); „Transhumanizam pod prividom oslobođenja čovjeka od materijalnog svijeta, zapravo zatvara čovjeka u sferu materijalnog svijeta. Isključuje osjetilnu i doživljajnu stvarnost, a za razmišljanje (zapravo – to je samo računanje) mu treba vrlo materijalni *hardware* (struja, procesor, matična ploča...) dok je naša svijest istinski nematerijalne prirode, o čemu svjedoče istraživanja gledanja na daljinu, iskustva bliska smrti i slični fenomeni. Moglo bi se slobodno reći da transhumanizam nudi lažno kvantno biće tj. njegovu iluziju“ (Krešimir Mišak, *Smrt transhumanizmu, sloboda narodu*, Skalarbooks, Novi Sad, 2020, стр. 49 i 203).

Знање о циркулацији крви постојало је код Кинеза у Азији или код племена Догон у западној Африци много пре него што је то сазнање о људском телу установљено у западној Европи.²¹ На пример, племе Догон циркулацију крви у телу директно повезује с прогресом речи.²²

Ако је *гестуални ритам тачке* заснован на прецизном покрету кружног кретања, саобразно циркулацији крви или кретању небеских тела, а по речима Морихеја Уешиба – круг је одраз извора живота²³, еманација љубави, онда исписане речи на зидовима у ФЛУ галерији, на завршној докторској мултимедијалној изложби (поглавље 4), на турском, немачком, јапанском и српском, представљају афирмативни прогрес речи пријатељства и радости. Синергија различитих култура градова, која је у средишту пажње овог докторског истраживања, симболише телесно кретање кружних покрета, као израз еманације љубави.²⁴ На пример, реч *живели* исписана на матерњем језику сваког од четири града (*Şerefe, Kampai, Prost, Živeli*), имплицира гест, телесну комуникацију при којој људи пружају једни ка другима руке с чашом пића, уз звук куцања, наздрављања пуним чашама, узвикујући „живели!!“ Такав гест телесне комуникације представља непосредну интеракцију, израз пријатељства, што је посебно значајно ако су у питању различите културе. Појам култура подразумева оплемењивање, развијање, богаћење духа, образованост, начитаност, а етичка култура „подизање појединца и целог друштва до тога

²⁰ Социјално-економска теорија по којој би у организацији привреде и уређивању свих друштвених односа требало применити „мериле енергије“, тј. утврђене и научно могуће чињенице у свим гранама друштвеног живота, чиме би се благостање народа знатно увећало; технократизам.

²¹ „У нашој култури Енглеz Вилијам Харви (1578–1657), тај који је открио циркулацију крви“, написао је књигу *Циркулација крви (Circulation of Blood)*. „Колико год чудно то звучало, та замисао ником пре њега у западном свету није пала на памет... Постскриптум (1997): Кинези су први открили циркулацију крви, мада је то остало непознато на Западу до 1546, када је Мигел Сервето (Michael Servetus) то поменуо (он, Ђордано Бруно и још двојица заправо су претходили Харвију).“ Роберт Темпа, *Тајна звезде сиријус*, Српска књижевна задруга, Београд, 2007, стр. 82.

²² *Исто*, стр. 82–83.

²³ „Свет срца се чисти духом који се одрекао рација. Тада све ствари испољавају своје срце. Срце мора бити примарно да би се дошло до његовог отварања и снаге. Уједињена енергија је очишћење – прилика успостављеног Божанства у свет. Док јачате снагу срца (неки и са светим мачем) ратови би требало да нестану. Морамо да обновимо Велики Дух Божанства и да му се вратимо.“ „Треба да упознамо властити центар који се налази у центру простора и из кога сами описујемо круг. Круг носи енергију живота свих ствари. Све се рађа из круга и потиче од кружења“ (Морихеја Уешиба, *Аикидо пут љубави, мисли и идеје Морихеја Уешибе, оснивача Аикидоа*, II, Кокоро, Београд, 2006, стр. 42–45).

²⁴ „Ако нестане дух Љубави, дух заштите свих креација биће недоступан, па се зато треба устремити управо ка принципу Љубави. Овај принцип је без облика. Суштина будоа је у томе да нема облика, јер тада дух слободно егзистира, а енергија се правилно креће“ (*исто*, стр. 45).

да му идеали буду: правичност, истинитост, човечност и узајамно поштовање“.²⁵ Гестуално споразумевање, телесно кретање, комуницирање универзалног језика телесног кретања разумљиво је свима, без обзира на место, земљу или матерњи језик појединца. Културолошки гестуално: телесно кретање јесте култура светског разумевања. Обично је овакво искуство наздрављања праћено смехом, интересантним причама и интензивном социјализацијом. Лични доживљај кретања кроз градове света и непосредан контакт с различитим културама, пренесен је у практичном делу докторског уметничког пројекта на телесно кретање као средство ликовног изражавања, у реалном времену и простору савременог тренутка. Фокус свести у садашњем тренутку резултира прецизношћу геста ритма тачке у форми круга. Прецизност извођења *гестуалног ритма тачке* указује на стабилност, сигурност, самоувереност, центрираност, уземљеност, а такође тај смисао има и квадрат, један од облика основне геометрије. На четири цртежа квадратне основе, а квадрат је симбол материје и стабилности, по принципу златног пресека представља основу за репрезентовање карактеристика четири града у фокусу. Бојом тачке и апстрактним приказом форме методом *гестуални ритам тачке*, на четири истоветна квадрата, једнака по величини, исписана је реченица: „Свака тачка је нови почетак“ на турском, немачком, јапанском и српском језику; што је истовремено и сам назив завршне докторске изложбе у ФЛУ галерији (поглавље 4, и у прилогу).

Дубље разумевање релације телесног кретања и различитих култура у личном ликовном изразу сагледава се кроз објашњење Ентонија Стивенса: „Баш као превозно средство натоварено нашим искуством и идентитетом, тело је возило које превози нас (и наше гене) кроз живот. Сем тога, тело нам је и пребивалиште, тврђава у којој – током нашег закупа, све док најам не истекне – чувамо своје најдрагоценије благо. Сем коришћења тела као крајње ефикасног средства симболичке комуникације („говор тела“) и сваки његов део има симболичке импликације. Тело је погодно подручје за психолошке пројекције, те не постоји ниједан његов део којем током миленијума није било приписано неко симболичко значење. Као складиште за дух, тело је у свим својим деловима њиме прожето и чини се да је то произвело паралелну симболику међу народима веома различитих традиција. Ова чињеница импресионира је Ричарда Онијанса док је писао свој магнум опус, књигу

²⁵ Милан Вујаклија, *наведено дело*, стр. 493.

Извори европске мисли (1973): „Уочљиво је да се, уз незнатне варијације у детаљима, иста основна схватања тела, разума и душе која се могу пратити кроз најстарије записе код Грка и Римљана, а такође и код Келта, Словена, Германа и других 'индоевропских' народа, могу наћи и у раном Египту и Вавилону, као и код Јевреја. Утицај се не може искључити, но исти феномени су вероватно довели ране Семите, Индоевропљане и друге народе до истих закључака.“²⁶

Какво је разумевање потенцијала тела и какво значење телесно кретање има у сликарству? Тело је инструмент кроз који музику свира наша душа.²⁷

Импровизованим покретима инспирисаним гага плесом, у раду с Узикаевом, направљена је припрема и снимљен плесни перформанс, за видео-рад под називом „Кружни покрети тачке“ (*Circular Movement of Dot*). Рад је приказан на мултимедијалној завршној докторској изложби, одржаној у централном делу ФЛУ галерије (поглавље 4, и у прилогу). Видео-рад прави паралелу између кружних покрета тела и геста руке сликарског процеса ритма тачке. Телесно кретање, у раду с њом подразумева: синхронизованост сваког дела тела кроз покрет с другим деловима, некада симетрично, некада асиметрично, ритам кретања усклађен је с телесним кретањем унутрашњег ритма, а импулси енергије, као електрични набој, осећају се кроз наглу промену ритма; плутање тела као по води, а затим брже и све брже кретање, па опет споро. У месту или кроз простор, кретање свих делова тела засебно или истовремено, музика духа унутар тела, активира унутрашњу енергију, што је присутно, такође, и у принципима таи чија.²⁸ Метафора телесног кретања импровизованих покрета Узикаеве, визуализовање слика и осећај телесности, уско је повезано са сликарским процесом ликовног рада: мекоћа зглобова, увртање/извртање, унутра/споља телом и његовим деловима, активирање центра, савитљивост кичме; увијање кичме као да је змија, цртање телом и сваким делом тела посебно; реп и глава су повезани, синхронизованост меким увијањем кичме, пребацивање тежине с једне ноге на другу ногу; плутање с рукама подигнутим у висини рамена испред груди, а онда брзим

²⁶ Ентони Стивенс, *Аријаднино Клупко, водич кроз симболе човечанства*, STYLOS, Нови Сад, 2005, стр. 355–356.

²⁷ „We are slowed down sound and light waves, a walking bundle of frequencies tuned into the cosmos. We are souls dressed up in sacred biochemical garments and our bodies are the instruments through which our souls play their music“, says Albert Einstein, Jain 108 Academy, <https://jain108academy.com/> (приступ 5. 5. 2021, 10.30).

²⁸ Вајсун Лиао, *Таи чи класици*, Лукаштампа, Београд, 2009.

кретањем, па све већим убрзањем, па опет споро, плутајуће кретање с подигнутим рукама се наставља. Тело је оно које води кроз простор, препуштање имагинацији телесног кретања. Тело, а не глава или рацио – интелект, води и покреће енергију изнутра, усклађује и балансира, хармонизује покрет. Држање четкице у руци у процесу сликања освешћује телесност, покрет геста руке.

Да би била још јаснија спона телесног кретања и сликарства, што овај докторски уметнички пројекат обухвата, час с Олгом Узикаевом изгледа на следећи начин: измислите личне покрете премештајући тежину с једне ноге на другу ногу; центар је активан, као кућа моћи, док су ивице тела с врховима прстију и ноктима сензитивне; деликатни покрети, померање сваког дела засебно, асиметрично и симетрично цртање кругова деловима тела, кривуља, завршених и незавршених кругова; илуминација телом, ширење светла покретима имагинације боје; лева страна тела покретом осветљава једну боју, десна страна другу боју, па се затим тело креће као да меша те две боје, интензивним покретима леве/десне стране тела, а опет сваки део креће се засебно. Покрет горњег дела тела рефлектује копирањем покрете доњег дела тела. Музика је само један од елемената с телима која се крећу у простору. Покретање главе може да буде као да постоји пет глава, кретање воде рамена, па шаке, па затим руке, лактови; кретање карлицом, ногама, цртање кругова стопалом, па целом ногом, унутра/споља, извртање/увртање, покрети теку; енергија протиче телом, а флексибилност кретања на природан начин долази изнутра; осећати енергију која циркулише телом и пустити да тело води покрет.²⁹

Промена од екстремно брзих до крајње спорих покрета у описаној импровизацији покрета у таи чију карактерише се речима Марија Тополшека да су осећај и способност промене осцилација на бескрајној скали између крајње релаксације и крајње тензије, кључ успеха за добар фа ли (експлозивну силу).³⁰ Центар тела је у струку, а то је, такође, центар чија³¹ у таи чију.

²⁹ Током личног практиковања импровизације покрета с Олгом Узикаевом у „Магацину“, 12. 5. 2021 – Телесно кретање, спој покрета и имагинације. Искуство блиско сликарском процесу, где се емотивни набој и идеје, унутрашњи садржај, преноси на статичну површину гестом руке, у контакту с алаткама и другим сликарским материјалима.

³⁰ Марио Тополшек, *Развијање унутрашњег знања*, Кокоро, Београд, 2015.

³¹ Чи је кинеска реч која значи „ваздух“, „сила“, „кретање“, „енергија“ или „живот“, а тачно значење речи чи, према теорији таи чија јесте „унутрашња енергија“, „суштинска енергија“ или „првобитна, вечна и врхунска енергија.“ Начин на који се чи испољава, а то је да увек тежи позицији која је најближа равнотежи и

Прецизност телесног кретања у личном уметничком ликовном изразу, извођење кружних покрета ритма тачке, јесте другачија прецизност од алгоритамских операција машине, компјутерских програма, аутоматизованих функција новотехнолошких апарата. Тело је присутно у реалном времену и простору. Тело је реално, а не виртуелно. Гестуално остављање трага сведочанство је најдиректнијег записа духа. Медитативног карактера, прецизност усмерене енергије личног ликовног изрази, телесним кретањем кружних покрета оживотворује актуелну стварност. Визуелни ритам телесног кретања даје уметничку вредност насталом трагу, а критеријум уметничког квалитета јесте ликовност, начин ритмичке повезаности ликовних елемената у целину. У овом докторском раду три основна ликовна елемента јесу: тачка, линија и боја (поглавље 2). Ликовност телесног кретања прави разлику у односу на дигиталну комуникацију посредством новотехнолошких апарата и мобилних телефона, таблета, који су ограничени на један гест, а то је лимитирано типкање по екрану. Гестуално, телесно кретање, ликовношћу материјализује емотивни садржај, односно унутрашњи свет бића уметника чини видљивим.

Свака боја, свака тачка, линија, као и њихови односи, у визуелном ритму, носе одређену симболику личног искуства свести, увида садашњег тренутка, у различите културе (четири града у фокусу). Ликовно телесно кретање у практичном делу докторског уметничког пројекта одражава путовање кроз светске метрополе. Такође, прецизност кружног облика ритма тачке телесним кретањем има другачију конотација од гестуалног код акције у акционом сликарству.³² Временске димензије слике, временски импулси свести садашњег тренутка, спознавање ових градова кроз путовање у одређеном временском периоду (од 2006. до 2016), репрезентује телесно кретање преточено у савремени лични ликовни израз, уметнички рад у реалном времену и простору *гестуалним ритмом тачке*. Свест, присуство у времену садашњег тренутка, у овом случају, у практичном уметничком раду, портал релације: статике/динамике, кретања/мировања,³³ унутрашње/спољашње, брзо/споро, у визуелном ритму покрета. Динамика артикулација

хармонији, назива се таи чи – „величанствени врхунац“ (Вајсун Лијао, *Таи чи класици*, Лукаштампа, Београд, 2009, стр. 27–59).

³² Харолд Росенберг, *Огледи о послератној америчкој уметности*, „Прометеј“, Нови Сад, 1997, стр. 14–66.

³³ „Такође је речено, ако не постоји кретање, и ви ћете остати непокретни. Ако постоји чак и лагана промена, ви сте се већ покренули у складу с њим.“ (Вајсун Лијао, *наведено дело*, стр. 130).

игре ликовних елемената као резултат гестуалног процеса телесног кретања контролисана је структурално, визуелним ритмом.

1.2 Ритам: Визуелни ритам

Реч ритам, која потиче од грчке речи *ritmos*, означава кретање које се одвија одмерено. То је равномерно груписање одређених јединица у веће скупине, уређена естетика одређеног реда, ритма. Равномерно кретање уско је повезано с покретом, самим тим и с временом.³⁴ Ако је време универзални закон промене, као што каже проф. др Велимир Абрамовић, онда се ритам може окарактерисати као закон промене, заснован на осећају спорог/брзог кретања покрета. Основна јединица грађе која се обликује ритмом у естетици личног ликовног језика овог докторског уметничког пројекта јесте тачка. Целина добија експресију ритамски³⁵ – држећи одређене елементе на окупу даје смисао целини садржаја. Постоје различите врсте ритма: у музици, плесу, поезији, скулптури, сликарству, архитектури и спорту. Предмет интересовања овог истраживања јесте визуелни ритам. Одмерено груписање делова нечега у временским интервалима манифестује се као временска димензије слике, структурална целина временских импулса свести, визуелни ритам тачке, као увиди у различите особине градова тј. различитих култура. Као садржај ритамске динамике визуелног језика, тачке у форми круга носе садржај структуриран каналисањем прецизних покрета. Визуелни ритам у овом случају артикулише основне ликовне елементе: тачку, линију и боју (поглавље 2). Њихова употреба и комбинација ствара варијације садржаја визуелног ритма на мотивима градова који су у средишту пажње аутора овог рада.

³⁴ „Време има ток, али то је један природни закон и то фундаментални закон физике који говори о мењању простора и материје у вечној садашњости“, каже велимир Абрамовић (<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1065314> , приступ 7. 6. 2021, 15.57).

³⁵ „Ритамски од грчке речи *ritmikos* који се креће одмерено, равномерно, по такту, лепо уређен“ (Милан Вујаклија, *наведено дело*, стр. 839).

Визуелни ритам

Имајући у виду употребу мобилних телефона у савременом тренутку, распрострањеност социјалних медија на интернету, где је комуникација првенствено визуелно оријентисана посредством дигиталне слике, поставља се питање употребе тактилности, значаја физичке ангажованости, данас, у реалном времену и простору. Изазов за еволуцију људског мозга, усклађивање односа ума и тела, наглашава софистицираност телесног ума. Простор иновативних начина преиспитивања естетике облика, њихово дизајнирање на другачије начине, наглашава појам визуелног ритма, структурисање визуелног језика игром ликовних елемената, на сличан начин као што композитор компонује музичко дело. Ако размишљамо о појмовима покрет, време и ритам или о телесном кретању (поглавље 1.1), поставља се питање на које начине се могу инкорпорирати, у савремене уметничке праксе, укључујући новотехнолошка средства, данас већ нанотехнолошког развоја.

Визуелни ритам је важан аспект традиционалних медија, слике или процеса геста цртања/писања³⁶, као и калиграфије, где се мануелни рад претпоставља. Чињеница је да „гест руке ствара кроз векове“, а најчешће подразумева употребу десне руке. Привилегија је упознати проф. др Еичи Тосакија (Eiichi Tosaki),³⁷ сарађивати с њим и учествовати на његовим радионицама бимануелног координисаног цртања (BCD).³⁸ Визуелни ритам на формама његове инвентивне цртачке методе означава природан ток кретање две линије, гестом, обе руке истовремено. У том цртачком процесу лева/десна страна мозга, десна/лева страна тела, ефикасно се преплићу и умрежавају. То би могла бити нужност за другачије креативне приступе настајању уметничких облика и форми. Научена шема једне форме, у методи проф. др Еичи Тосакија, може се понављати унедоглед. Такав приступ

³⁶ Isidora Fićović, *Interactivity in drawing/writing gesture, from traditional tools to new media devices*, AV Akademikerverlag, 2016.

³⁷ Проф др Еичи Тосаки (Eiichi Tosaki) – уметник, историчар уметности и филозоф. Током 30 година развија бимануелно координисано цртање (BCD), повезано са уметношћу и дизајном (Monash University and National Ageing Research, Melbourne). Предаје о историји уметности, теорији уметности, филозофији, религији, анимацији, јапанској култури и практичној уметности. Аутор је многих публикација о историји уметности, филозофији и јапанској култури у Аустралији и САД (<https://bimanualdrawing.wordpress.com/about-me/>, приступ 3. 5. 2021, 10.53).

³⁸ Радионице проф. др Еичи Тосакијем одржане су у Универзитетској библиотеци у организацији креативне платформе „Радионица геометрија“ којом руководи др Биљана Јовић, доценткиња Универзитета у Београду (<http://www.geometryworkshop.com/>, приступ 10. 7. 2021, 14.09).

ритму подсећа на музичара или композитора који приликом извођења свог дела има матрикс, „композицију“ у глави, као што то објашњава Лангер.³⁹ Меморисана структура понављања одређење форме компоновањем јесте једна од карактеристика визуелног ритма.

Инструментализација телесног кретања, загревања тела (поглавље 1.1), такође је припремна фаза за извођење цртачког геста с обе руке истовремено, на радионицама бимануелног координисаног цртања др Тосакија. Кружни покрети једне, па друге руке, на једну, па на другу страну, наизменично, истовремено, паралелно, једном руком цртање троугла у ваздуху, а другом кружење на једну, па на другу страну; онда исто то с изменом обе руке, па наизменично гестуално обликовање форме звезде рукама у ваздуху итд. На овај начин активира се такође проприоцепцијско чуло (један од кључних појмова овог докторског уметничког истраживања)⁴⁰ и резултира ефикасном корелацијом ума–тела–покрета–геста–кретања, за правилно, флексибилно, а опет одређено структурално остављање визуелног трага бимануелног координисаног цртања.

Дисциплином, усаглашеност ума и тела достиже физичку усредсређеност геста, а репетицијом облика, VCD шема и патерна, подиже се концентрација и унапређује машта, кроз изазов ка спајању варијација асиметричних форми и креацију сопствене *ready made*⁴¹ форме. Уметничку праксу коришћења две руке истовремено др Еичи Тосаки развијао је више од 35 година. Као део самосталне студијске праксе, створио је временом спремиште од око 100 примарних композиција VCD-ја. Метода подразумева поступак израде узорака и тражења обрасца, користећи почетно стање неспретности и непознатости да би се створили перформативни услови из којих могу настати нови и непредвидиви облици и

³⁹ „Langer also argued that each music performer has a matrix or 'composition' in mind when he or she performs music (a tune), which is 'the basic form of the picture, which is to be developed, and by which every line and every accent is controlled' (Langer 1953, 121)“ (Dr Eiichi Tosaki, *Rhythm as Composition: Looking for a Common Ground*, стр. 11).

⁴⁰ Надовезује се на лично искуство ауторке у примени проприоцепцијског чула у интерактивним радовима (који укључују гестове: сечења, ударања, цртања светла покретом тела), насталим у Линцу током мастер програма, такође суштински елемент описан у матер тезама „Интерактивност у гесту цртања/писања“, а у докторском уметничком пројекту чуло проприоцепције још дубље је анализирано и примењено у методи *гестуални ритам тачке*, посебно у раду „Процес 2“ (у прилогу).

⁴¹ Појам *ready made* у уметност 20. века уводи Марсел Дишан (Marcel Duchamp, 1887–1968), изложивши 1917. писоар под називом „Фонтана“ на изложби Друштва независних уметника.

обрасци – и коначно, композиције.⁴² Занимљиво је да свака BCD композиција има специфичан редослед потеза и у даљој импровизацији може се комбиновати с другим BCD композицијама. Неограничене модификације и варијације вођене су апстрактном уметношћу, принципом визуелног ритма. Тачан редослед потеза, у свакој BCD композицији својствен је такође искуству калиграфије. Увид из личног искуства практиковања калиграфског писања канци самогласника у Јапану (А, И, У, Е, О)⁴³ сведочи о значају ритма, временским интервалима потеза геста руке, за естетику самог резултата.

Визуелни ритам означава одређену шему, структуру, патерн. Репетативни облици визуелног ритма, покрет који продукује бимануелно координисано цртање, структурисан је слично као еластична равна или трава, сечење, облагање, преклапање, упадање, конвергентно истезање. Гест, две истовремено нацртане линије, мултидимензионална активност, може бити повезан и с мултимедијалном технологијом. Гест је сличан тродимензионалном протоку изузетно дивље реке која тече брзо, споро, уско, широко, прелива се, као прање, прикупљање, падање или урањање.

Бимануелно координисано цртање (BCD) гестуалног је карактера, тече, антиципира кретање. Генерише шему модула Клајн боце (Klein Bottle), као и модуларност Ле Корбизјеа (Charles Le Corbusier). Може се проширити кроз неограничене модификације и варијације вођене апстрактном уметношћу и принципом визуелног ритма.

Искуство рада с Еичи Тосакијем у Универзитетској библиотеци на радионици бимануелног координисаног цртања мотивисало је и иницирало даљи развој личног практичног рада, надовезујући се на лични принцип уметничког разматрања корелације два појма, два начина, две опције, на пример аналогно или дигитално, виртуелно или актуелно, промишљање уметничких идеја унутар ових односа као лични мултимедијални израз. У овом докторском уметничком пројекту личну радозналост, инспирацију и

⁴² „As an artist I use two hands, a practice that I have developed for more than 35 years. As part of my independent studio practice, over time I have produced a repository of around 100 BCD primary compositions. The BCD method is a process of pattern making and pattern seeking, using the initial state of awkwardness and unfamiliarity to generate the performative conditions from which new and unpredictable forms and patterns – and ultimately, compositions – can emerge“, says prof. dr Eiichi Tosaki.

⁴³ IAMAS, Огаки, Нагоја префектура. Калиграфско писање, употреба геста писања/цртања, део је личног истраживања у мастер тези „Интерактивност у гесту цртања / писања.“ Лична уметничка пракса од 2016. до 2021. обележена је метафорички путем „од електронике до слике“, с фокусом на значај мануелног рада, без обзира на то који је медиј у питању – да ли је то слика или цртеж или можда неки други медиј новотехнолошког развоја – визуелни ритам, ликовност, даје естетску вредност уметничком делу. Тај пут „од електронике до слике“ акцентује освешћеност односа према телу, а самим тим и према природи.

мотивацију, спајања два појма, две идеје или две перспективе, различитих погледа у једном, једној целини као резултату уметничке целине једног дела, означава појам *двоканално* размишљање. На пример, непосредно после VCD радионице, у личном сликарском процесу, истовремено и паралелно, реализована су два платна истовремено, мањег и већег формата, као структурално/интуитивно наношење боје у визуелном ритму процеса тачкања. Поступак репрезентује методу *ширења боје* (поглавље 3.3).

Игра је та која носи слободу израза, а ритам хармонизује ликовне елементе у композицију форме. Ритам код Пола Клеа рецимо представља визуелни ритам статичког медија слике, а то се исто налази код Мондријана (Piet Mondrian, 1872–1944) – различито обојени квадрати постављени су ритмички на дводимензионалној површини.⁴⁴ Професор Еичи Тосаки пише о филозофији ритма код Мондријана.⁴⁵ Ритам као покрет тела или гест руке, у зависности од средстава или алатки, може се посматрати кроз кретање или мировање, одређено својствима самог медија, а VCD метод чини ту игру још разигранијом (игра маште и имагинације артикулисана је левом и десном страном мозга истовремено тј. десном и левом страном тела).

„Десна хемисфера мозга управља левом страном тела, осећа емоције, повезана са нашим чулним искуствима, има бујну машту, смисао за креативно стварање, разне врсте уметности и вештина, садржи у себи садашњи тренутак, омогућава савршено кретање, плесање, певање, сликање, писање, достигнућа у спорту или борилачким вештинама, оригиналним начином сакупља и комбинује индивидуалне елементе живота у целини и садашњем тренутку. Лева хемисфера управља десном страном тела, рационална је и интелектуална, обрађује аналитички и у секвенцама (раздваја и сортира), доказује и оспорава, критикује, организује, доказује се (его), информације из леве хемисфере иду од главе према телу, припада јој време прошлости или будућности. Приликом учења информације примамо левом половином мозга, а обрађујемо их десном.“⁴⁶

⁴⁴ https://www.artsy.net/artist/piet-mondrian?page=1&sort=-partner_updated_at (преузето 15. 6. 2021, 16.26).

⁴⁵ „Painting can be shown to be philosophy because it deals with the motion of bodies in the promptitude of their actions, and philosophy too deals with motion“ (Leonardo da Vinci [Da Vinci 1957, 277]) – Tosaki, Eiichi (2017, xix) *Mondrian's Philosophy of Visual Rhythm (Phenomenology, Wittgenstein, and Eastern thought)*, Springer Science + Business Media B. V. 2017.

⁴⁶ Марио Тополшек, *наведено дело*, стр. 33.

Пример сликарског, цртачког процеса у синергији са звуком, као мултимодални израз, јесте перформанс Дамјана Јовичина и проф. Еичи Тосакија, изведен у СКЦ-у у мају 2018. године.⁴⁷ Линија, боја, светлост и звук као обухватање универзума широким покретима обе руке, динамично артикулисаних у простору, јесте израз духа. Овде се може направити занимљива аналогија с погледом Краусове (Rosalind Krauss, 1941) на радове Мондријана и Маљевича, за које каже да они нису дискутовали о платну, или о пигменту, или о графиту, или о било ком облику материјала. Они говоре о бићу, уму или духу.⁴⁸

Из претходне евалуације аналитичког разматрања визуелног ритма може се закључити да је VCD метода, као и интуитивна и структурална метода *шпрење боје*, а затим метода *гестуалног ритма тачке*, и њихова комбинација, донела култивацију телесног ума у личном уметничком ликовном раду практичног дела овог докторског уметничког пројекта.

Квалитативна метода истраживања⁴⁹ – интервју Исидоре Фићовић с проф. др Еичи Тосакијем

- Исидора Фићовић: Како видите линију или како описујете линију, шта је линија за вас? На пример, у вашим радовима линија је увек закривљена, флексибилна кривина, можда полукруг, увијена кривина, то није, на пример, равна линија, није равна линија као у пољу геометрије. Какав је ваш однос према томе, ваш однос према кривој и правој линији?

Проф. др Еичи Тосаки: Основ VCD-ја јесте интеракција десне и леве руке. Када две линије нацртате с две руке, свака линија интервенише узајамно – равна линија има тенденцију да

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=g27xY1jB5D4> (преузето 4. 6. 2021, 6.17).

⁴⁸ Isidora Fićović, *Interactivity in drawing/writing gesture, from traditional tools to new media devices*, AV Akademikerverlag, 2016, стр. 28.

⁴⁹ Квалитативна метода истраживања, у форма интервјуа, представља кореспонденцију ауторке с Еичи Тосакијем од 20. 5. 2021, с циљем дубљег разумевања његове перспективе и размишљања у сагледавању уметничке вредности VCD методе.

се савије, а валовита линија да се исправи. Дакле, у VCD не постоји равна или валовита линија. Сама линија је попут живота и линија тежи свом путу. VCD линије губе геометријски смисао и када се саставе у облику, имају свој ритам и енергију.

- Исидора Фићовић: На пример, у уметничким делима кубизма присутне су равне линије, такође, ако гледамо квадрате у боји код Мондријана, постоји прав угао одређен правим линијама, а затим обојеним површинама између тих равних линија, које стварају визуелни ритам. Како објашњавате прав угао, угао, 90 степени, какво је ваше тумачење значења правог угла? У Мондријановим радовима присутан је угао од 90°.

Проф. др Еичи Тосаки: Да. Мондријан је направио доста од угла од 90° (више од хоризонталних и вертикалних линија) и основни принцип људског живота и сазнања (уз дубоки утицај теозофије) и (што је још важније за њега као сликара) композиције. За мене и VCD, међутим, основни принципи јесу слободан ритам и композиција, попут импровизације у модерном цезу. Сваки оригинални цез музичар развија свој властити речник, састављен од модула попут основних фраза и мелодије. Критеријум за избор међу бројним VCD композицијама да буду основни речник композиције јесу моје сопствене естетске интуиције. Тако су композиције VCD естетске форме и композицијски ритмови који могу међусобно да комуницирају и повезују се.

- Исидора Фићовић: У тексту „Ритам као композиција: тражење заједничког тла“ постоји неколико имена која објашњавају значење ритма и визуелни ритам, као што су: Аристоксен из Тараса, Аристид Квинтилијан, питагорејска традиција, Хелдерлин, Агамберн, Аристотел, Огист Роден, Мерло-Понти, Лангер, Соуријау, Филип Лаку Лабарт, Жизел Бреле, Гровнор Купер и Ленард Б. Мејер (Aristoxenus of Taras, Aristides Quintilianus, Pythagorean tradition, Hölderlin, Agambern, Aristotle, Auguste Rodin, Merleau-Ponty, Langer, Souriau, Philippe Lacue Labarthe, Gesele Brelet, Grosvenor Cooper and Leonard B. Meyer in: *Rhythm as Composition: Looking for a Common Ground*). Које је посматрање ритма најближе вашем раду ако се поново позовемо на ова различита тумачења?

Проф. др Еичи Тосаки: Аристоксеново разумевање ритма је веома важно у смислу прелома између ритма као шеме и протока времена у историјском смислу. После њега (постплатонски) ритам и време (и проток) с метром постали су веома важни у европској класичној музици. Моје разумевање ритма као композиције (или шеме) заснива се на претплатонизму (у тексту Емила Бенвениста) и блиско је разумевању Жизел Бреле, која заговара ритам као интернализовани метар.

- Исидора Фићовић: Када је реч о значају тела у вашем раду, како објашњавате важност тела?

Проф. др Еичи Тосаки: Моја брига јесте холистичка употреба људског тела. У нашем информационо оријентисаном друштву знаковни (или репрезентативни) систем или семантички факултет оријентисан је на леву хемисферу, која доминира већ дуже време. Нарочито у визуелној уметности употреба холистичког тела није била историјски проблем (посебно у званичном текстовно оријентисаном друштву на Западу [Дерида]). Тек од хитности „апстрактне“ уметности освешћено је питање тела у визуелној уметности (не „тело“ као метафора, већ као генеративна и практична функција). Музичари и плесачи користе две руке и удове. Семантичке слободне активности апстрактне уметности више не захтевају семантичку линију између леве хемисфере и спретне руке, а обе хемисфере и активности оријентисане на капус-капус све су потребнији покрети постапстрактне уметности. Такође, наше друштво информатичке технологије еманципирало је употребу две руке у креативном пољу. У VCD-у био сам посебно заинтересован за изградњу „аутомата“ у људском телу кроз дисциплину и понављајућу праксу.

- Исидора Фићовић: Која је уметничка вредност вашег дела и како је описујете?

Проф. др Еичи Тосаки: Композиције направљене уз помоћ VCD-а јесу естетски лепе у погледу облика и протока (а то је сам ритам). У том смислу ја сам кантиста, који каже да

је уметник (или геније у кантовском смислу) тај који генерише ново правило стварања, које следе следеће генерације. Развио сам своја правила и као уметник придржавао сам се правила. У том смислу сам „формалиста“ или (себе називам) „новоформалиста“.

Qualitative research method⁵⁰ – interview of Isidora Fićović with prof. dr Eichi Tosaki

- Isidora Fićović: How do you see a line, or how do you describe a line, what is line for you? For example, in your works, line is always curved line, flexible curve, semicircle maybe, twisted curve, its not, for example, a straight line, its not straight line as in geometry field. what is your relation to that, your relation to a curve line and a straight line?

Prof. dr Eiichi Tosaki: The basic of BCD is the interaction of right and left hands. When you draw two lines with two hands, each line intervenes mutually and a straight line tends to be bent and undulated line to be straightened. So there is no straight or undulated line in BCD. Line itself is like a life and the line tends to go its own way. BCD lines lose geometric sense and when they compose into shape, they have their own rhythm and energy.

- Isidora Fićović: For example, in art works of Cubism, there is the presence of a straight lines, also if we look Mondrian colored squares, there is a right angle created by straight lines and then colored surfaces in between those straight lines, that create visual rhythm. How do you explain the right angle, 90 degees angle, what is your interpretation of the meaning of the right angle? In Mondrians works it is present 90°.

Prof. dr Eiichi Tosaki: Yes. Mondrian made much of 90° angle (more than just horizontal and vertical lines), and the basic principle of human life and cognition (with deep influence by Theosophy), and (more importantly as a painter) of composition. To me and BCD, however, the basic principle is free rhythm and composition, like improvisation in Modern jazz. Each original

⁵⁰ Qualitative research method, in the form of interviews, is the author's correspondence with prof. Tosaki from May 20, 2021, in order to have a deeper understanding of the perspective of perceiving his method and his thinking.

jazz musician develops his or her own vocabulary, composed with module like basic phrases and melody. The criteria of the choice among numerous BCD compositions to be the basic vocabulary of composition is my own aesthetic intuitions. So BCD compositions are aesthetic forms and compositional rhythms, which can communicate and connect each other.

- Isidora Fíćović: In the paper „Rhythm as Composition: Looking for a Common Ground“, there are several names explaining the meaning of rhythm, and visual rhythm, such as: Aristoxenus of Taras, Aristides Quintilianus, Pythagorean tradition, Hölderlin, Agamern, Aristotle, Auguste Rodin, Merleau-Ponty, Langer, Souriau, Philippe Lacue Labarthe, Gesele Brelet, Grosvenor Cooper and Leonard B. Meyer (in the paper Rhythm as Composition: Looking for a Common Ground)

Which observation of the rhythm is most close to your work, if we re-call to these different interpretations?

Prof. dr Eiichi Tosaki: Understanding of rhythm by Aristoxenus is very important in terms of the watershed between rhythm as schema and as time flow in the historical sense. After Aristoxenus (as post-Plato) rhythm and time (and flow) with metre became very important in European classical music. My understanding of rhythm as composition (or schema) is based on pre-Plato (in Emile Benveniste's text) and close to Gisèle Brelet's, which advocates „rhythm is internalised metre“.

- Isidora Fíćović: Importance of body in your work, how you explain body importance in your work?

Prof. dr dr Eiichi Tosaki: Holistic use of human body is my concern. In our information oriented society, sign (or representational) system or left hemisphere oriented semantic faculty is dominate for a long time. Especially in visual art the use of holistic body was not the issue historically (especially in the official text oriented society in the West in the Derrida's sense).

Only since the emergency of 'abstract' art, the issue of body in visual art has become aware (not 'body' as metaphor, but as generative and practical function). Musicians and dancers have been using two hands and limbs. Semantic free activities of abstract art does not require semantic lineage between left hemisphere and the dextrous hand any more, and both two hemispheres plus corpus-callosum oriented activities are more and more required post-abstract art movements. Also our IT technology society has emancipated our use of two hands in creative field. In BCD I have been especially interested in the building up 'automaton' in human body through discipline and repetitive practice.

- Isidora Fićović: What is the artistic value in your work, how you describe artistic value in your work?

Prof. dr Eiichi Tosaki: The compositions made through BCD are aesthetically beautiful in terms of forms and flow (which are rhythm itself). In this sense I'm a Kantian, which says an artist (or genius in Kantian sense) is the one, who generates a new rule of creation, which is followed by the later generations. I've developed my own rules and followed the rules by myself as an artist. In that sense I'm a 'formalist' or (I call myself) a 'new-formalist'.

Слика 1

....

Рад с др Еичи Тосакијем на техници бимануелног координисаног цртања допринео је дубљем разумевању телесног покрета. Синхронизација десне и леве стране мозга / леве и десне стране тела примењена је у личном визуелном изразу дефинисања линија / кретању скупа тачака у овом докторском уметничком пројекту и истраживању ликовности. *Двоканално* размишљање, усклађивање два принципа као тачка форме баланса, хармонизује супротности ритамским током визуелног ритма тачке, док у VCD методи то је ток две линије асиметричне форме. Такође, битно је јасније разумевање ритма као хармоничног закона ствари, који пробуђује ментално-духовно-телесни простор бића, негује естетику духа, а то се проналази и постиже помоћу свести о метафизици временске димензије слике *гестуалног ритма тачке* на основу личног искуства калиграфског писања, затим визуелног ритма VCD шема и патерна, као и у аналитичком приступу значења смисла тачке, геометрије круга, значајним за разумевање извођења прецизног покрета.

1.3 Тачка: Тачка и круг

У српском језику реч тачка долази од глагола „такнути“ (дотаћи, убости). Исти смисао има и латинска реч *punctum*, од које долазе термини за тачку на немачком или енглеском језику – *punkt*, *point*. Све те речи потичу од латинског глагола *pungo* – „боцам“, „убадам“.⁵¹ Тачка може да се броји. Одређени број тачака може да се групише у скупине, док круг представља покретљиву форму без почетка и краја. Тачка је статична, а круг је кретање. Статика/динамика, гестуално извођење динамике покрета на статичној површини, кореспондира с појмом мировања и кретања у односу на појмове тачка и круг. Ако тачку посматрамо као форму круга, онда можемо говорити о средишту, метафори, интуитивном схватању смисла тачке, а не само о броју као егзактном ентитету. Уколико ипак говоримо о броју, онда то води до математике или аритметичког значења тачке. Нула⁵² и тачка, метафизика времена, ознака је за време садашњег тренутка, док је форма круга, облик основне геометрије поред троугла и квадрата, без почетка и краја, такође симбол бесконачности. Тачка као средиште: „Средиште је и тачка из које настаје простор, из које еманира кретање и рађа се облик, тачка како ширења, тако и сакупљања, по томе што враћа многострукост у јединство, хармонију, знање и обасјање. Сунце представља средиште свемира, као што је срце, „скровито место“, „средиште човека“.⁵³ Ако се тачка тумачи као средиште, у односу на телесно кретање (1.1) покрета кружне форме, онда се тумачење може односити на срце тј. Сунце. Тачка ритма пулсирања, животног импулса етра,⁵⁴ умрежава тачку срца, средишта тела и тачку сунца, средишта планетарног система.

⁵¹ Ратко Тошић, „О пореклу неких геоматријских назива“, <http://media.arhimedesns.edu.rs/2013/11/geomt.pdf> (приступ 8. 6. 2021, 11.52) стр. 1.

⁵² Велимир Абрамковић, „Скривена нула у специјалној теорији релативности“, <https://www.youtube.com/watch?v=z710XToQeT0> (приступ, 8. 6. 2021, 1.34).

⁵³ Џ. К. Купер, *Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, Нолит, Београд, 1978, стр. 156.

⁵⁴ „Израз етар потиче од грчке речи *either* која значи чист, односно горњи слој ваздуха, па је етар означавао првенствено простор далеко изнад облака. У неформалном, свакодневном говору етар означава простор у коме се распростиру електромагнетни таласи, пре свега носачи електронских медија попут радија и телевизије. Стари Грци одређују овај појам као пламени ваздух у коме звезде лебде и богови станују – далеки небески простор. Платон помиње етар као најфинију пратвар. Док је Аристотел говорио о етру као петом елементу који испуњава небески простор изнад Месеца. О етру као петом елементу још је забележено да је то апстрактна супстанца која је у алхемији и филозофији поред четири основна елемента свега – воде, земље, ватре и ваздуха, елемент у којем се простиру сви елементи космоса“ (<https://velikirecnik.com/2016/04/01/etar/>, приступ 2. 6. 2021, 17.24).

Такође, у практичној примени методе *гестуалног ритма тачке*, приступ тачки може се анализирати преко односа: статике/динамике, видљивог/невидљивог, актуелног/виртуелног, аналогног/дигиталног, духовног/материјалног, унутрашњег/спољашњег итд. Тачка је, у том случају, форма баланса, *двоканалне експресије / размишљања* личног уметничког ликовног језика. „Оса која обједињује васељену како вертикално, тако и хоризонтално; пресециште макроkozма и микроkozма, васељенски поредак; 'стожер закона'; тачка разрешења и измирења, у којој ишчезавају све супротности; вечно сада; 'тачка некретница'; Аристотелов 'непокретни покретач'“.“⁵⁵

Енглеска реч за тачку јесте *dot*,⁵⁶ асоцијативно тумачење симбола тачке: као знака који обележава завршетак једне реченице или почетак следеће. Друга асоцијација били би кратки флешеви с тачкама, којима се шаље порука Морзеве азбуке.

Ако, с једне стране, тачка представља сакупљање или ширење средишта и односи се на простор, с друге стране, тачка као животни импулс етра, сажимање и ширење, брзог/спорог ритма, односи се на време, каналисање дух–душа–тело–гест у присуству свести, демонстрирано је у практичном делу докторског уметничког пројекта. Јединство и хармонија, савршенство форме круга, знака тачке. Искуство прошлог времена или будућих планова у једној тачки садашњег тренутка – бесконачност и свест.

„Многи се покушавају враћати прошлости и тражити у њој упоришта, не схватајући да је ново време донело муњевит технолошки и свеколики развој, и да свест недовољно прати та достигнућа. Они који праве нови поредак, не раде то у складу са нараслом свешћу, него са својим сопственим потребама. Комуницирати новим открићима на пољу свести. Све што човек данас ради на Земљи представља опасност за његово тело. Спас није бежање са Земље, него свесна адаптација ка промењеном. Мисао је оно темељно што покреће човека и што га одваја од другог живог света... Природа је једно неоткривено савршенство, човек не треба ништа више да уради него да своју свест усклади с природом. Колико човек са својом грамежљивошћу тежи за оним што није корисно, а колико одбацује оно што га чини срећним? Људска свест развија се у складу са силама и енергијама које је окружују и усмеравају.“⁵⁷ Тачка као геометријска ознака за време, како то интерпретира проф.

⁵⁵ Исто, стр. 156.

⁵⁶ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dot> (приступ 13. 10. 2020, 13.44)

⁵⁷ Небојша Х. Граца, *Свест и здравље*, Београд, 2007, стр. 34.

Абрамовић, у практичном делу извођења гестуалног ритма тачке, подразумева усмереност, фокус свести, у реалном времену и простору. Садашњи тренутак, преко тела тј. освешћеним односом према природи, употребом различитих људских чула,⁵⁸ освешћује присутност у реалном времену и простору. Интердисциплинарност, продор у неоткривена подручја свести, подразумева филозофска схватања природе свести, бесконачност тачке тј. круга. Геометријске дефиниције ових појмова значајне су за архитектонско обликовање простора. Тако телесно учитавање смисла тачке и круга ликовношћу артикулише потенцијале људских чула у реалном простору кроз време. Архитектура или телесно кретање гестуалног ритма тачке остављају материјални траг у простору, а као сведочанство духа надилазе време и простор. За тачку као знак Шуваковић каже: „Знак, чулима доступан елемент који субјекта упућује на нешто. То је чулима доступан елемент који заступа, приказује и означава биће, замисао, предмет, ситуацију или догађај, чиме их посредно уводи у природне (историјске) језике или формално научне и визуелне језике. Знацима природних језика бави се лингвистика. Формалним знацима науке баве се математика и логика. Знацима визуелних језика баве се семиотичка теорија уметности и естетика.“⁵⁹ У ликовном језику практичног дела овог доктората, тачка и круг јесу такође и естетски елементни, слојевитог значења и симболике. Естетика ових елемената у функцији је приказивања ликовних представа персонализованих простора градова (поглавље 3). Телесно кретање, у процесу визуелног ритма тачке, у актуелном смислу савремене уметности и личног израза, говори о почетку, „а почети изнова у сликарству није само правило које је везано за свако ново платно, то је унутрашњи процес који даје смисао слици“.⁶⁰ Научно аналитичко посматрање тачке и круга, њихово интердисциплинарно проучавање, медиј слике узима као основу за духовни аспект датих научних дефиниција. Ликовност ослобађа сензибилитет унутрашњег бића, па тачка и круг добијају посебну уметничку димензију у новонасталој серији радова овог докторског

⁵⁸ Поред основних пет чула – вида, укуса, додира, слуха и мириса, издвајају се код човека и следећа чула: притисак, свраб, осећај температуре, проприоцепција, сензори тензије, чуло бола (ноцицепција), осећај равнотеже и кретања (еквибрицепција), рецептори растезања, хеморецептори, жеђ, глад, магнетоцепција, време (<https://www.penzin.rs/sve-o-nasih-pedeset-i-pet-cula/>, приступ 6. 7. 2021, 22.22).

⁵⁹ Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 383.

⁶⁰ Харолд Росенберг, *наведено дело*, стр. 113–114.

истраживања. Пример духовног аспекта тачке тј. круга (кружна линија тачака у низу) представља и традиционална јапанска енсо техника извођења круга.

Свемоћни извор коришћења свести за будуће живљење, а првенствено остваривање међуодноса у природи, па тако и међу различитим културама, са циљем унапређења људског здравља и животне средине, „као звезда водиља или као кристални одсјај сунчаног блеска на пољу људске умности, у спајању науке и духовности“.⁶¹ Ова универзална значења тачке и круга, њихова примена у архитектури или у телесном кретању *гестуалног ритма тачке*, репрезентује параметар споја различитих култура, у односу на тему докторског истраживања. У погледу медија у савременој уметности, идеја тачке и круга може се изразити најразличитијим средствима, од традиционалних алатки, до уређаја новотехнолошког развоја. Различити медији само су средство, а пресудно је разумевање смисла и принципа круга тј. тачке, кроз различите дисциплине, природне и друштвене науке, за испољавања ума–духа–душе–геста–свести, знања о гестуалном, телесном обликовању, одређеним вештинама, достигнућима и развоја људског духа у пољу уметности. Тачка и круг, то су јединство и хармонија.

Тачка и круг

Тачка као знак унутрашњег процеса личног искуства разматра се појмовима времена и простора, у односу на различите дефиниције тачке и круга.

Егзактност и мистика, дефиниција тачке и круга у природним и друштвеним наукама или интуитивни увиди, слободније интерпретације, филозофска оријентација и метафизика. Држ које пружа знање интердисциплинарности примењено у уметничком пројекту, ентузијазам посматрања из вишеструких перспектива садржаја уметничког рада, перцепција многоуглова. Многоуглови перцепција једне идеје, појма, појава или феномена.

„Математика и уметност имају дугу испреплетену историју почев од египатске, грчке и староиндијске цивилизације. Математика, као наука о геометријским облицима и

⁶¹ Небојша Х. Граца, *наведено дело*, стр. 3–4.

бројевима, била је помоћно средство у пројектовању и компоновању ликовних и архитектонских дела (геометријски облици и односи, пропорције, размера). У различитим езотеричним системима (од магије и алхемије до теозофије) математичке шеме и геометријски облици су симболи изражавања и приказивања универзалних космичких, духовних и божанских закона.⁶²

Тачка и круг, време и простор. Учитавање различитих стања свести, у зависности од времена тј. простора, у истраживању теме овог докторског уметничког пројекта, посредовано је путовањем кроз градове. Лично искуство различитих времена садашњег тренутка, на географски различитим тачкама света. Сажимање тог искуства путовања кроз време и географски простор мапирани су у личном практичном раду формом круга тј. знаком тачке у ликовним представама персонализованих простора градова (поглавље 3).

„Замишљајући тело чије су све три димензије занемарљиво мале, долазимо до појма геометријске тачке.“⁶³ У нацртној геометрији тачка се дефинише као круг бесконачно малог пречника. Тачка, права и раван јесу три основна елемента описивања геометријског простора. Другим речима, помоћу тачке, праве и равни описује се све у простору. То су основни елементи за описивање геометријског простора. Права је дефинисана двома тачкама. Раван је дефинисана с три елемента. То могу бити три тачке или, на пример, једна тачка и права, која је, у ствари, већ дефинисана с две тачке.⁶⁴ Ове дефиниције код Чуцаковића односе се на геометријски простор. Другачије тумачење појма тачка, филозофско-метафизичка идеја приступа математичким или геометријским дефиницијама, проф. др Велимир Абрамовић тумачи као ознаку за време: „Оно што је у математици време, јесу нула и тачка. Тачка је оно што је без димензија, нешто што не припада простору, основно је за простор да има бар дужину, ако нема ни дужину, онда то није простор, то је чисто време. Тачка јесте модел времена у геометрији. Кад ви радите геометрију, сваки цртеж ви почињете тачком, не можете ништа да нацртате пре него што оловка додирне хартију, дакле прво што цртате је тачка, и наравно да ви све што ћете даље цртати, а то су просторне димензије које следе из те тачке, ви ћете цртати у ствари као еманаацију времена, као настајање простора из времена. А исто то важи и за нулу, нула је

⁶² Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 181.

⁶³ Ратко Тошић, *наведено дело*, стр. 2.

⁶⁴ Александар Чуцаковић, *Нацртна геометрија*, Академска мисао, Београд, 2010.

заправо број за бесконачност, јер је део нуле једнак целини, нула плус нула је нула, пет пута нула је нула, значи то је једини број, то код јединице није случај, да је део једнак целини, а то је основа дефиниције бесконачности. Нула као број за бесконачност, као модел бесконачности и тачка као геометријски модел бесконачности, јесте оно што се најчешће користи у математици.⁶⁵

Метафизика смисла тачке као времена, освешћеност садашњег тренутка, најефикасније се постиже преко освешћеног односа према телу и његовој употреби. Телесно артикулисање импулса времена садашњег тренутка тј. тачке једно је од централних интересовања практичног дела пројекта овог докторског уметничког истраживања. Инструментализација гестуалног, телесно кретања кружних покрета, за пренос стања свести и њених промена, овде се аналитички разматра кроз дубље анализирање форме круга тј тачке, а то је визуелни знак, вишеслојне симболике, као крајњи резултат методе *гестуални ритам тачке*.

Гаспар Монж (Gaspard Monge, 1746–1818)⁶⁶ дефинише круг и терминологију круга у геометрији – пречник, тетива и лук. Растојање преко круга кроз центар назива се пречник. Пречник круга је двоструко дужи од полупречника. Тетива круга јесте линија која повезује две тачке у кругу. Лук је део круга. Теоријска важност кругова огледа се у невероватном броју и разноврсности ситуација у науци где се кругови користе за моделирање физичких појава. Кругови су прво приближавање орбитама планета и њихових месеца, кретање електрона у атому, кретање возила у кривини на путу и облици циклона и галаксија. Сфере и цилиндри јесу прва апроксимација облика планета и звезда, стабала дрвећа, експлодирајуће ватрене кугле и капи воде и предмета попут жица, цеви, кугличних лежајева, балона, пита и точкова. Круг је скуп свих тачака у равни које су на фиксној удаљености (полупречнику) од фиксне тачке (центра).⁶⁷

Из претходно реченог произилази да је тачка положај у простору. Такође, може се рећи да је тачка тачна локација у свемиру, а круг, лопта, сфера јесу облици и варијације унутар геометрије простора. За разлику од тачке, круг има одређене димензије и специфичности

⁶⁵ https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (приступ 13. 10. 2020, 13.47).

⁶⁶ Гаспар Монж (Gaspard Monge, 1746–1818),⁶⁶ изумитељ нацртне геометрије и отац диференцијалне геометрије.

⁶⁷ Gerrit Stoles, *Circle Geometry for High School Students*, 2014, стр. 24.

описивања помоћу појмова: пречник, полупречник, тетива, лук, радијус, секанта итд. Кружница је скуп свих тачака у равни које су на фиксној удаљености (полупречнику) од фиксне тачке (центра). Сваки интервал који спаја тачку у кругу с центром назива се радијус. Према дефиницији круга, било која два полупречника имају исту дужину. Реч „радијус“ односи се и на ове интервале и на заједничку дужину ових интервала. Интервал који спаја две тачке на линији круга, кружници, назива се тетива. Тетива која пролази кроз центар назива се пречник. Будући да се пречник састоји од два полупречника спојена на крајњим тачкама, сваки пречник има дужину једнаку двоструком полупречнику. Реч „пречник“ користи се за означавање ових интервала и њихове заједничке дужине. Права која пресеца круг у две различите тачке назива се секанта. Тетива је интервал који настаје када круг одсече секанту, а пречник интервал који као тетива пролази кроз средиште центра круга.⁶⁸

Наведена терминологија у геометрији, можда апстрактна, научно дефинише тачку и круг а појмови у вези с њиховим деловима значајни су у практичној примени у области архитектуре и у нацртној геометрији као параметри, основа за пројектовање грађевина. Такође, кроз историју уметности, у различитим сликарским правцима и стилевима, коришћени су у моделовању помоћу ликовних елемената. На пример, конструктивно валерска градња мотива потезима четкице на сликама код Сезана, јасни облици круга, ваљка, купе, праве и криве линије код кубиста, а тачка као примарни ликовни елемент основна је грађа мотива на сликама код поентилиста (поглавље 2.2). Будући да су четири града предмет истраживања овог докторског уметничког пројекта, архитектура је један од аспеката кроз који су истражене карактеристике Истанбула, Линца, Хирошима и Београда, њихове сличности и разлике (поглавље 3.1). Мотиви градова, представљени тачком и кругом, у ликовном смислу подразумевају одређене особине урбаног живота кроз боју тачке (поглавље 3.2) на апстрактној форми приказа ових градова, док је реална форма симбола градова (поглавље 3.3), споменици и грађевине, као ликовна форма грађена знаком тачке тј. обликом круга. Архитектура простора градова указује на специфичност одређене културе, начина живота људи у том граду, а универзалан знак тачке ликовним

⁶⁸ AMSI, Austrian Mathematical Science Institute, *Circle Geometry*, Measurements and geometry: Module 26, June 2011, str.1-7

језиком читава космологију архетипске симболике геометрије круга. Архетип круга представља цвет живота. У основи има шест кругова око једног круга и може се наћи у бројним земљама: Шкотској, Израелу, Турској, Египту, Индији, Немачкој, Бугарској, Шведској, Француској, Чешкој, Грчкој и тако даље.⁶⁹

Хришћанске базилике, као и архитектура исламских грађевина, подразумевају геометрију кружне основе и других геометријских патерна унутар грађевине.⁷⁰ Занимљиво је питање зашто древна светилишта имају облик круга. Архетип овог облика присутан је у архитектури кроз историју различитих култура и можда као визија будућих објеката, ради унапређења животне средине у градовима. Свест о екологији простора сагледава космологију макро и микро сегмената људског постојања (дух–душа–тело–гест–кружни покрети), као што и ВCD метода проф. др Еичи Тосакија усаглашава леву и десну страну мозга / десну и леву страну тела, принцип јединства и хармоније, суштински фактор синергије и унапређења човечанства. У тексту *Circle in Space – Space in Circle: A Study of Ratio between Open Space and Built-Up Area in Historical Circular Objects* говори се о тачки и кругу као симболима савршенства. Тачка је извор круга, језгро свега створеног, а бесконачност кружног кретања чини круг без почетка и краја. Круг је основа било ког кружног процеса, кружног града или кружног објекта. Геометријско место тачака у равни на једнакој удаљености од једне константне тачке у истој равни у еуклидској геометрији представља круг. Све закривљене линије могу се добити од круга, јер то је једини основни геометријски облик који одликује закривљена линија, а као најједноставнија, то је уједно и најсавршенија линија. Ова особина круга чини га елементом свих уметничких стилова у архитектури и пејзажној архитектури. Такође, заједно с четвороуглом и крстом, круг спада у најстарије, најосновније и најочигледније симболе у многим цивилизацијама. На пример, Сунце и Месец, кружни облици на небеском своду, представљају јак утицај у разним веровањима, магични круг је заштитни симбол у одбрани од злих сила, а на основу

⁶⁹ <https://jain108academy.com/sacred-geometry-webinar/> (приступ 15. 5. 2021, 11.28).

⁷⁰ <http://divithana.com/sehara/religija/islamska-umjetnost/islamska-geometrija-i-umjetnost-islamskog-paterna-i/> (приступ 22. 12. 2020, 11.37).

годишњег сунчевог циклуса древни народи препознали су четири кључна догађаја: пролећни, летњи, јесењи и зимски еквиноциј.⁷¹

У односу на унутрашње биће – а ликовност негује и оплемењује естетиком лепог и узвишеног – значење круга јесте у упознавању властитог центра, који се налази у средишту простора и из ког сами описујемо круг, а то је енергија живота свих ствари. Све се рађа из круга и потиче од кружења.⁷² Блиско овом схватању круга Морихеја Уешибе, у јапанској традицији енсоа круг је јединство духа, које симболизује пуноћу једноставности, бесконачно садржану у савршенству хармоније. Чини то, пре свега, слободом ума који је просветљен унутрашњом равнотежом, као што у практичном уметничком раду овог докторског пројекта тачка представља форму баланса, енсо круг јесте савршен, али никада затворен, а тај отвор је пут ка бесконачном. Тако и тачка сусрета различитих култура отвара могућности за размену знања, искустава и разумевања. Енсо је стање ума, тачка, савршена хармонија, у којој су тело и ум ослобођени, ментална смиреност, да би могли преобратити безграничност, унутрашње савршенство, кроз покрет и гест, телесним присуством у садашњем тренутку. Једноставност и смиреност духа чине појам узвишеног у извођењу покрета енсоа. Карл Јунг је цртање кругова видео као симбол трансформације и формирања ума, кроз круг и смиреност која стимулише надаље. Облик круга укорењен је у готово свакој култури као симбол који надилази сам облик. У многим традицијама као приказ савршености самог света, покрета, све је концентрисано и конвергира из тог епицентра. Енсо репрезентује сам свемир у покрету.⁷³

Разматрајући тело, круг или патерне који се понављају у природи, у овом докторском истраживању фрактална геометрија односи се и на плес, где је круг присутан у традицијама различитих култура. О групним плесовима заснованим на ритмичком окретању плесача око своје осе, говорио је мистик и религиозни мислилац Гурцијев.⁷⁴ У својим потрагама за истинским знањем, обраћао је посебну пажњу на вибрациони ритам

⁷¹ Biljana S. Jović, Aleksandar A. Čučaković, Mihailo N. Grbić, *Circle in Space – Space in Circle: A Study of Ratio between Open Space and Built-Up Area in Historical Circular Objects*, Sustainability 13, No. 9, <https://doi.org/10.3390/su13094662>, стр. 2.

⁷² Морихеј Уешиба, *наведено дело*, стр. 45

⁷³ <https://hr.sainte-anastasia.org/articles/cultura/enso-el-crculo-zen-de-la-plenitud-y-la-iluminacin.html> (приступ 7. 6. 2021, 12.03); <https://sr.laraform.com/the-enso-circle-a-zen-symbol-of-enlightenment-6440> (приступ 7. 6. 2021, 12.06).

⁷⁴ Георгије Гурцијев, *Све и свја или белзебубови разговори са унуком*, Логос, Агенција за издавачку делатност, Графичар, Горјани, Београд, 2014.

који повезује музику, плес и технику медитације. Кружни покрети играча засновани су на усклађивању два супротна принципа, која су у телу присутна као активна/позитивна и пасивна/негативна енергија, а то је и један од принципа таи чи вештине. Плесач поседује снагу и моћ, све док ова два енергетска принципа одржава у складу и равнотежи.

Гестуални ритам тачке којим се ритмички понавља облик круга може се објаснити и позивањем на фракталне форме, које настају репетицијом једног геометријског облика. Тако се у појединим природним структурама и појавама (шишарка, шкољка, пауново перје, љуштурска пужа, морски таласи, облаци), као и у неким орнаменталним приказима (преплети на архитектури, шаре на тканини, рукописне илуминације) могу препознати геометријски облици круга и кружне спирале. Фрактални облици јесу основа стварања и рачунарских (дигиталних) програма пошто фрактали имају своју математичку функцију и алгоритам, који описују могућности њиховог бескрајног дељења и множења, тако да њихове наредне реплике, умањених или увећаних димензија, постају копија целине.

Репетиција ритма тачке у форми круга може ићи у бесконачност, као и у принципу нуле, која се не може делити, јер сваки њен део опет је једнак нули, што објашњава проф. Абрамовић у критици теорије релативитета.⁷⁵ Искуство које се сажима у људској свести тј. садашњем тренутку, вечном сада, бесконачност нуле тј. тачка односно круг. Тако се у личном ликовном уметничком раду овог докторског уметничког пројекта тачка и круг првенствено односе на појам времена. Интуитивни увиди садашњег тренутка у градове света могу се пренети и другим чулима, у овом случају проприоцепцијом, на ликовни начин, у простору, а време садашњег тренутка забележено је такође у видео-раду и перформансу, као реконекција 2020. (поглавље 4) с четири града у фокусу.

Слобода покрета, проприоцепција, негује ликовност коришћењем три елемента – тачка, линија и боја, без обзира на то да ли је реч о традиционалним средствима (сликање, цртање/писање, линија у калиграфији) или су то алатке и уређаји новотехнолошког развоја, где се може говорити и о алгоритамском тачкању (поглавље 2.3).

⁷⁵ Скривена нула у теорији релативитета (<https://www.youtube.com/watch?v=z710XToQeT0>, приступ 2. 5. 2021, 17.30).

Из претходних поглавља произилази настојање да се освести реконекција с телом тј. природом⁷⁶ посредством једноставности и хармоније облика, форме круга односно знаком тачке. Космологија кретања круга визуелним ритмом тачке чини софистицираност ликовног израза унутрашњег бића. Значај за развој друштва и унапређење животне средине кроз културу, уметност, архитектуру и науку, а пре свега духовни аспект, једноставним универзалним симболом тачке и круга, потенцира принцип љубави, који произилази из те форме гестуално. Архитектура, геометрија простора, грађевине кружне основе, али и временска димензија слике, тачка и круг, чине основу духовне компоненте свести и њене манифестације. Гестуално, телесно кретање артикулише основне ликовне елементе – тачку, линију и боју – визуелним ритмом. Тачке форме баланса као једноставност и хармонија између различитих култура четири града у фокусу или као усаглашеност дух–душа–тело–свест–гест, односно кретања свести кроз гест, у ликовним представама персонализованих простора градова.

На пример, у интерактивном раду „RGB геометрија“ („RGB Geometry“), изложеном у АУ галерији у Бечу 2015. године, а 2016. у Музеју науке и технике у Београду, насликана су три облика основне геометрије: троугао, круг и квадрат. Посетилац на изложби у Бечу прокоментарисао је симболику тих облика на следећи начин: троугао је симбол енергије, круг симбол духа, а квадрат симбол материје.

Лични ликовни израз практичног дела докторског истраживања и ритам кретања, најпре географски – упознавањем различитих култура – преточени су затим у телесну присутност свести у садашњем тренутку, дух–енергија–материја, ликовно уобличено тачком, линијом и бојом.

2. Тачка, линија и боја

Посебност ликовног израза, унутрашњег света уметника, добија квалитет у зависности од оригиналности начина на који се одређени визуелни елементи артикулишу, постављају у

⁷⁶ Миодраг Дуци Симоновић каже да је човеков најнепосреднији однос према телу заправо однос према природи (<https://www.youtube.com/watch?v=rLZgNA8ggXg>, приступ 7. 6. 2021, 12.30).

међуодносе унутар једне целине. Схватање значаја и потенцијала временске димензије слике⁷⁷ *гестуалног ритма тачке* огледа се, такође, у одређивању ликовних својстава тачке, линије и боје, поред претходних научноаналитичких дефиниција.

Најелементарније фигуре у геометрији јесу линије и кругови – положај тачке која се креће у константном смеру јесте линија, а тачка која се креће на константној удаљености од неке фиксне тачке јесте круг – и све наше конструкције изведене су цртањем линија равних ивица и кругова уз помоћ компаса.⁷⁸

У геометрији линија се дефинише као права, док ликовни квалитети представљају одраз сензибилитета онога ко црта/пише или слика. Ако је у питању изражавање уз помоћ других медија новотехнолошког развоја, на пример НСИ⁷⁹ може да реагује на тактилно, сензибилност линеарног покрета руке, резултат интерактивности зависи од геста, брзине или притиска, али „нажалост, не може се рукама и телом осетити и потврдити виртуелно постојање ових дигиталних информација“.⁸⁰ Линеарни траг гестом руке аналогним материјалима, цртачким или сликарским, оставља директан материјални траг духа, унутрашњег бића онога ко гестикулира, и то најдиректнији траг.

„Сликајући, гурајући и повлачећи, подижући алате, руке делују као канали кроз које ширимо своју вољу на свет. Они такође служе као канали у другом смеру: руке нам доносе знање о свету. Руке осећају. Они истражују.“⁸¹

Линија добија персонализован карактер ликовношћу. На пример, то може бити права, крива, танка, дебела, интензивна, оштра, мека, кратка, дугачка, непрекидна, флуидна, ригидна, уочена, нежна, оштра, дрхтава, брза или спора линија, својствен израз начина гестуалног изражавања.

⁷⁷ Временска димензија слике кроз покрет усаглашава дух и тело, сматра ауторка.

⁷⁸ Lines and circles are the most elementary figures of geometry – a line is the locus of a point moving in a constant direction, and a circle is the locus of a point moving at a constant distance from some fixed point – and all our constructions are done by drawing lines with a straight edge and circles with compasses.

⁷⁹ Human computer interaction (HCI).

⁸⁰ Hiroshi Ishii, *Tangible Bits & Radical Aroms* <https://www.youtube.com/watch?v=VYPeCJ8Ge4w> (приступ, 22. 6. 2021, 21.13).

⁸¹ Eyes are in charge, but hands are underemployed. By painting, by pushing and pulling, by picking up tools, hands act as conduits through which we extend our will to the world. They serve also as conduits in the other direction: hands bring us knowledge of the world. Hands feel. They probe. Malcolm McCullough, *Abstract Craft*, 1996.

<http://mitpress.mit.edu/books/abstracting-craft>

(<https://www.youtube.com/watch?v=VYPeCJ8Ge4w> [приступ 3. 6. 2021, 10.03]).

Комбинацијом, варијацијама игре ликовних елемената, означава се намера уметника: идеје, доживљаји, емоције, осећања, експресија и друго. У практичном делу овог докторског уметничког пројекта ликовна естетика – тачке, линије и боје – подразумева појам узвишеног и лепог, крајњи резултат визуелног ритма. Тачка у контексту ликовности има одређена филозофска упоришта. Естетика хармоније, софистицираност ликовног језика, подржава настојање да „идеја која у уметности води дух је[сте] лепота“.⁸² Величанство ноћног неба, код Русоа, јесте „жеља да се победи логика главе логиком срца, тј. извештачени свет културе и разума, оним што је природно и спонтано – главни стожер узвишеног нису ни разум, ни уметност, него сама природа, њено тајанство и неухватљивост, узвишено се везује за урањање у природу, у контемплацију природе, у величанство ноћног неба, лутање по месечини, на копну или током вожње по води“.⁸³

Тачка, линија и боја ликовно вођене идејом лепоте⁸⁴, посредством различитих метода, гестуално су обликоване: 1) методом бимануелног координисаног цртања (BCD, проф. др Токасија (поглавље 1.2), 2) методом ширења боје, и 3) методом *гестуалног ритма тачке* (поглавље 3.3). Овим методама негује се естетика, која у овом докторском уметничком пројекту представља ликовне представе персонализованих простора градова.

Код Пајина, о лепоти се говори као о слободи, импулсу игре, о складу рационалног и чулног, а резултат те хармоније јесте лепота. Символика знака тачке у математици или геометрији односи се на појмове времена и простора. У ликовном смислу, начин представљања знака тачке, а самим тим и линије као скупа тачака, представља изазов за „полирања духа“ или оштроумност погледа. Телесним прецизним извођењем импулс ликовне игре усклађује слободу и нужност (природу), што је код Пајина Шилерова интерпретација лепоте: „Игра ослобађа човека напора воље или стремљењима ка циљевима, игра чини човека целовитим, то је свет лепоте и уметности, код њега је идеја лепоте симболички израз бесконачног.“⁸⁵ Тачка има то значење, као и круг, линија без почетка и краја или бесконачни низ тачака. Узвишеност у слободи гестуалног телесног

⁸² Dušan, Pajin, Lepo i uzvišeno, Filozofija umetnosti i estetika – od renesanse do romantizma, Beograd, Austrian Cooperation I WUS Austria u okviru projekta CDP + 110/2004, 2005.

⁸³ Исто, стр. 110–111.

⁸⁴ На пример у Јапану постоји изрека „Неко ко лепо пише, има лепу душу“, па се тако калиграфским писањем (Shodo, Shoji) негује лепота духа, односно краснопис је огледало духа.

⁸⁵ Исто, стр. 103–104.

кретања покрета тачке унутар линије. Основно чуло којим се перципира ликовни резултат игре ових елемената јесте чуло вида, а изазов је сам процес њиховог обликовања посредством гестуалног телесног кретања.

Људско око јесте један од најсавршенијих оптичких „инструмената“, те заједно с мозгом представља „улазна врата“ без којих је тешко и замислити свет око себе, који добијамо посредством вида. Током историје човечанства, дуго је то био и главни и једини оптички „инструмент“ којим се истраживао свемир. Познавати рад и карактеристике ока битно је за потпуније разумевање астрономије.⁸⁶ С друге стране (описано у поглављу 1), племе Догон знало је тачан положај и кретање Сиријуса А и Сиријуса Б, иако они нису уочљиви голим оком – архетипско знање присутно је у колективном несвесном, као таленат, стваралачки дар геста руке у уметности. Чињеница је да се савремена комуникација преко интернета највише заснива на визуелном садржају дигиталних слика. Циљ овог докторског уметничког пројекта јесте да направи разлику у односу на садашњу доминацију, преплављеност информацијама, визуелне дигиталне слике, уводећи проприоцепцијско чуло као начин освешћивања мултимодалности, са акцентом на мануелно телесно тактилно извођење практичног уметничког рада.

Светлост различитих таласних дужина и фреквенција допире до ока; она се састоји од фотона, облика енергије који се може видети. Боја је део електромагнетних таласа енергије.⁸⁷

Занимљиво је Декартово схватање да се светлост преноси у виду „извесног притиска који врше честице једне суптилне интермедијарне средине“. Сва су тела по њему порозна, а у њиховим порама се ове честице покрећу, котрљају и истовремено обрћу око себе. Али ток њиховог кретања може бити променљив, те према смеру у коме се честице крећу њихово ротирање може да буде веће или мање од брзине њиховог премештања. Тим кретањем настају боје које, у зависности од брзине, прелазе од црвене до жуте и даље. „Боје у обојеним телима нису ништа друго до различити начини на које тела преносе покрет нашим очима.“⁸⁸ Светлост се креће и човек је спознаје у односу с материјом, с

⁸⁶ <http://khairunysarts.blogspot.com/2015/06/research-on-color.html> (приступ 11. 5. 2021 у 17.03).

⁸⁷ <http://khairunysarts.blogspot.com/2015/06/research-on-color.html> (приступ 11. 5. 2021 у 17.03).

⁸⁸ Зоран Павловић, *Свет боје*, Туристичка штампа, Београд, 1977, стр. 44.

предметима, како објашњава Штајнер.⁸⁹ Покрет тела, а не ока, у чулном опажању тачке, линије и боје, јесте оно што метода *гестуалног ритма тачке* преноси на уметнички рад.

Чињеница је да се основни принцип стварања слике у оку генерално не разликује од стварања слике у обичном фото-апарату, тако што сноп улазног светла ломи се у рожњачи ока, акомодацијом сочиво се додатно коригује тако да фокус пада на мрежњачу ока. У њој се налазе посебни фотоосетљиви рецептори који надражај фотона претварају у електричне импулсе и шаљу их у мозак. Ипак тенденција није да се објасни тачан биолошки састав и функцију ока, већ какав је однос човека, његово биће, психа, у корелацији с бојом, а то је оно што инспирише стваралачки процес и у уметности носи одређену поруку, идеју, смисао, егзистенцијално преиспитивање човека и природе.

Значење боја потиче од психолошких ефеката, биолошког условљавања и културног развоја. Нека значења боја дубоко су укоренења у нашем мозгу, јер су видљива свуда око нас, попут црвене као боје ватре, која је повезана с топлином или зелене, која је у вези с природом. Биолошки смо пажњом усмерени ка светлим бојама (животиње или биљке јарких боја често су отровне; црвено воће је можда привлачније од зеленог воћа, јер сама боја показује зрелост и слаткоћу).⁹⁰ Такође, постоји веровање да музика има боју. Свака нота вибрира одређеном нијансом. Примање информација из околине и мултимодално преплитање информација, генерисаних од стране различитих чула, одраз су људских аудио-визуелних перцептивних карактеристика и способности. Тежња ка објективним сазнањима о односу светлости и боје, у научним експериментима, издвајају се одређене боје. На пример, Њутн (Isaac Newton, 1642–1726) у 17. веку преламањем кроз призму раздвојио је белу светлост на седам боја дугиног спектра: црвена, наранџаста, жута, зелена, плава, индиго и љубичаста, што говори о природи сунчеве или беле светлости, која у себи има више монохроматских светлости, одређене таласне дужине. По Њутну, светлост је честица, по Хајгенсовој школи, то је талас, док Гете одбацује ове теорије, сагласно поимању савремене квантномеханичке теорије о понашању светлости – он црта точак са шест боја, а немачки научници, крајем 19. века, разрађују RGB систем (црвена, зелена и плава боја)⁹¹ – три основне боје од којих је сачињен пиксел дигиталне слике.

⁸⁹ Исто, стр. 49.

⁹⁰ <https://99designs.com/blog/tips/color-meanings/> (приступ 11. 5. 2021. 16.11).

⁹¹ <https://elementarium.cpn.rs teme/boja-i-iluzija/?script=lat> (приступ 8. 6. 2021, 8.55).

Светлина, обојеност и засићеност јесу параметри које нервни импулс шаље као информацију мозгу, који процењује јачину, порекло и сложеност поруке, а психа успоставља слику, која у сваком свом елементу садржи та три параметра. Чистота или јасноћа слике зависи од физиолошких елемената, синхронизованости рада два ока, а сећање и имагинација, као психолошки елементи, омогућавају психи да процени раздаљину између ока и светлосног извора, што резултира информацијом о предмету у простору.⁹²

У овом докторском уметничком пројекту тачка, линија и боја јесу основни елементи средства материјализације трага о информацији невидљивих сензација духа, психе, телесним уласком у феномен перцепције слике различитим чулима, што резултира ликовним својством уметничког дела.

2.1 Ликовни елементи

Ликовне особине боје јесу хроматске и ахроматске или валер, који одређује количина светлости у једној боји. Од материјала зависи да ли ће боја имати пластичан ефекат, индустријске боје или ће задржати природност пигмента, племенитост органског материјала. Ликовни знаци јесу пиктурални и скулптурални. Пиктурални знаци јесу чулу вида доступни елементи којима слика упућује на нешто, односно сликарски знак је чулу вида доступан дводимензионалан, плошан, као елемент који заступа, приказује или означава биће, замисао, предмет, ситуацију или догађај. Тиме их уводи у процес посредовања значења слике и сликарства. Конститутивни елементи сликарског знака јесу тачка, линија, површина, боја и текстура.⁹³

Линија у геометрији је права.⁹⁴ Ликовност линије јесте аутентичан траг на површини неког облика, форме, предмета, имагинације и друго. Права, у нацртној геометрији, најчешће правилно извучена помоћу техничких помагала, представља линију конструктивног карактера. Као основно средство у уметности линија представља облике,

⁹² Зоран Павловић, *Свет боје*, Туристичка штампа, Београд, 1977, стр. 60.

⁹³ Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 383.

⁹⁴ Александар Чучаковић, *наведено дело*.

праволинијских и криволинијских форми.⁹⁵ Линеарни цртеж присутан је у уметности још од палеолита, кроз историју уметности, до данас. Игњатовић за линију каже да је то траг тачке која се креће – линија је „покренута тачка“.⁹⁶

Цртеж је основа свих уметности, а може се забележити и новотехнолошким уређајима као континуиран линеарни ток. Пример је перформанс бимануелног координисаног цртања проф. др Еичи Тосакија, изведен уз клавирски концерт Дамјана Јовичина у СКЦ-у (2018). Са LED светлима у рукама, ток две линије истовремено различитих боја у реалном простору и времену, мапирање покрета камером и генерисање информације компјутерским програмом, дигитално се бележи и пројектује на *screen*-у.⁹⁷

Ликовни квалитет одражава се у различитој динамици и изразу артикулисаних линија. Лични пример интерактивног уметничког рада „Гест цртања светла покретом тела, форма 24“ представља линеарно цртање покретом тела у простору – боја светлости са *I-podova* прикачених на тело оставља линеарни траг у простору.⁹⁸ Овај рад приказан је на завршној докторској мултимедијалној изложби, у делу с репрезентацијом града Линца. Други интерактивни уметнички рад у личном стваралаштву под називом „Интерактивно пенкало“, спаја принцип ликовности и гест чула проприоцепције, у форми перформанса, као линеарно гестуално цртање/писање покретом тела у простору, при чему се производи звук. Генерисањем информације геста проприоцепцијског чула, ликовност линеарног цртања/писања телесном гестикулацијом у простору, путем програмиране апликације на мобилном телефону, резултира звучним квалитетом различитих фреквенција.⁹⁹

„Језик у уметности може бити било који визуелни систем (тачка, линија површина, предмета, предметних и просторних односа, телесних гестуалних покрета) који је изведен с намером да буде уметничко дело, да се изразе, прикажу и комуницирају замисли уметности. У концептуалној уметности визуелни језик и језик уметности јесу елементи сложених културолошких мапа у којима један језик постоји указујући на друге језике.“¹⁰⁰

⁹⁵ Коста Богдановић, Рајка Бошковић, *Ликовна култура*, Завод за уџбенике, Београд, 2013, стр. 6–8.

⁹⁶ Зоран Игњатовић, *Ликовна култура*, Завод за уџбенике, Београд, стр. 8.

⁹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=g27xY1jB5D4> (приступ 22.06.2021, 10.37).

⁹⁸ <http://www.isidoraficovic.net/?p=2788> (приступ 16. 6. 2021, 22.08).

<http://www.supervizuelna.com/isidora-ficovic-gest-crtanje-svetla-pokretima-tela-forma-24/> (приступ 16. 6. 2021, 22.12).

⁹⁹ Interactive Fountain Pen (<https://www.youtube.com/watch?v=jq0xH187zpk>, приступ 4. 6. 2021, 14.08).

¹⁰⁰ Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 136–137.

Какав је значај линије у личном уметничком изразу овог докторског уметничког пројекта? Моје истраживање калиграфског писма у Јапану (2015–2016) значило је повратак медију слике/цртежа – основном медију рађања идеја у субјективној уметничкој пракси услед директне повезаности с унутрашњим бићем, подсвесним садржајем, психом, либидом, сновима, визуализацијом и емоцијама. Још од припрема за Факултет ликовних уметности, током деведесетих година, линија је била примарни ликовни елемент на личним уметничким делима. Код Душана Пајина, неговање линије подразумева неговање естетике духа, лепоте и узвишености, као високе естетике израза. У књизи *Лепо и узвишено* он пише о томе да је Вилијам Хогарт (William Hogarth, 1697–1764) анализирао лепу линију и форму као разноврсност, а кривудава линију као могућност разигравања маште и као суштину лепог. У кинеској естетици кривудава линијама представљени су змајеви.¹⁰¹ Окакура (Okakura Kakuzō, 1862–1913) у књизи *Идеали истока* пише о квалитету линије као одразу духа. Ако се запитамо зашто естетика линеарног изражавања може бити интересантна и шта она симболише? Историја уметности сведочи о томе. Рецимо, у уметности Кине и Јапана говори се о ритму као хармоничном закону ствари¹⁰² или о идеји линије као светости калиграфије.¹⁰³ На европском тлу, још из времена палеолита, имамо примере цртежа унутар пећина,¹⁰⁴ који сведоче о линеарним траговима људског постојања. На пример, на слици *Метро мапа* линије репрезентују укрштање линија метроа јапанске железнице. У магистарском уметничком пројекту то су биле линије путања кретања „мишева“.¹⁰⁵ Метода *гестуални ритам тачке* ослања се на мануелни сликарско-цртачки

¹⁰¹ Душан Пајин, *наведено дело*, стр. 102–103.

¹⁰² „Шикаку је у 5. веку поставио шест канона сликарске уметности у којој идеја сликања Природе пада на треће место и бива подређена првом и другом принципу. Први је 'кретање живота Духа кроз Ритам Ствари', јер је за њега уметност Туд Универзума, која се креће овамо-онамо међу хармоничним законима ствари које сачињавају Ритам. Његов други канон тиче се композиције и линија и зове се „закон Кости и Киста“. Креативни дух, према овоме, док се спушта у сликарску концепцију мора да се одене органском структуром. Ова велика имагинативна шема формира кошчат систем рада: линије преузимају место нерава и артерија, а целина је прекривена кожом боја“ (Какузо Окакура, *Идеали Истока, са посебним освртом на уметност Јапана*, Кокоро, Београд., 2008, стр. 43).

¹⁰³ „Светост калиграфије, која по први пут достиже велике висине у овом лаоистичком периоду, јесте обожавање линије, чисте и једноставне. Сваки потез четкице у себи садржи принципе живота и смрти и, у међусобном односу са осталим линијама, ствара лепоту идеограма. Не сме се мислити да особеност великих кинеских и јапанских сликара лежи искључиво у њиховом изразу или истицању потеза и контура. Ипак, оне саме за себе, као једноставне линије, поседују апстрактну лепоту“ (Какузо Окакура, *исто*, стр. 44).

¹⁰⁴ https://www.oddee.com/item_93915.aspx (преузето 15. 6. 2018, 16.16).

¹⁰⁵ Компјутерски мишеви на поду, инсталација од 500 компјутерских мишева који хрле ка црној завеси у дну галерије или централном простору, иза које се налази екран, и сада ти физички „мишеви“ у простору,

процес. „У сликарству је линија примарни инструмент физичког кретања (за разлику од визуелног представљања покрета, као код Делаacroа [Delacroix] и футуриста). Као потез или фигура (у смислу клизачке фигуре) линија је директна манифестација чина, иако она има и друге функције у сликарству: на пример, да дефинише контуре, да повеже две тачке или да буде уска површина међу другим површинама. У свом кретању на платну свака линија успоставља реални покрет уметникове руке као естетички исказ и то важи без обзира на то да ли она описује запрежна кола, припада сенчењу носа или нема никакву спољашњу референцу. Иако је међу првима за композицију користио слободно аутоматско цртање, Хофман се није, ради тога да постигне линеарни замах, окренуо калиграфији која има тенденцију ка монотонији, већ је знао како да своју линију варира скоро својевољно од танких волута до широких стакато шара“.¹⁰⁶ Све ово представља другачији поглед на појам ликовности линије, у односу на праву, на цртежима из нацртне геометрије. Научно-метафизички посматрано, права линија репрезентује време, а крива линија простор, закривљен по Pi (π),¹⁰⁷ док се линија дефинише као скуп тачака дуж равне стазе која се бескрајно пружа у оба смера.¹⁰⁸

Поред тачке, животни импулс етра, свест, време садашњег тренутка и линија, лепота и узвишеност духа, боја као светлосна вибрација утичу на расположење. У сликарству боја такође представља субјективно виђење света. Боја је комплексна перцепција светлосно-психолошког односа. Тело, објекти, видљиви су када сунчева светлост или вештачки извор светлости пада на површину предмета. Ако она одбија сунчев спектар, види се као бела; уколико упија све боје сунчевог спектра, опажа се као црна или као сива ако у мањој количини и прима и одбија спектар. Боје се ликовно деле на ахроматске, безбојне, небојене, подразумевају црну и белу и све нијансе њихове мешавине. Хроматске боје јесу боје спектра. Основне боје су примарне: плава, црвена и жута, а секундарне боје настају мешањем примарних боја: наранџаста (црвена и жута), зелена (плава и жута) и љубичаста (црвена и плава). Боје имају три заједничка елемента: тон, валер и интензитет и ово

постају стрелице или појнтери у виртуелном простору екрана и крећу се најразличитијим путањама (у C++ програмском језику).

¹⁰⁶ Харолд Росенберг, *наведено дело*, стр. 112–113.

¹⁰⁷ https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (7. 7. 2021, 19.14).

¹⁰⁸ Basic Geometric Terms Line – a collection of points along a straight path that extends endlessly in both directions.

откриће из 1866. припада немачком физичару Херману фон Хелмхолцу (Herman von Helmholtz, 1821–1894). Тон је сама боја. Валер је светлосна вредност боје – количина светлог или тамног у боји, а чистоћа боје, степен јачине, представља њен интензитет или засићеност. Контрасти боје анализирају се дејством боје на боју.¹⁰⁹ Енергија боје храни емоције и то је енергија светлости. Однос човека према светлости и боји представља виђење света на нов начин.

Боја може бити производ природне или вештачке светлости, а сунчева светлост представља белу светлост. Иако спектар има седам боја, у сликарству се сматра да је то шест боја – индиго је спона између плаве и љубичасте.

Гете је открио улогу примарног, примордијалног елемента у појави боје, а то је тамни елемент, док је призма други услов. „Дакле, за Гетеа је примордијални феномен светлост (она светлост која је доступна нашем сензоријалном апарату – као таква је препознатљива под формом боја, где су обухваћени и бело и црно, јер су за чула то боје, док за физику нису), а тама, услов који је њој додат, изазива измене које воде јављању боја. Али таму са којом он рачуна не би требало схватити као просто одсуство светлости, нити као ’објективан’ фактор у оном смислу у коме физика схвата светлост, већ као једну ’динамичку стварност’, паралелну, односно опозитну светлости, која значи антрополошки условљену свест о квалитету, о вредности коју чула осећају, а дух са њом рачуна.“¹¹⁰

Гестуални ритам тачке гради естетику ликовним елементима: тачке, линије и боје. Њихова употреба и комбинација ствара варијације ликовног садржаја визуелног ритма на мотивима градова у фокусу. Ритам тачке, ритам светлости, фотони различите обојености у односу на сваки од четири изабрана града, симболишу културолошко-историјски и антрополошки аспект боје. Начин употребе знака тачке или основних ликовних елемената овог докторског уметничког пројекта, сагледава се у различитим уметничким стваралачким језицима, на примерима кроз историју уметности и савремено стваралаштво.

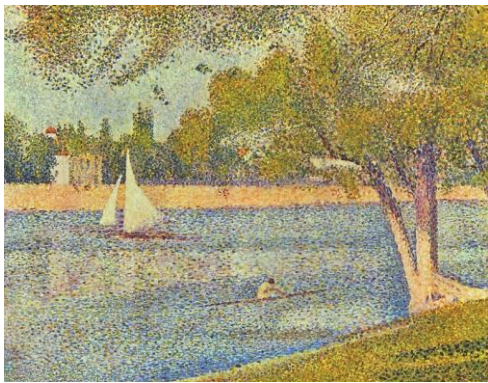
¹⁰⁹ Зоран Игњатовић, *Ликовна култура – за више разреде основне школе*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 40–42.

¹¹⁰ Зоран Павловић, *наведено дело*, стр. 53.

2.2 Примери кроз историју уметности и савремено стваралаштво

Примери из историје уметности и савременог стваралаштва пружају занимљив увид у различите уметничке стилове и технике, различите начине употребе тачке и покрета, односа према боји или форми: Жорж Сера, оснивач неоимпресионизма и технике поентилизма, формалне структуре гледања Брицит Рајли, туфнасте амбијенталне инсталације савремене уметнице Јајои Кусаме, енергетски набој различитих медија Ацуко Танаке или духовни аспект апстрактног сликарства Кандинског итд. На основу ових примера, сличности и разлика, јасније су одлике преиспитивања методе *гестуалног ритма тачке*.

Жорж Сера

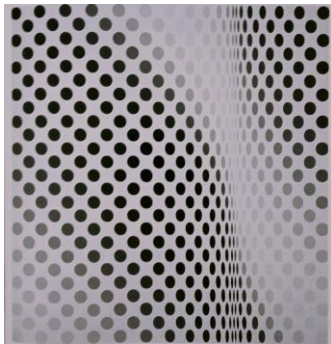

Слика 2

На сликама Жоржа Сераа (Georges-Pierre Seurat, 1859–1891) потези су сјајних боја с јасно видљивим тачкама. Поред тога што подсећају на грађење мозаика ређањем коцкица, у савременом смислу, крајњи ефекат аналоган је пикселизацији дигиталне слике. Сераов сликарски поступак подразумева наношење чистих потеза примарних и комплементарних боја, тако да се оне, уместо на палети, мешају у оку посматрача. Компоновање прецизним потезима гради стабилност композиције, површина платна одговара координатном систему, где тачкасти потези прате праволинијско поље вертикала и хоризонтала. Као

неоимпресиониста, Сера је оснивач технике поентилизма или дивизионизма. Његова техника одсликава потребу за редом – постојаност наношења сваке тачке посебно потезом боје, резултат је стрпљења. Сераов метод, заснован на систему, захтева доста времена. Реални мотиви с ефектом јаке сунчеве светлости и живог колорита у духу импресиониста код њега ипак задржавају чврстину форме, једноставност и постојаност контуре, па стабилност фигуре одаје опуштену непомичност безвремености.¹¹¹ Метода *гестуални ритам тачке* такође укључује прецизност гестуалног кретања потеза форме круга, што је одлика синхронизованости покрета свих делова тела. Појам *двоканалног размишљања* у методи *гестуални ритам тачке* гради мотиве персонализованих простора градова апстрактном и реалном формом, као однос статике и динамике, безвремена стабилност тачке и гестуално кретања круга, јединство симбола бесконачности. Жив колорит носи изванредан наратив – боја ритма тачке, ритам светлости, има одређено значење у односу на мотиве градова у фокусу на сликама и цртежима.

Бриџет Рајли

Слика 3

Слика 4

Оптичка игра светлосних обојених тачака у оку посматрача поентилиста или светлосна игра боја код импресиониста предмет је интересовања уметнице Бриџет Рајли (Bridget Riley, 1931), која формулише термин „формалне структуре гледања“ (*formal structures of*

¹¹¹ Х. В. Јансон, *Историја уметности*, Издавачки завод „Југославија“, Београд, 1970, стр. 507–508.

seeing) – нешто што више није у вези с конвенционалним шемама имитације природе, већ ослањањем на видљиве сензације, које утичу на поглед посматрача (апстрактни мотиви који ангажују чуло вида), а оптичка илузија постаје сама тема, садржај слике. Посебан приступ боји у њеном раду, структуралних површина, као средству апстрактног сликарства, представља отклон од реалне слике – фокус је на спектру боја, пластичности, физичком ефекту који остављају на посматрача.¹¹² Техника и стил који представљају Бриџет Рајли и оптичку уметност (*op art*),¹¹³ појавили су се шездесетих година прошлог века на интернационалној изложби оптичке уметности „Пријемчиво око“ (*Responsive Eye*), на којој она излаже заједно с Вазарелијем (Victor Vasarely, 1906–1977). Реч је о радовима који изазивају психофизички визуелни ефекат и реакцију код гледаоца. Црно-беле тачке на њеним сликама одају утисак оптичких илузија, линије као кретање тачака, а увођењем боје она гради стабилне форме једноставним вертикалним, равним и таласастим линијама, где осећај илузије простора ствара груписањем боја с тамнијим бојама у простору између њих.¹¹⁴ Оптичко мешање тонова и боја, као експресија код Сераа, постимпресионисти или неоимпресионисти, и сам импресионизам, јесу претеча оп арта по својим перцептивним уметничким идиомима.¹¹⁵

Метода *гестуални ритам тачке* перцептивно ангажује и истражује могућности оптичког апарата посматрача и има за циљ научно-уметничко ликовно посматрање (на пример, насликане тачке кружног и једнобојног облика апстрактно постављене, распоређене на белом платну тако да покажу каква може бити игра ликовних облика и боја, оптичка игра људског погледа која захтева активно учешће посматрача). Концентрисаним, дужим гледањем у једнобојне тачке око њих се уочава рефлектујућа светлост комплементарних боја и у истом визуелном облику у односу на боје насликаних тачака у форми круга. Ако су тачке обојене црвеном бојом, посматрач око насликаног облика може да уочи зелену

¹¹² *Woman artists, in the 20th and 21st century*, Taschen, Köln, 2005.

¹¹³ Термин оптичка уметност (*optical art, op art*) уведен је на изложби Вилијама Сајтца (William Seitz) „Око које узвраћа“ (*Responsive Eye*, 1965). Термин је погодан за обележавање дела англоамеричких аутора као што су Ричард Анушкијевић, Бриџет Рајли или Питер Сецили, који су истраживали оптичке феномене и њихове ефекте без повезивања свог рада с критичким и идеолошким замислима трансформације друштва и света кроз уметнички рад. Оптичка уметност у Енглеској или САД настала је синхронно с постсликарском апстракцијом, поп артом и минималном уметношћу, уводећи у конструктивистичке поступке и ефекте идеје високог модернизма о неутралности и аутономији визуелног оптичког израза (Jasia Reichardt, *Op Art*, 1966, *Concept of Modern Art*, Penguin books, 1981, стр. 1).

¹¹⁴ <http://www.op-art.co.uk/bridget-riley/> (приступ 24. 6. 2021, 16.39).

¹¹⁵ Jasia Reichardt, *умто*.

светлост или плаву уколико су боје ритма тачке жуте. Ако су тачке плаве, онда је светлост око њих обојена жутонаранцасто. Оптичком игром, скретањем погледа, уочене светлосне тачке комплементарних боја могу се пренети на остатак белог платна или на околне зидове (као обојена светлост). У том смислу *гестуални ритам тачке* може се тумачити и као метода сликања светлости,¹¹⁶ фотона. На овај начин посматрач је својим погледом у улози уметника – он преиспитује, ствара и креира оптичке сензације, визуелна решења, по сопственом осећају, мимо постојећег ликовног језика на слици. Основни принцип интерактивне уметности јесте активно учешће публике или могућност директне интеракције посматрача с уметничким делом, тако да утиче на исход самог тог дела. Интерактивна уметност подразумева посредство компјутера и новотехнолошких уређаја, док је у овом случају наглашена аналогна комуникација, развојни потенцијал истанчане перцепције чула вида.

Јајои Кусама

Слика 5

Препознатљива естетика Јајои Кусаме (Yayoi Kusama, 1929), тачке односно туфне на површинама амбијенталних инсталација, скулптура и модних предмета, у њеном раду

¹¹⁶ Када имате простор и време у односу, простор и масу, ви имате прво светлост, дакле светлост је перпетуум мобиле, материја прима, то је та основна материја ка којој иде свест, па иде вечна садашњост, па иде простор π као део вечне садашњости, па онда иде маса Φ , интерно време Φ као део тог простора и то је све што треба знати. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (преузето 13. 10. 2020, у 14.14).

одаје утисак уметничког фантазма, халуциногених стања свести и снова, на које се она и ослања. Психичке проблеме који је прате од 10. године живота, као што су аудио-визуелне халуцинације, сматра мотивационом, покретачком снагом своје уметничке креативности. После завршених студија традиционалног јапанског сликарства *нихонга* у Кјоту, одлази у Њујорк и тамо оснива модну кућу *Kusama Enterprise*, која је поред модног дизајна продавала и аутомобиле. Кусама је била икона хипи покрета, а данас живи у психијатријској болници у Токију. Мистериозна опседнутост тачкицама за њу представља доказ њеног постојања, умножавање љубави у универзуму, начин уздицања ума до небеских висина, а уметност и њена љубав према уметности омогућавају јој да се њима поиграва.¹¹⁷ Туфнасти мотиви део су њеног личног идентитета, одевних предмети, боје косе и модних детаља.

Јајои Кусама говори о покрету туфне у контексту пута ка вечности, животној енергији целог света у облику туфне, налик Сунцу.¹¹⁸ Постоји јасна разлика – естетска, формална и садржајна – између туфни Јајои Кусаме и ритма тачке у методи *гестуални ритам тачке*. Покрет у методи *гестуални ритам тачке* „снима“ временску димензију слике, која спаја знак тачке као симбол бесконачног и покрет, телесно кретање прецизних кружних покрета. Кружно кретање, аналогно природним циклусима Сунца и Месеца, има гестуални израз који прави баланс, специфичном употребом телесног кретања, кроз ритам гестуално успостављајући тачке форме баланса. Иако је естетски јасна разлика између уметничке праксе Јајои Кусаме и методе *гестуални ритам тачке*, на мотивима четири града у фокусу, интердисциплинарно посматрање знака тачке кроз геометрију, математику, метафизику или филозофију прави аналогију у овом докторском уметничком пројекту с пикселом, односно дигиталном сликом виртуелног света док је, с друге стране, *гестуални ритам тачке* метафора етарске слике, животворног импулса етра, временске димензије слике актуелног односно аналогног света. Симболика Сунца у овом докторском уметничком пројекту, осим кроз природни циклус круга, доводи се и у релацију са значењем речи „коло“ у српском језику, сунце = коло = круг.¹¹⁹ Метода *гестуални ритам тачке*, иако даје естетски резултат лепог и узвишеног, фокусирана на процес „снимања“

¹¹⁷ <https://noizz.rs/noizz-fashion/kraljica-tufni-zivi-u-psihiјatriјској-bolnici-i-vlada-umetnickom-i-modnom-scenom/xz9grnb> (приступ 24. 6. 2021, 20.58).

¹¹⁸ <http://kulturkokoska.rs/yayoi-kusama-tackica-u-svemiru/> (приступ 25. 6. 2021, 13.04).

¹¹⁹ Драгољиб П Антић, *Гнездо цивилизације и древне миграције*, Пи прес, Пирот, Београд 2019.

временске димензије слике, укључује покрет, а потреба за тим долази из личног уметничког искуства у области интерактивне уметности. *Гестуални ритам тачке* не бави се само ликовном естетиком већ и начином како активирати тело, ускладити покрет. То је интроспективна синхронизованост присутности духа–душе–тела–покрета–свести у садашњем тренутку, вечном сада.

Ацуко Танака

Слика 6

Слика 7

Слика 8

Ацуко Танака (Atsuko Tanaka, 1932–2005)¹²⁰ у свом уметничком изражавању обухвата различите медије – перформанс, хепенинг, скулптуру, инсталацију, слику, користи своје тело или предмете за кућну употребу као што су сијалице, кваке, текстил или звона на

¹²⁰ <https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/exhibitions/atsuko-tanaka/biography-atsuko-tanaka/> (приступ 26. 6. 2021, 10.08).

вратима. Као припадница Гутаи групе, која се доминантно бави случајем, временом и простором, своје тело видела је као уметничко дело. На пример, у перформансу под називом „Електрична хаљина“ кретала се у одећи направљеној од сијалица у различитим бојама. Повезаност сијалица жарном нити, као симулација електричног набоја, присутна је и на њеним сликама, цртежима разнобојних кругова линеарно повезаних и умрежених, који одају утисак енергетског протока. Спој традиционалног и модерног (урбанизација), кругови, нити, линије које повезују кругове као каблови, енергија вештачког осветљења, коришћење сијалица и продуката индустријског, технолошког друштва одлике су њене уметности.¹²¹

Танака у свом раду користи тело, светло, сијалице, енергетски набој кругова, што је блиско поетици телесног кретања *гестуалног ритма тачке*, ритма светлости, животворне енергије телесног кретања светла свести у садашњем тренутку. Гест руке обликује кругове, телесно кретање у перформансу тј. видео-раду „Кружни покрети тачке“, активирањем тела импровизованим покретима, инспирисаним гага плесом, телесним активирањем унутрашње енергије и спровођењем прецизног гестуалног покрета. Кружни покрет ликовног трага оставља утисак енергетског протока, што је блиско визуелном утиску линеарног повезивања кругова на сликама Танаке. У практичном делу докторског уметничког пројекта знак тачке тј. форма круга спаја аналитичко интуитивно откривање невидљивог света, оног што је изван појавности, идеју или осећај бесконачности, попут поетике енсоа, посредством гестуалног телесног кретања, с појмом тачке као пиксела на дигиталној слици. У уметничком изразу код Танаке уочава се спој традиционалне јапанске одеће с урбанизацијом кроз употребу вештачког светла у перформансима, инсталацијама. У личном раду под називом „RGB геометрија“ коришћене су црвене, зелене и плаве LED сијалице (три боје пиксела), повезане са сензором који реагује на додир, на средини три слике, с насликаним мотивом црном бојом, знаком у облику круга, троугла и квадрата, на жутој позадини. Интерактивност настаје чулом додира, кад посматрач додирне слику пале се сијалице RGB обојености, спој телесног контакта посматрача са сликом и енергетског набоја LED светала. Ритам тачке, ритам светлости, перформативност проприоцепцијским чулом у методи *гестуални ритам тачке* као интересантан спој традиционалног и

¹²¹ <http://www.artnet.com/artists/atsuko-tanaka/> (приступ 12. 7. 2021, 20.16).

савременог, представља мултимедијални и мултимодални приступ у личној уметничкој пракси кроз призму актуелно/виртуелно и аналогно/дигитално, укључује различите медија, од традиционалних алатки, до уређаја новотехнолошког развоја у погледу на свет.

Џексон Полок

Слика 9

У сликарству Џексона Полока (Jackson Pollock, 1912–1956) телесно кретање односно улажење телом у слику јесте израз чина воље. То је апстрактни експресионизам, у коме је одржавање контакта суштинско за Полока – повратна акција између уметника и платна. Непосредно телесно улажење у платно са све четири стране, гестуалним бацањем линија у ваздуху, палицом или посипањем боје, слободно прскање боје оставља трагове апстрактних облика, тачака, линија, мрља, боја, на површини платна постављеног на под. Слика се доживљава као жива органска материја, простор за експресију унутрашњег духовног доживљаја, емоција, и експресија психе. Дрипинг техника прави разлику у односу на дотадашње европске авангардне покрете.¹²² Превазилажење штафелајног сликарства постављањем платна на под и ослањање на гест проблематизују улогу свести у уметности, па је тако извор Полоковог сликарства у несвесном. Себе доживљава као природу – из њега излази органска снага гестуалног контакта у виду апстрактних облика –

¹²² <https://impulsportal.net/index.php/kultura/ostale-umjetnosti/327-akciono-slikarstvo-dzeksona-poloka> (приступ 18. 6. 2021, 12.37).

траг геста на платну као материја слике. Гестуално, као чин или акција, представља уметнички рад по себи, апстрактни експресионизам ликовних знаковних структура слично калиграфском писању, без унапред спремљених скица или цртежа. Фокус је на продуженом деловању интуитивног кретања, са све четири стране, телесним улажењем у платно. У таквом деловању отвара се простор за несвесно, за подсвест, нужност спонтаног процеса слободних гестуалних покрета, као исходиште органске естетике слике. Хармонична целина без почетка и краја, без случајности, супротно конструктивним потезима штафелајног сликарства, пулсира животном енергијом физичких покрета, контакта с материјом. Полоков циљ јесте „хармонија“ изазвана стављањем физичког метода у естетски процес.¹²³

Метода *гестуални ритам тачке* такође има за циљ постизање хармоније и јединства, синхронизованости телесног кретања проприоцепцијским чулом, координација телесног кретања свих делова тела и дела у складну целину гестуалног кружног кретања ритма тачке. Излазак из дводимензионалног платна слике, који Полок постиже постављањем платна на под и телесним уласком у слику гестуално, у методи *гестуални ритам тачке* постиже се ширењем процеса тачкања визуелним ритмом, ван оквира слике, на околне зидове и подове, те даље у простор. Тачке остављају утисак кретања, као ваздушаста димензија актуелног света, превазилазе време и простор, неочекивано падају или одлазе и ван очекиваних димензија стварности. *Гестуални ритам тачке* имплицира животворни импулс етра.

¹²³ Харолд Росенберг, *наведено дело*, стр. 93–105.

Кандински

Слика 10

Василиј Кандински (Василий Васильевич Кандинский, 1866–1944), пионир апстрактног сликарства и аутор теоријских књига *О духовном у уметности*, *О питању форме и Тачка, линија и осовина*, ликовност на својим сликама представља кроз знаковно-графички језик, геометријске елементе, црне линије, метафизички сагледава односе између боја, углова, звукова и тонова. Говори о духовном у материјалном и доживљај духовног сматра најважнијим аспектом будућег развоја уметности. На слици *Композиција VIII* истичу се кругови различитих величина, као и прецизност линија. За Кандинског, круг је најскромнији облик. Иако прецизан, он може бити стабилан и нестабилан, променљив и да носи напетост у себи. Круг је и тих и звучан, снажну импресију оставља у додиру с оштрим углом, а троуглови му дају ритам. Он се не позива на интелект, на разум, већ на духовну страну и унутрашње осећање, духовно искуство и визуелне метафоре. Линија, на пример, нема описивачки карактер на његовим делима, нема ликовну функцију означавања објекта, већ је она по себи објекат који носи поетику, унутрашњу звучност, израз духа. Боје Кандински доводи у релацију с музиком и оне тада имају три путање кретања – од посматрача, ка посматрачу и кретање у себи, а одвајањем боје од предмета оне добијају нова значења. Духовну дубину означава плава, духовно гашење зелена, на свест као апсолутно ћутање изненадног разумевања делује бела, равнодушност према свему што се дешава, ћутање без могућности и наде, означава црна боја, а црвена је по

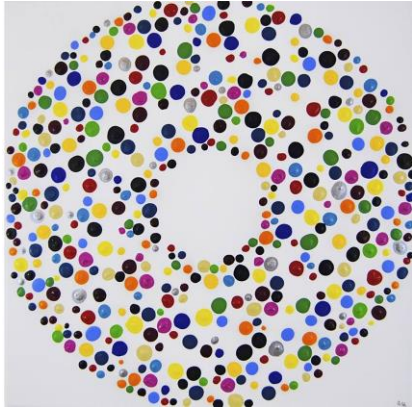
њему симбол радости, снаге, енергије, одлучности. Најјаснији приказ уметности за Кандинског јесу тачке, које илуструју његове геометријске форме и претварају се у геометријске облике. Тачка није ограничена бојом, обликом или величином. Она је сам облик, а линије јесу резултат деловања силом у одређеном правцу на оловку или четкицу. Водоравне линије јесу попут хладног и равног звука, док су усправне топле и високих тонова – оштри углови су топли, снажни и жути, а прави углови хладни и црвени.¹²⁴ Његове циљеве у уметности одређује унутрашњи глас.

Тачка симболише статику, а линија кретање, као једно од интересовања *гестуалног ритма тачке*, однос статика/динамика или кретање/мировање.

Тачка, као оно што се налази пре материјалног, пре простора, а то је време, свест, бесконачност садашњег тренутка, животни импулс етра, оно што се не може видети, али се можда може осетити другим чулима. Интересовање *гестуалног ритма тачке* јесу проприоцепцијско чуло, тело и покрет, симбол бесконачности тачке и круга – ликовним изразом остварује повезаност с унутрашњим бићем. Игра ликовних елемената тачке, линије и боје инспирисана је двоканалним промишљањем односа видљивог/невидљивог, кретања/мировања, статике/динамике, аналогног/дигиталног итд. Интердисциплинарно анализирање тачке или круга и односа ликовних елемената, њихов доживљај различитим чулима, освешћује *избељену* духовност у овом докторском уметничком пројекту. Спиритуални свет тачке и покрета материјализује се у личном ликовном изразу и преноси унутрашњи глас телесним кретањем. За Кандинског, уметност припада духовном животу, дефинисаном покретом напред и нагоре, кретањем које представља кретање искуства, различитих облика, исте сврхе унутрашње мисли. У контексту докторског уметничког пројекта, *гестуални ритам тачке* преноси лично искуство авантуристичког духа спознавањем различитих градове на географски различитим тачкама мапе света. Истраживачки дух у интеракцији с различитим срединама и говорним подручјима, традиционалном музиком, ритмом и плесом, као и савременим умрежавањем посредством интернета и дигиталне слике. Тачка, као симбол сусрета различитих културолошких

¹²⁴ Универзитет уметности, *Ликовне свеске*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996, стр. 129, 135, 138 и 140.

ритмова, преплиће се с ликовним представама тог обогаћеног духовног искуства, уметничким оваплоћењем тачком, линијом и бојом.

Слика 11

Слика 12

На фотографијама су представљени радови постављени на Сачи (Saatchi) онлајн уметничку платформу, или друге интернет платформе комерцијалног карактера, с јасним мотивом тачке. Разлика у односу на претходне примере уметничких техника, стилова, сензибилитета и метода кроз историју уметности, јесте можда површан однос према познавању одлика ликовних елемената или настојању да се ликовношћу изрази духовна компонента психе и емоција. На радовима је можда пре репрезентован дизајнерски начин употребе тачке као визуелног елемента, декоративне примењене намене. Тачке у облику донат форми, истачкане површине, по извесном аутоматизму, можда једноставно представљају другачији резултат савременог утицаја дигиталне слике и алгоритамског језика машине.

2.3 Алгоритамско тачкање

Алгоритамско тачкање изоставља телесно-физичко-мануелни процес за постизање визуелне слике, али не нужно – подразумева посредовање машине, компјутерску обраду дигиталне слике, укључује различите технолошке уређаје за визуелно манипулисање сликом, или људско-компјутерску интеракцију (HCI),¹²⁵ креирање софтвера и хардвера, дигитални интерфејс, а у том контексту појам тачке аналоган је појму пиксела. Пиксел представља основну грађу дигиталне слике – њен најмањи графички елемент одређен бојом. Већи број пиксела даје већу резолуцију, која захтева већи меморијски капацитет графичке картице, а дигитална слика је онда оштрија и јаснија.¹²⁶ У односу на то, густина тачака у методи *гестуални ритам тачке* чини појавност слике, материју облика и форми, актуелног или аналогног света, видљивијом. Пиксел код рачунара је квадрат, а у *гестуалном ритму тачке* то је тачка у форми круга. Научно-аналитичка основа актуелне/виртуелне стварности, тачка, етар, пиксел: телесно кретање *гестуалног ритма тачке* освешћује најдиректнији израз унутрашњег бића у смислу ликовности, што прави баланс у односу на дигиталну слику виртуелне стварности, где је коришћење компјутера, лаптопа, мобилног телефона и других технолошких уређаја ограниченог геста сведено на типкање по екрану или тастатури. Пример гестуалног у контексту алгоритамског тачкања било би коришћење IO четке,¹²⁷ коју представља Хироши Иши (Hiroshi Ishii).¹²⁸ Гестуално се може користити као у сликарству, док сам траг не подразумева директан материјални контакт између онога ко гестикулира и одређене површине, већ је посредован пикселом, визуелизован је дигитално. Иши је развио начин како учинити дигитални интерфејс опипљивим, који подразумева телесно-гестуалну интеракцију.¹²⁹ Реч је о пројекту опипљиви битови и радикални атоми (Tangible Bitr & Radical Atoms)¹³⁰.

¹²⁵ <https://www.interaction-design.org/literature/topics/human-computer-interaction> (приступ 28. 6. 2021, 13.48).

¹²⁶ <https://www.oxfordwebstudio.com/da-li-znate/sta-je-pixel.html> (приступ 27. 6. 2021, 11.45).

¹²⁷ https://www.youtube.com/watch?v=04v_v1gnyO8 (приступ 28. 6. 2021, 13.33).

¹²⁸ <https://tangible.media.mit.edu/person/hiroshi-ishii/> (приступ 12. 7. 2021, 20.17).

¹²⁹ https://www.media.mit.edu/videos/tm-making-digital-tangible-2019-05-06/?fbclid=IwAR2doq_oh0ce2XYlOnl4M-QA6et4zRiPmw_rmuyhJEGHdf4SI2l3s2KlBPE (приступ 28. 6. 2021, 13.03).

¹³⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=VYPeCJ8Ge4w> (приступ 28. 6. 2021, 13.06).

Пример *алгоритамског тачкања* као аутоматизма машине и производа програмског алгоритамског језика, који изоставља телесност или гестуално, направљен у програму *Processing*, био би поентилизам Шифмана (*Pointillism by Daniel Shiffman*),¹³¹ а други пример јесте генеративни уметнички цртеж с тачкама (*Generative Art Drawing with Dots Processing, Creative Coding*).¹³²

Кроз различите начине употребе тачке у различитим уметничким ликовним поетикама, код неоимпресиониста, поентилиста, апстрактног експресионизма, оп арта или апстрактног сликарства, размотрени су непосредан контакт с материјалима, употреба тела, мануелно-гестуално обликовање ликовних елемената, оптичка илузија, доживљај духовног у материјалном, слика као органска материја и слично, а ликовни елемент тачке изражен је бојом тј. светлом. Дигитални пиксел подразумева вештачко осветљење. Антрополошки развој односа према боји сведочи о снажној повезаности између боје, човековог духовног и социјалног живота. Такође, теорија Хуга Магнуса говори о еволуцији људских пријемника за боју, па је осећај пећинског човека, много више него данашњег, средњовековног или античког, био истанчан за интензитет светлости, за чисто белу светлост, сјај, а не толико и за разликовање боја.¹³³ Пиксел као графички знак одређен је црвеном, зеленом и плавом бојом (RGB), а с развојем новотехнолошких уређаја осветљење пиксела се мења, од катодне цеви на мониторима, преко течних кристала, RGB филтера, позадинског светла (*back light*) беле боје код LCD екрана, светлосних таласа код холограма (3D дигитална слика у простору), до LED екрана, где не постоји више *back light*, па сваки пиксел у било којој позицији слике у било ком тренутку може да емитује захтевну боју – сам пиксел је светло. Разлика у односу на природно осветљење које потиче од Сунчеве светлости и прелазак на вештачко осветљење, с индустријском револуцијом – са свеће на сијалицу – и сада пиксела као светла код LED-а, јесте у томе што код последњег изостаје сенка, што није случај код Сунчеве светлости, свеће или сијалице. Субјективно објашњење да су сада пиксели осветљене дигиталне тачке, чисто беле светлости, представља изазов за људску психу и савремени свет. Иако је данашње друштво технолошки развијено, поставља се питање докле је стигла еволуција људских

¹³¹ <https://processing.org/examples/pointillism.html> (приступ 27. 6. 2021, 16.55).

¹³² https://www.youtube.com/watch?v=zP_paWcXkaE (приступ 27. 6. 2021, 16.58).

¹³³ Зоран Павловић, *наведено дело*, стр. 11–14.

чула. Ако се на пећинским цртежима налазе уцртана сазвежђа која данашњем човеку нису видљива голим оком, већ само уз помоћ телескопа, како LED уређаји доприносе еволуцији људских пријемника за вид. Можда је то подстицај да се обрати већа пажња на употребу тела и развој различитих чула у интеракцији с дигиталном сликом. Један од начина може бити активирање проприоцепцијског чула кроз гестуално цртање с две руке у простору истовремено проф. др Еичи Тосакија, дигитализација VCD тока, шема и патерна, у реалном времену, што значи иновативан спој традиционалне уметничке технике као што је цртање и савремених начина уметничког креативног деловања мултимедијално, задржавајући свест о ликовним представама, игром ликовних елемената, на одређеним мотивима.

2. Ликовне представе персонализованих простора градова

Резиденцијални уметнички боравци, изложбе, радионице, бијенала, мастер програм и Еразмус размена могућности су за упознавање других градова, њихове уметности, културе и људи. Комуникацијом у интернационалној средини размењују се знања и искуства о различитим уметничким приступима, позицијама и пракси, што утиче на професионални развој учесника – уметника. Циљ овог докторског уметничког пројекта јесте да ликовно обликује представе персонализованих простора и личних увида у градове: Истанбул, Линц, Хирошиму и Београд, персонификације тих резиденцијалних уметничких искустава.

Лично искуство спознавања различитих култура посредством *гестуалног ритма тачке*, израз универзалне свести, евоцира свепланетарно кружење енергије духа љубави.

Метода *гестуални ритам тачке* заснива се на интуитивном ликовном освешћивању знака тачке тј. форме круга кроз синтезу личног искуства путовања као телесног кретања, гестуалног повезивања с унутрашњим бићем. Преиспитивањем традиционалног и савременог начина живота уочавају се разлике у егзистенцијалном, културолошком и историјском смислу ових градова, а у доба дигитализације, с друге стране, налазе се

сличности савременог глобалног умрежавања ових градова преко интернета и дигиталне слике.

Тачка сусрета различитих култура, различитих градова, *гестуални ритам тачке*, медитативно и ритуално, освешћује тело, естетику узвишеног и лепог, учитану у ликовне представе персонализованих простора градова. Мотиви ликовних представа персонализованих простора градова изабрани су на основу личне фото-архиве, као и истраживања симбола градова у непосредној комуникацији с људима из тих места.

Потреба за настајањем ликовних представа мотива градова, с акцентом на мануелно стварање, осветљава развој личне индивидуалне уметничке праксе ликовног израза.

3.1 Карактеристике градова у фокусу

Сличности и разлике између Истанбула, Линца, Хирошима и Београда, на основу аналогије,¹³⁴ личног искуства и субјективног погледа, посматране су кроз три сегмента: 1) географски положај, демографија, различита историја, традиција, култура и обичаји; 2) савремена уметничка стратегија програма уметничких резиденција на различитим уметничким институцијама; 3) савремена глобална дигитализација и реконекција с природом – урбано баштованство. Затвореност визним режимом у Србији током деведесетих година 20. века, изолација земље и санкције, пробудили су жељу за путовањем и одласком у друге земље, међу друге културе. Потреба за комуникацијом и разменом с уметницима других поднебља, другачијег уметничког наслеђа, као мотивација, инспирисана је визијом да уметност нема граница. Ако погледамо историју четири града у фокусу, појам деструкције, реконструкције и конструкције јесте оно што прати развој човечанства, као и перманентни сукоби, економска, политичка, социолошка превирања, воља за доминацијом или освајање енергетских извора. Београд јесте град који је више од 40 пута спаљен и разорен током бројних ратова, а Хирошима град који је за само неколико

¹³⁴ Аналогија је однос сличности и сродности. Аналогија је однос два различита система, појаве или предмета који се успоставља на њиховој концептуалној, предметној, визуелној или закономерној сличности и сродности (Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 31).

секунди сравњен атомском бомбом у Другом светском рату.¹³⁵ Истанбул, Византион, Константинопољ или Цариград, град на два континента, азијском и европском, мета је освајачких похода и са запада, и са истока, од крсташа до Османлија. Линц, центар Горње Аустрије, град који је уз Дунав основало Римско царство, као место трговине с различитим крајевима или као тадашња линија одбране, па је италијански призив и данас препознатљив у архитектури¹³⁶ града. Хитлер (Adolf Hitler), човек који је спровео деструкцију у Другом светском рату на светском нивоу, одрастао је и похађао је школу у Линцу и оставио свој утицај у том граду. Саградио је мост (*Nibelungen Bridge*) и донео одлуку о илуминацији плавим светлима на фасадама зграда ноћу поред Дунава (*Kunstuniversitat Linz*). Такође, стаклена транспарентна фасада зграде Арс Електроника илуминирана је електронским светлима различитих боја, као и Лентос¹³⁷ музеј. Сваке суботе, од Другог светског рата до данас, у 12 сати чују се сирене противваздушног напада. Током мог боравка у Линцу, 2012/2013, одржана је изложба у Нордико музеју (*Nordico Museum*) посвећена Хитлеру,¹³⁸ а нова зграда музичког театра (*Musiktheater*)¹³⁹ отворена је 2013. године. Сукоб цивилизација, истока и запада, судар различитих култура, социјалних групација, политичких и економских превирања кроз историју ових градова, уколико их сагледамо кроз перспективу историје уметности, може се посматрати кроз утицај различитих уметничких стилова, као културолошка размена. С једне стране Византијског царства, а с друге Османског царства. Овај преплет видљив је у архитектури хришћанских базилика (Источно римско царство) или џамија (архитектура исламског света), као и њиховог сликарства, које се ширило из Истанбула. Архитектонски стил с римским, католичким утицајем ширио се из Линца, града чије грађевине одликују неоготички, барокни и ренесансни стил. Индустијска револуција и научно-технолошки

¹³⁵ <http://www.okosveta.org/pages/hiroshima.html> (приступ 1. 7. 2021, 18.33).

<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-53712690> (приступ 1. 7. 2021, 21.33).

¹³⁶ Ратхаус (Rathaus), општина у Линцу, бирократски центар, где се сређују папири, и личном случају ауторке студентска виза, с бројним личним документима као доказом о идентитету и економском статусу. Италијански архитекта је пројектовао зграду.

¹³⁷ The museum building was designed by the Zurich architects Weber & Hofer. Opened in May 2003. has a transparent glass facade, illuminated at night. It is located directly on the Danube between the Nibelungen Bridge and Brucknerhaus.

¹³⁸ Изложба посвећена Хитлеру и Нордико музеју у Линцу у 2021. години (*Der junge Hitler, Prägende Jahre eines Diktators 1889–1914*, 16. 4. 2021. – 15. 8. 2021, <https://www.nordico.at/html/de/2676.aspx>, приступ 8. 7. 2021, 13.20).

¹³⁹ Musiktheater Linz In 2013, the Landestheater Linz received its new, long-awaited venue: the Musiktheater am Volksgarten (<https://en.vola.com/references/kategori/reference/?reference=11873>, приступ 6. 6. 2021, 13.27).

развој, својствени Линцу, очитују се у утицају који електроника и машине добијају у свакодневном животу човека. Арс Електроника¹⁴⁰ је центар нових медија, интерактивне уметности и електронике у савременој уметничкој пракси, који на фестивалу, сваког септембра, окупља бројне посетиоце из целог света. Живот у граду има спор ритам, иако је као индустријски центар динамичан у рационалном идејном прогресу. На улицама, данас, срећу се људи из афричких земаља, арапских, с подручја бивше Југославије, а од 2015, с мигрантском кризом, и из Сирије. Много тога одређено је бирократском контролом, папирологијом, прописима и процедурама. Архитектонске линије и форме су сведене – правоугаоник и коцка присутнији су него криве линије. За разлику од Линца, у Истанбулу постоји динамичан животни ритам – мноштво људи креће се свакодневно на главној Истиклал улици (европска страни града). Ту су смештене бројне галерије савремене уметности и музеји (Артер),¹⁴¹ а око Султанахмед станице, архитектура је богата историјским наслеђем (Аја Софија и Плава џамија) с истакнутом кружном ротондом. Бројне продавнице са сувенирима и зачинима на Мисир базару или Капали чаршији маме туристе мирисом и укусом. Током историје, Истанбул је асимиловао бројне културе, па се у граду осећају космополитски дух, лепота различитости, облика и форми, као и култура дељења. Град врви од живота, рибље пијаце поред Галата моста или на азијској страни града, разноврсни мириси и укуси богате истанбулске кухиње, доступни су свуда и чине атмосферу флексибилног органског размишљања, у односу према телу и угођају. Турска купатила (хамам) и јапански онсен¹⁴² представљају препород за тело и душу. Хирошима, јапански модерни град, је место топле добродошлице приликом личних гостујућа предавања на Хирошима Кокусаи Гакуин Универзитету¹⁴³ (*Hiroshima Kokusai Gakuin University*). Уследили су обилазак куполе Генбаку (Atomic Bomb Dom), посета Меморијалном музеју мира у Хирошими,¹⁴⁴ обилазак изложбе Хокусаија,¹⁴⁵ одлазак на

¹⁴⁰ <https://ars.electronica.art/news/de/> (приступ 6. 6. 2021, 17.35).

¹⁴¹ <https://www.arter.org.tr/en> (приступ 7. 6. 2021, 15.34).

¹⁴² Врело температуре преко 25 °C које садржи одређени ниво минерала (https://enjoyonsen.city.beppu-jp.com/what_is_onsen/ (приступ 1. 7. 2021, 21.23). <https://www.jrailpass.com/blog/best-onsen-in-japan> (приступ 1. 7. 2021, 21.24).

¹⁴³ <http://www.hkg.ac.jp/WP/news01/2016/02/17/> (приступ 1. 7. 2021, 22.26).

<https://www.hkg.ac.jp/html/english/index.html> (приступ 1. 7. 2021, 22.27).

¹⁴⁴ <https://www.arhitektura.rs/rubrike/arhitekti/421-kenzo-tange> (приступ 2. 6. 2021, 16.45).

<https://www.archdaily.com/270043/happy-birthday-kenzo-tange> (приступ 2. 6. 2021, 16.47).

¹⁴⁵ <https://gethiroshima.com/event/mt-fuji-by-hokusai-exhibition/> (приступ 7.7. 2021, 19.02).

живописно Мијацима острво, с капијом (тори) у мору, јеленима који се слободно шетају и женама обученим у традиционални јапански кимоно (што у савременом Јапану није често) и самурајском одећом изложеном на бедемима; затим обилазак фабрике сакеа. Уз обеде с професорима, архитектама и уметницима и пријатну атмосферу, осећај припадности брзо се развио приликом посете Хирошими и њеном округу.

Слика 13

Слика 14

„Од слике до електронике: поглед са Интерфејс културе“

(„From paintings to electronics: an outlook from Interface Culture“), предавање Исидоре Фићовић

Хирошима Кокусаи Гакуин Универзитету

Isidora Fićović (リンツ芸術工科大学)

Четири града у фокусу позиционирана су на различитим географским тачкама: Београд, на ушћу Саве у Дунав, тачка спајања Панонске низије с Балканским полуострвом; Линц, стратешко раскршће пловних и копнених путева, индустријски центар, у горњем Подунављу; Истанбул, на Босфорском мореузу између Мраморног и Црног мора;

Хирошима, у западном делу острва Хоншу, префектура Хирошима у Чукоку регији. До преплета ових удаљених географских тачака на мапи света, у контексту докторског уметничког пројекта, долази у смислу личне едукације, усавршавања у области савремене уметности, кроз резиденцијалне уметничке боравке и гостујућа предавања на значајним и различитим институцијама, у смислу медија и начина функционисања у свету уметности: Платформа Гаранти у Истанбулу 2006. године (*Backyard Residency*) отворила је многа врата у мојој излагачкој активности и учешћу на интернационалним изложбама,¹⁴⁶ организовању интернационалних пројеката (*Contingent Identities, Depo*),¹⁴⁷ посетама истанбулским бијеналима, интервјуисању уметника учесника на бијеналу.¹⁴⁸ У оквиру уметничке резиденције Платформе Гатанти, 2006, настао је видео рад *What is Contemporary?*.¹⁴⁹ На ово питање најчешћи одговор испитане интернационалне групе састављене од уметника, историчара уметности и кустоса био је „сада“ – што је у личној уметничкој пракси био зачетак идеје о временској димензији слике, свести присутној у садашњем тренутку у методи *гестуални ритам тачке*. У истој форми урађен је видео-рад *Шта је савремено?*¹⁵⁰ на локалној уметничкој сцени, у Београду, 2010/2011. године. Мултимедијални приступ уметничком стваралаштву у личној пракси и преиспитивање односа актуелно/виртуелно или аналогно/дигитално, метафора од *слике до електронике*, одвели су истраживање у Линц, на промишљање односа човека и машине. Диплома мастер програма (*Master of Arts*) Интерфејс културе (*Interface Cultures*) 2012–2016. године, код менторке Кристе Сомерер (*Christa Sommerer & Laurent Mignonneau*)¹⁵¹, пионира интерактивне уметности, резултирала је продукцијом интерактивних радова као и учешћем на фестивалу Арс Електроника (*Total Recall 2013, Post City 2015*). Мастер програм у Линцу омогућио је лични одлазак у Истанбул, ради студирања и истраживања

¹⁴⁶ „Овде, Тамо, Преко, референтна тачка: Турска“ („Here, There, Abroad: reference point Turkey“), кустос Фатош Устек (Fatoş Üstek) <http://www.fatosustek.com/here-there-abroad-reference-point-turkey> (приступ 7. 5. 2021, 15.51).

¹⁴⁷ „Могући идентитети“ („Contingent Identities“), 4–21. мај 2009. (<https://www.depoistanbul.net/en/event/exhibition-and-events-contingent-identities/>, приступ 3. 6. 2021, 14.17).

¹⁴⁸ Ауторкин интервју с турском уметницом Елмас Дениз, учесницом 16. истанбулског бијенала, на платформи InEnArt, <http://www.inenart.eu/?p=25414> (приступ 7. 7. 2021, 19.00).

¹⁴⁹ <https://vimeo.com/37696162> (приступ 10. 7. 2021, 7.50).

¹⁵⁰ Шта је савремено у Београду 2008-2010. године? (<https://ulus.rs/blog/what-is-contemporary-isidora-ficovic/>, приступ 6. 6. 2021, 18.23).

¹⁵¹ <https://zkm.de/en/exhibition/2021/10/christa-sommerer-laurent-mignonneau-the-artwork-as-a-living-system> (приступ 8. 7. 2021, 10.10).

(Erasmus ehschange, Bilgi University, 2013–2014), потом у Јапан (IAMAS – Institute of Advanced Media Arts and Sciences, Ogaki, 2015–2016), као и обилазак многих градова у Јапану поред гостујуће посете Универзитету у Хирошими (Hiroshima Kokusai Gakuin University, 2016). Финансијски подржано од стране наведених институција, с циљем успешног завршетка мастер програма на Интерфејс култури с тезом „Интерактивност у гесту цртања/писања, од традиционалних алатки до уређаја нових медија“ (Interactivity in drawing/writing gesture, from traditional tools to new media devices). Други круг „од електронике до слике“, у личној уметничкој пракси у односу на карактеристике градова у фокусу, представља развој методе *гестуални ритам тачке* на Факултету ликовних уметности у Београду, у оквиру докторског уметничког пројекта, као сажимање претходног личног уметничког искуства. Београд је град с источном и западном капијом, а субјективно виђење представља метафору проласка кроз те капије, на запад у Линц, и на исток у Истанбул и Хирошиму. Истанбул је кључ међународне културе, на чијем простору се негује традиционални однос с надоградњом надолазеће културне свести европске и светске стваралачке енергије, као дуг пут до слике и великог уметничког стваралаштва. То је град културне баштине и моћне свести о значају уметности, која иницира постојање исте кроз развој цивилизације и уметника. Значајно је подстицање уметника од најдоминантнијих галерија, кроз продукцијску подршку за настајање нових радова.¹⁵² Инфраструктурна подршка уметника јесте путоказ за освајање уметничких идеја у простору сопственог и свеопштег духовног развоја, без оквира, и с инспирацијом садашњег времена. Кругови, као прикупљени утисци који телепатски повезују размишљања у форми плутајућих кругова, различитих уметничких приступа и пракси ових градова у фокусу, носиоци су утисака њихових карактеристика с путовања.

Традиционална игра или плес¹⁵³ одраз су обичаја и начина изражавања одређених културолошких карактеристика ових градова, начина живота, па би телесно кретање у

¹⁵² SAHA Association was founded to support artists, curators and writers working in visual arts from Turkey in improving their production and development environments, and to enhance their interactions with international art institutions and networks. In nine years, SAHA has supported over 350 artists, curators, writers, and art initiative projects in 163 not-for-profit institutions in 39 countries (<http://www.saha.org.tr/en>, приступ 11. 7. 2021, 18.00).

¹⁵³ „Међу људима, плес је вероватно најстарија друштвена активност, са дубоким утицајем на расположење и психологију плесача... кружне игре (имитација кретања Сунца и звезда, играње око логорских ватри у време зимске краткодневнице)... Плес мобилише енергију и производи трансформацију – плесач се претвара у бога, демона, исцелитеља, ловца, ратника, припремајући се за одређене активности од пресудног значаја за

кружној форми¹⁵⁴ – тачка и круг – био плес дервиша који се окреће око своје осе за Истанбул, коло као повезаност скупине људи у кружном кретању за Београд, валцер за Линц, плес парова с окретањем у простору, или кагура¹⁵⁵ - традиционални јапански плес, за Хирошиму.

Иако постоје јасне историјске, културолошке и традиционалне разлике између четири града у фокусу, оно што их повезује и по чему су слични, у савременом смислу, јесу дигитална слика¹⁵⁶ и интернет – једним кликом могуће је послати информацију у сва четири града истовремено. Дигитализација савременог начина живота подразумева комуникацију и умрежавање уз помоћ разних интернет платформи. Ова екстремна промена, пребацивање из физичког простора у сферу дигиталног, промишља и поставља питања о утицају и начину функционисања уметника и уметничких резиденција данас.¹⁵⁷ С друге стране, живот у градовима и пораст технолошког развоја стварају све више отпада и загађење животне средине, па би револуција данас подразумевала да се очисти смеће¹⁵⁸ и засади дрвеће. Током Ерасмус размене (2013–2014) на Билги Универзитету у Истанбулу, лично учешће на радионици „Истанбул паметни град“¹⁵⁹ Џихангир Иштек (Cihangir Istek) у оквиру свог курса водио је радионицу (ISC, Istanbul Smart City 9 + 1 Hub, 2014), са

заједницу. Плесу је свуда придавано и религиозно и световно значење. Изнад свега, синхронизовано кретање тела у групама – плес или марширање или извођење ритуала – има значајан ефекат друштвеног повезивања“ (Ентони Стивенс, *Аријаднино клупко, водич кроз симболе човечанства*, STYLOS 2005, стр. 377).

¹⁵⁴ Ана Малетић, *Покрет и плес*, Културно – просвијетни сабор Хрватске, Загреб, 1983.

¹⁵⁵ *The dancers rotate anti-clockwise slowly and then finish with a semi-circle rota* <https://www.jstor.org/stable/41699566> (приступ 2. 7. 2021, 10.21); <https://www.hiroshima-navi.or.jp/en/special/kagura/> (приступ 2. 7. 2021, 10.22); <https://www.youtube.com/watch?v=M3OsFHWWKe8> (2. 7. 2021, 10.23).

¹⁵⁶ Кинези кажу : „Слика вреди као хиљаду речи.“ Отац Америчке психологије, Вилијам Џејмс, указује на чињеницу да подсвест настоји да материјализује сваку слику насталу у свести и утемељену на вери.“ (Џозеф Марфи, *Моћ подсвести*, Вулкан, Београд, 2013, стр.86)

¹⁵⁷ Panel discussion: Questioning the workspace for the future, 28 April 2021 (<https://www.openspacecontemporary.com/projects/open-space-webinars-2021/questioning-the-workspace-for-the-future/>, приступ 11.7.2021, 18:29)

¹⁵⁸ „Циклични приступ тежи томе да створи свет без загађења – без пластике која плута морем, без отровних гасова из индустријских димњака, без спаљивања гума, без нафтних мрља. Био би то свет који би можда чак залечио последице нашег данашњег гомилања смећа. Наше депоније отпадака могле би да постану површински рудници у којима би компаније, уз пристојну надокнаду, ископавале састојке за кружну економију. Микропластика која кружи океаном могла би да се издвоји и употреби да се направе океанске фарме. Све више људи верује да би мењајући приступ коришћењу сировина човечанство могло да отклони отпад с планете и научи да опонаша кружење материје у природи.“ (Дејвид Атенборо, *Живот на нашој планети*, Laguna, 2020, стр.192)

¹⁵⁹ <https://carnegieeurope.eu/2019/10/24/legacy-of-gezi-protests-in-turkey-pub-80142> приступ 11. 7. 2021, 18.30; <https://www.amnesty.org/download/Documents/12000/eur440222013en.pdf> приступ 11. 7. 2021, 18.51.

Андреас Шнајдером (Andreas Schneider, IIDj, Токуо), која је укључивала мапирање зелених површина и како их проширити у граду, јер зеленило представља плућа града. Курс је одржан почетком 2014. године, када је обележена и годишњица протеста у Истанбулу – у Гези парку (у мају 2013), на главном тргу Таксим и у Истиклал улици, и спречена сеча дрвећа у овом парку на Таксиму (од стране власти, између осталог, планирана је изградња шопинг мола на месту парка, што је динамичним протестима и супротстављањем становништва спречено). Овај догађај и идеја о паметним градовима¹⁶⁰ данас, 2021. године карактерише се као одлика технократског друштва (дехуманизован начин употребе и примене развоја технологије у друштву),¹⁶¹ док је циљ овог докторског уметничког пројекта показати другачији приступ употреби уређаја новотехнолошког развоја – свест, покрет и бесконачност, лепо и узвишено, у освешћивању телесности, у реалном времену и простору, истичу реконекцију с телом тј. реконекцију с природом, еволуцију еколошке свести и хуманизацију дигиталног. Све зависи од начина на који се нешто користи, па тако и технологија, ако се стави у службу човека, здравља, очувања средине, може имати креативнију примену у свету уметности, али и у архитектури, засновану на форми круга.¹⁶² Као заједничку карактеристику градова у фокусу издвојила бих симбол дрвета као појам реконекције човека са природом и идеал обнове енергије, укључујући однос према животињама, птицама и биљкама. „Различити облици живота на Земљи, међу којима и људи, не постоје независно једни од других. Сви су део екосистема – то је термин којим се означава заједница организама и њихове животне средине. Постоје многи типови екосистема, као што су тропска шума, травната прерија или корални гребен, али основа за све њих, и отуда основа живота на Земљи, јесте фотосинтеза – процес у коме

¹⁶⁰ „Pa onda pametni gradovi. Oni zapravo nisu pametni, vrlo su glupi, ali su zato najveći sustavi za prikupljanje podataka o svakom aspektu svakog pojedinca u povjesti, s ciljem ostvarivanja tehnokratske ideologije koja se temelji na ideji o potrebi centraliziranog nadzora nad sveukupnom svijetskom energijom, navodno zbog pravedne distribucije i raspodjele na sve stanovnike Zemlje. Zvuči pošteno, zar ne? No, ključna riječ nije raspodjela nego apsolutna kontrola, ostalo je pijesak u oči“ (Krešimir Mišak, *Smrt transhumanizmu, sloboda narodu*, Skalarbooks, Novi Sad, 2020, str. 53).

¹⁶¹ „O usamljenosti i izolaciji da ne govorimo. U tehnološkom transhumanizmu čovjek se sa svima ostalima povezuje kroz centralizirane računalne sustave koji pravu komunikaciju smanjuju u korist distancirane. U tom kontekstu možemo naći paralele s onime što već vidimo oko sebe – ljude spojene na neko udaljeno računalo kako u tramvajima, izolirani u svom svijetu i sa slušalicama na ušima, bulje u ekrane pametnih telefona ili pak usamljeni u svojim sobama *chatuju* na društvenim mrežama i stvaraju iluziju pravog kontakta i pravog života. Ekstrapolacija takve situacije bi mogla nalikovati entitetu zvanom Borg u seriji *Zvezdane staze*, koji predstavlja neku vrstu kiborškog mravinjaka u kojoj nijedna jedinica nema ni trunku autonomije“ (Krešimir Mišak, *isto*).

¹⁶² Biljana S. Jović i drugi, *navedeno delo*, стр. 2.

биљке и неке врсте бактерија користе енергију Сунца за остварење хемијских једињења на којима почива живот. Ако оставимо по страни егзотичне организме који живе од сумпора из вулканских отвора на дну океана, фотосинтеза је једини начин на који енергија улази у систем....Унутар једног екосистема биљке, попут дрвећа или трава, обезбеђују основни унос енергије. Налазе се на дну ланца исхране који повезују све организме. Када се зелене биљке које обављају фотосинтезу осуше, бактерије враћају њихове хранљиве састојке у земљу и чине их доступним другим биљкама.¹⁶³ *Гестуални ритам тачке* прецизног покрета кружног облика демонстрира реконекцију с телом, односно најнепосреднијом човековом природом тј. самом природом, подстиче употребу различитих чула, конекција с духом, душом, кружним покретом као протоком животне енергије, а то је први корак у освешћивању човечанства, и за еволуцију људске свести. За конструктивни аспект духовности, ради превазилажења деструктивног капиталистичког материјализма, битан је појам заједништва и дељења.¹⁶⁴ Значајна одлика за унапређење целокупног начина живота јесте стварање еколошки чисте средине, посебно у градовима.

3.2 Боја тачке четири града у фокусу

Снажна повезаност између боје и човековог духовног и социјалног живота, очитује се кроз место које је симболика боја добијала у магијским и религијским манифестацијама, при ритуалима везаним за културу или друштвени живот, као и у самим уметничким остварењима. Однос човека према боји, манифестација духа у сагледавању цивилизацијске и социолошко-културолошке средине, планови материјалних потреба, не могу се замислити без узимања боја у обзир, њиховог историјског и цивилизацијског значаја, како их је човек поимао и какав однос према њима има данас.¹⁶⁵

Одређена обојеност тачке учитава особеност простора и симбола градова у фокусу, што је предмет овог докторског уметничког истраживања.

¹⁶³ Клајв Понтинг, *Еколошка историја света*, „Одiseја“, Београд, 2009, стр. 22–23.

¹⁶⁴ Крешмимир Мишак, *исто*.

¹⁶⁵ Зоран Павловић, *наведено дело*, стр. 11–23.

Искуство различитих култура и лични доживљај кретања кроз различите градове света ради уметничког истраживања довели су до личног ликовног израза, нове поетике и технике. Ритам којим обојена тачка настаје тема је садржаја слика, посебно апстрактне форме, на ликовним представама персонализованих простора градова. Обојеност и густина тачака и кругова карактеришу атмосферу, људе, архитектуру градова и динамику градског живота. На основу личног посматрања и опсервације, начин персонализовања четири града у фокусу и лични однос према искуству боравка у тим местима преносе се и бојом тачке.

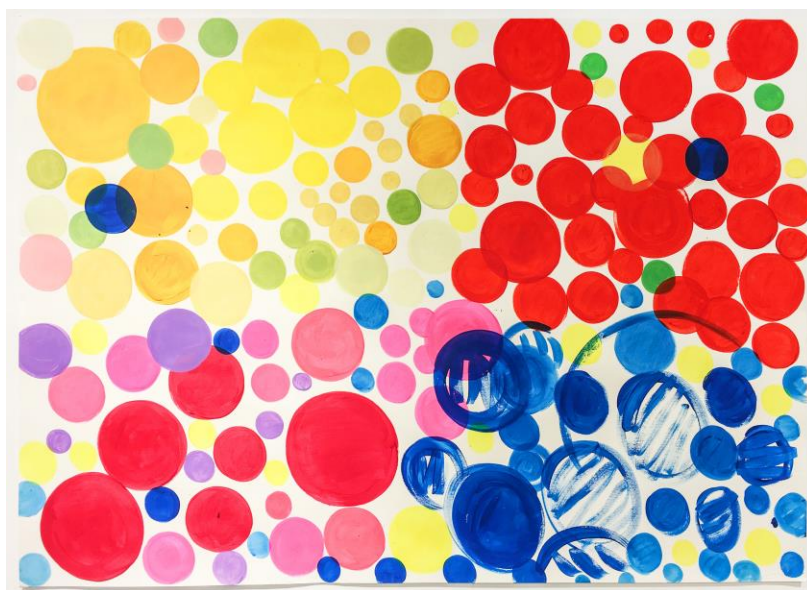
Боја¹⁶⁶ тачке има значајну улогу у симболичком читавању увида у различите културолошке аспекте различитих градова, а тачка као архетипски симбол заједнички је чинилац за сва четири града која су предмет овог докторског уметничког пројекта. Боја тачке градова у фокусу упућује посматрача на то да се *гестуални ритам тачке* може тумачити и као метода сликања светлости,¹⁶⁷ различита обојеност фотона Истанбула, Линца, Хирошима и Београда. „Боје имају значај за људе широм света. Боје не само да утичу на емоције, већ имају значење у религији и разним културама.“¹⁶⁸ Релација боје тачке и четири града у фокусу има својство комуникационог интерфејса. Боја тачке за Истанбул је љубичаста, као симбол Византије,¹⁶⁹ историјског наслеђа тог града, плава боја као симбол Београда јесте боја тачке за тај град. Хирошима је представљена црвеном бојом тачке – бојом која се налази како на јапанској застави, као симбол излазећег сунца, тако и на свим тори капијама шинто храмова у Јапану. Жута боја издвојена је за обојеност тачке на мотивима Линца, јер архитектонски простори у граду одишу светлом, а споменик на главном тргу, Хауптплацу, представља сунце и крст. Златножута боја сунца ствара осећај набоја неопходне животне енергије.

¹⁶⁶ Боја симболизује диференцирано, манифестно; разноликост, афирмацију светлости. Боје које одбијају светлост – нпр. наранџаста, жута, црвена – активне су, топле, ближе; оне које апсорбују светлост – нпр. плава, љубичаста – пасивне су, хладне, даље. Док зелена представља синтезу обе скупине. Црно и бело јесу негативно и позитивно и све супротности. Светле и тамне боје употребљене у контрасту симболизују материјализацију светлости. Као светлост, Бог је извориште боје (*Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, стр. 16).

¹⁶⁷ Када имате простор и време у односу, простор и масу, ви имате прво светлост, дакле, светлост је перпетуум мобиле, материја прима, то је та основна материја. Прво иде свест, па иде вечна садашњост, па иде простор π (пи) као део вечне садашњости, па онда иде маса Φ , интерно време Φ као део тог простора и то је све што треба знати. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (преузето 13. 10. 2020 у 14.14).

¹⁶⁸ <https://www.incredibleart.org/lessons/middle/color2.htm> (приступ 11. 5. 2021 у 16.21).

¹⁶⁹ Алтун Селџук, Византијски султан, Dereta, Beograd, 2013.

Слика 15

Београд, Истанбул, Линц и Хирошима, у правцу
кретања сказалке на сату од доњег десног
угла / акрилик на папиру,
100 x 70 cm, 2019.

3.3 Метода *гестуални ритам тачке*

„Тачка то је оно што је без димензије и не припада простору, основно је за простор да има бар дужину, ако нема ни дужину, то онда није простор, то је чисто време“.¹⁷⁰

Циљ овог докторског уметничког пројекта јесте артикулисање ликовности, аутентичног уметничког израза у односу на дигиталну слику.

Генеза методе гестуални ритам тачке огледа се у искуству путовања у градове у фокусу и у уметничкој стратегији резиденцијалних боравака у различитим интернационалним уметничким институцијама, пренесена на телесно кретање у процесу гестуалног настанка практичног уметничког рада – искуство калиграфског писања у Јапану на IAMAS-у 2015–2016. године (катакана самогласника А, И, У, Е, О),¹⁷¹ као и VCD калиграфије, шема и патерна, у Универзитетској библиотеци у Београду с проф. др Еичи Тосакијем, доводи до развоја, прво методе *ширења боје* у сликарском процесу прецизног геста руке бројањем, склада ума и тела у ритамском извођењу покрета, а касније резултира прецизним извођењем форме круга тј. ритма тачке у методи *гестуални ритам тачке*.

Сликарство као средство за испољавања нових идеја, излазак из оквира екрана или виртуелне слике у домен физичког. Телесни улазак у феномен¹⁷² слике значајно је нагласити ако се преиспитује какав је приступ сликарству данас, из угла савременог начина живота у коме доминирају дигитализација, дигитална информација и технолошки

¹⁷⁰ https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (приступ 24. 6. 2021, 12.48).

¹⁷¹ Самогласници у јапанском језику: А, И, У, Е, О, самогласници у српском језику: А, Е, И, О, У, самогласници у немачком језику: пет основних као и у српском језику: А, Е, И, О, У (Grundvokale), поред су ä, ö, ü (Umlauti), затим два гласа ei, ai, au, eu, äu (Diftonzi), самогласника, вокала, у турском језику има осам: А, Е, О, У, I, Ö Ü, İ (меки: Е, I, Ö, Ü; тврди: А, I, О, U). У контексту докторског уметничког пројекта – *гестуални ритам тачке*, осврт на самогласнике подразумева гласове који дају ритмичку звучност речима, језику.

¹⁷² Телом се улази у феномен, реченица Неле Антоновић, оснивача Мимарт театра, у непосредној конверзацији, о покрету и телу, креативној страни телесног кретања у смислу уметничке вредности... Настајање телесног материјала за неки рад настаје интерпункцијом покрета: од прости реченице, до сложених реченица. Свака реченица почиње великим словом што одражава став тела. Када станеш, то је тачка, успоравање је знак питања, а убрзање и скок јесу знак узвика. Заједнички покрет на сцени је као рефрен, као манифест. Тако настаје кореографско дело када се сложене реченице говором тела преносе на сцену, где синергетски настаје слика. Тело памти све што нам се десило и на радионицама је важно у отвореном процесу рада, да се тих вишкова ослободимо, који могу бити личне фрустрације, да би се очистио лични материјал“, каже Нела Антоновић на радионици током мог истраживања телесног кретања за докторски уметнички пројекат.

развој. То упућује на освешћивање геста руке или самог покрета, манифестује усклађеност ума и тела у ликовном изразу, на одређеној статичној површини. Обично је у сликарству то дводимензионална површина.¹⁷³ Ако се постави питање које су предности аналогног приступа стварања уметничког дела, како и на који начин ликовни израз у сликарству успоставља равнотежу између виртуелне и актуелне стварности, онда се самом медију слике може приступити кроз интердисциплинарно истраживање.

Какви су начини сагледавања сликарства, ликовности коју слика носи, у хибридном свету новотехнолошког развоја и нових медија? Управо у гесту руке или покрету тела препознаје се додатна димензија, односно процес као димензија времена, која претпоставља настанак слике проприоцепцијским чулом.

Време се у другим медијима бележи као техничка спецификација – у видео-раду, перформансу или интерактивним радовима одређена акција или уметничко деловање дешава се у одређеном временском трајању, па се време препознаје као интегрални део трајања резултата самог уметничког рада. Временска димензија слике, онтолошка вредност слике, рефлектује онтологију бића – гестуално. Разумевање односа статике и динамике, унутар слике као медија, освешћује ликовни језик, онтологију бића, временску димензију процеса гестуалног и односа ствари, духовност стваралачког процеса, чији се принципи могу применити и на друге медије, укључујући новотехнолошке уређаје. Ликовност на најдиректнији начин преноси емоције, субјективни уметнички израз, унутрашњи доживљај емотивног света уметника, а то је оно што је предмет уметничког саопштавања кроз векове. Шта се подразумева под процесима у методи *гестуални ритам тачке*: 1) намера уметника, замисао, имагинација, визија, ментална слика или емотивни набој пре почетка самог процеса деловања; 2) гест руке или покрет тела, гестуално телесно кретање или мануелно стварање; 3) тактилна интеракција с материјалима: платно, четке, боје, медијуми или може бити неки други новотехнолошки медиј, али који упућије на тактилно органско размишљање (подразумева употребу тела и развој чула); 4) преиспитивање односа ликовних елемената потезом четке или гестом руке – проприоцепцијским деловањем за остављање визуелног трага на одређеној површини (може бити аналогна или дигитална слика); 5) временска димензија слике успоставља

¹⁷³ Димензије слике подразумевају дужину и ширину, означене су сантиметрима или инчима.

ментално-духовно-физички простор слике као духовни ентитет, а освешћеност садашњег тренутка, посредством ликовности, јесте портал унутрашњег садржаја, стваралачког духа уметника; б) опсервација композиције, перцепција и рецепција композиције, сагледавање 2D/3D односа, простора, унутар самог медија слике, као и визуелних форми; 8) свест у ритму телесног кретања, развијеност осећаја ликовности, подразумева препознавање момента кад треба стати, када је слика као целина завршена на основу визуелног ритма. Ако се у овом докторском уметничком пројекту користи реч кретање или покрет у односу на гестуално, суштина је заправо у сагледавању односа различитих ствари, на основу релација и упоређивања информација сазнаје се о стварима, а метода *гестуални ритам тачке* омогућава артикулацију доживљаја различитости. То је процес телесне комуникације између различитих ентитета, као преплет или интермедијски дијалог, спознаје однос актуелног/виртуелног или однос 2D и 3D слике,¹⁷⁴ а унутар тих односа, у зависности од тога како је постављен један елеменат и како утиче на други, ликовни резултат егзистира као слика у корелацији ликовних елемената. Кретање у методи *гестуални ритам тачке* заправо је сагледавање односа и релација, а синхронизитет, увек стална садашњост, истовременост егзистирања ствари у простору, посредством свести и опсервације омогућава сазнавање о стварности компарацијом, па би свест или свесност могла бити нови елемент физике.¹⁷⁵ Метода *гестуални ритам тачке* подстиче свесност, телесно сагледавање усклађености односа, начин организовања ликовних елемената, компоновање визуелног трага у складне целине. Манифестација визуелног ритма тачке и круга *гестуалним ритмом тачке* представља временску димензију слике, у практичном делу докторског уметничког пројекта, артикулисањем тачке, линије и боје. Визуелни ритам гестуалног, телесног кретања, у процесу тачкања, прво методе *ширења боје*, па методе *гестуални ритам тачке*, репрезентује другачији приступ ритму од акционог сликарства – ритам као доживљај личног искуства, инспирација, у конекцији с музиком и плесом различитих култура, четири града у фокусу овог уметничког истраживања. Као

¹⁷⁴ Кристал је 3D периодичан патерн, образац, а његова пројекција, на пример, на песку, јесте 2D слика патерна, али не периодичног. Пиксел је најмања јединица 2D слике, а стварност се састоји од тетраедра као пиксела у 3D стварности. Нова теорија у физици, на којој ради група физичара у Лос Анђелесу, јесте 8D кристал и његова пројекција на 4D, под одређеним углом, који формира 4D квазикристал, а од тог 4D квазикристала од којег су добили 3D квазикристал, за коју верују да је темељна подструктура целокупне стварности, <https://www.youtube.com/watch?v=w0ztlIAUTCU>, приступ 4. 7. 2021, 21.43).

¹⁷⁵ Шта је реалност? (What is Reality? <https://www.youtube.com/watch?v=w0ztlIAUTCU> [приступ 4. 7. 2021]).

визуелни елемент, ритам је интегрални део који спаја гестуално и тачку, унутар методе *гестуални ритам тачке*, одраз споја континуираности покрета и појма бесконачности¹⁷⁶ кроз знак тачке или круга. Такође, обојеност ритма тачке тј. ритма светлости сугерише етарску димензију стварности, *гестуални ритам тачке* као израз животворног импулса етра (етар, невидљива супстанца, медијум кроз који светлосни таласи пропадају. Николај Козирјев је мишљења да је Сунце машина која ток времена, његов назив за етар, претвара у светлост и топлоту).¹⁷⁷

Пут од нуле¹⁷⁸ до тачке, аритметичке или математичке ознаке бесконачности, у личном уметничком раду представља истовременост тачака споја, *двоканална експресија / размишљање*, на пример, као интуитивне/структуралне тачке у *методи ширења боје* (у ликовним радовима насталим 2018). Пре тога, лични уметнички израз (од 2016. до 2018) карактерише естетика лепог и узвишеног. *Идеја која у уметности води дух јесте лепота*, што пуну реализацију добија у практичном раду овог докторског уметничког пројекта, с ликовним изразом у методи *гестуални ритам тачке* (метода развијена у ликовним радовима од 2019. до 2021. године). Метода *ширења боје* подразумева истовремени рад на два платна (већег и мањег формата), где се боја на мање платно наноси по одређеном правилу – структурално ређање мањих потеза боје по редовима, а затим се на платну већег формата, интуитивним гестом руке распоређује та иста боја по површини, док се не истроши, слободним гестом, кружним покретом руке. Као резултат тог метода у једном процесу сликања добију се два завршена платна, структуралног и интуитивног наношења боје, с одређеним ритмом ликовних елемената као резултатом. Приликом структуралног наношења боје, потези су ситнији, у виду тачке и наносе се бројањем у ритму 123 12 или 12 123, док интуитивно наношење подразумева шири и спонтанији потез покривања

¹⁷⁶ У људском искуству (од рођења па до смрти) време се искључиво јавља као константна садашњост физичке реалности, другим речима – „вечно сада или вечност“. Математички еквиваленти бесконачности су у геометрији – 'тачка', у аритметици – 'нула'. У физици, еквивалент бесконачности је време (константна садашњост – једини појам физичке реалности независан од масе и простора). Материја је шири појам и обухвата време, простор и масу, <http://slobodni-univerzitet-srbije.org/vreme>, приступ 4. 7. 2021, 22.02)

¹⁷⁷ На рубу знаности: етар, <https://www.youtube.com/watch?v=ZtGeAeFdl0o> (приступ 4. 7. 2021, 11.41).

¹⁷⁸ Лични уметнички рад, инсталација, који приказује нулу, калиграфски канци симбол, на екрану мобилног телефона, представљен је ситно као тачка. Сет лупа, у инсталацији, са стране мобилног телефона на зиду, омогућава да се тачка увелича и види канци знак за нулу, на групној изложби „Повратак у садашњост“, у 10 уметничком простору (<http://u10.rs/2017/povratak-u-sadasnjost/>, приступ 8. 5. 2021, 14.25).

површине одређеном бојом. Рад на два платна истовремено присутан је у најновијој инсталацији (2021) у перформансу „Процес 2“ (у закључку и у прилогу више о раду).

Слика 16

Слика 17

Слика 18

Слика 19

Слика 20

Слика 21

Радови настали методом ширења боје – креативни процес – „гест руке ствара кроз векове линије кретања руке“, покрет или гест у времену бележи игру ликовних елемената (боје, линије, облика и форме, ритма) на дводимензионалној равној површини платна, истовремено структурално/интуитивно, резултат је двоканалне експресије/размишљања

Инспирисаност речима насликај ми нулу гестом руке или покретом тела у времену и промишљање односа: невидљиво/видљиво, свесно/несвесно, унутрашње/спољашње, актуелно/виртуелно, аналогно/дигитално, ум/тело, лева/десна страна мозга, десна/лева страна тела, позитивно/негативно, емоције/рацио постаје метафора спајања ових појмова као тачка, гест, баланс кроз ритам или осећај промене, па форме настале као резултат ових тачака споја представљају форме баланса. Првобитни наслов дисертације био је „Гест руке или покрет тела као временска димензија слике, форме баланса“. Аристотел (384 – 322. пре н. е.) повезује бесконачност с природом, а промена је њена главна карактеристика

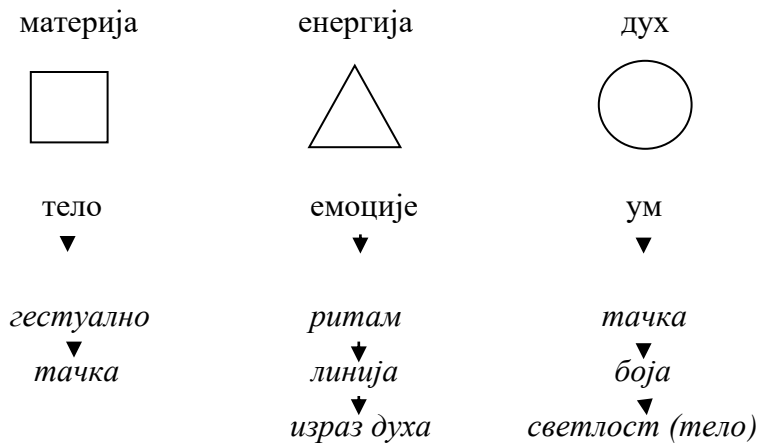
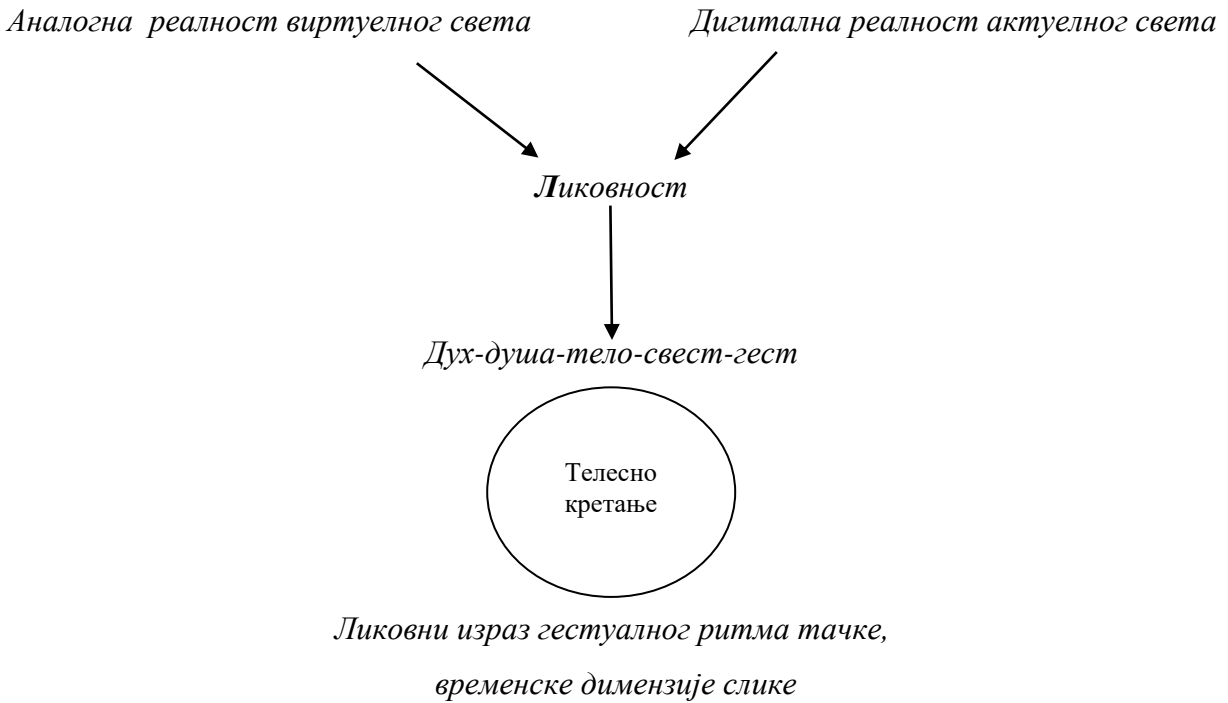
– непрекидна, дивља, природа води ка разматрању бесконачности, за њега, као процес који се може наставити, бесконачно постоји само као потенцијално.¹⁷⁹ Ако се телом улази у феномен, онда понављање телесног покрета кружног облика, визуелни ритам ликовног представљања метафоре освешћеног телесног уласка у феномен тачке, односно временску димензију слике, процес извођења *гестуалног ритма тачке*, спаја покрет и појам знак тачке у форми круга као израз бесконачности. Математичка ознака за бесконачност јесте положена хоризонтална осмица – непрекидност тока линије у исписивању броја осам.¹⁸⁰ У математици „први бесконачни математички објекти: полуправа и права, а касније и полураван и раван. Уче се њихове особине и међусобни односи: права и раван садрже бесконачно много тачака; у свакој равни постоји бесконачно много правих; постоји бесконачно много равни које садрже неку задату праву у простору; ако права и раван имају више од једне заједничке тачке, онда имају бесконачно много заједничких тачака; за сваку тачку и сваку раван постоји бесконачно много равни које садрже дату тачку и нормалне су на дату раван; ако је права нормална на раван, онда постоји бесконачно много равни које садрже ту праву и нормалне су на дату раван“.¹⁸¹ Тачка и круг у методи *гестуални ритам тачке* првенствено се односе на појам времена, бесконачности, вечног сада, које надилази простор, предочава оно што је невидљиво, а што се може осетити духом других чула – проприоцепцијским интуитивним увидима садашњег тренутка у градове света, тачке сусрета различитих градова, различитих култура, етарска димензија стварности, а савремена пикселизација дигиталне слике. Метода *гестуални ритам тачке* може се зато окарактерисати као филозофско-метафизички смисао који проистиче из тачака споја, релационих тачака различитих значења, а кроз визуелну материјализацију искуства уметничког сагледавања и истраживања на различитим географским крајевима света, посредством ликовности. Информацију о градовима у фокусу предмета овог

¹⁷⁹ Маја Завишић, *Разумевање концепта бесконачности код ученика основних школа* – мастер рад, Универзитет у Новом Саду – Природно математички факултет департман за математику и информатику, Нови Сад, 2020, стр. 7.

¹⁸⁰ Џон Валис (John Wallis, 1616 –1703), енглески свештеник и математичар, написао је математички симбол за бесконачност 1655. године.

¹⁸¹ Маја Завишић, *Разумевање концепта бесконачности код ученика основних школа* – мастер рад, Универзитет у Новом Саду – Природно математички факултет департман за математику и информатику, Нови Сад, 2020, стр. 25.

докторског уметничког истраживања, на основу њихових симбола, преноси ликовни израз *гестуални ритам тачке*.

Дијаграм илуструје структуралну визуелну репрезентацију концепта и односа појмова, кључна места и логику принципа, у методи *гестуални ритам тачке* (*духовност, природа, органско размишљање, тело, конекција са земљом, квадрат*).

3.4 Символи градова у фокусу

Метафора, космологија природних процеса у телу, циркулација крви, кружни циклуси кретања Сунца и Месеца,¹⁸² тачка (центар, средиште, коло, сунце, срце),¹⁸³ гестуално телесно кретање, визуелни ритам, значење тачке и круга, учитава се у ликовне представе персонализованих простора градова, методом *гестуални ритам тачке*.

У непосредној комуникацији с људима који живе и раде у четири града у фокусу и на основу личне фото-архиве издвојени су симболи за представљање на уметничким радовима практичног дела докторског уметничког пројекта.

„Увек изнова, извештава се да припадници једне културе комуницирају међусобно с духовима предака и са својим боговима кроз процес симболизације – то значи кроз иновативно повезивање неке слике или неког предмета с комплексом емоција и идеја. Символи се тако могу разумети као метафоре архетипских потреба и намера или као изрази основних архетипских образаца. Сваки појединац, свака породица, свака заједница и сваки народ ће створити симболе у складу са својим околностима, али и поред све разноликости ти симболи засновани су на сличним структуралним конфигурацијама, које су у својој крајњој инстанци инхерентне човековом уму – мозгу.“¹⁸⁴

Символи градова представљени на сликама *гестуалним ритмом тачке* део су истраживања у форми анкете: *Који је симбол Истанбула, Линца, Хирошиме или Београда*. Као врста информације о граду, значење се добија у форми симбола. На пример, језик или алгоритамски код пружају информацију која преноси симболику,¹⁸⁵ а субјективно учитавање значења у то шта репрезентује један град, начин је упознавања људи, језика и особености живљења у том граду.

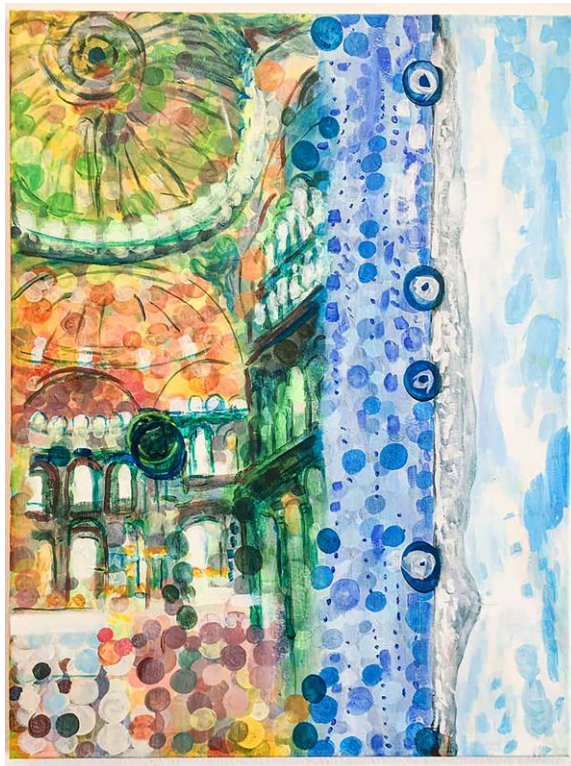
¹⁸² Цикличне природне промене у складу са законима универзума описане су у *Књизи промене (I-Ching)*, симболика круга у циклусима (обнављање ћелија организма у циклусима од седам година, а цикличне промене од 11 година дешавају се на Сунцу итд. [Paul White, *The Illustrated Book of Changes*, Dolphin books, Beijing, 2006]).

¹⁸³ Срце је центар физичког бића прикључено на љубав.

¹⁸⁴ Ентони Стивенс, *Аријаднино клупко, водич кроз симболе човечанства*, Stylos, Нови Сад, 2005, стр. 42–43.

¹⁸⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=w0ztlIAyTCU> (приступ 4. 7. 2021, 20.44).

Истанбул

Слика 22: Аја Софија и Босфор, симбол Истанбула,
слика акрилик на платну,
80 x 60 cm, 2020.

На слици је репрезентован симбол Истанбула, спој два мотива: унутрашњи простор Аја Софије и поглед на Босфор и азијску страну, постављен вертикално.

Подаци о архитектури, особинама и значењу Аја Софије: Хришћанска црква (537–1054), грчка православна црква (1054–1204), римска католичка црква (1204–1261), грчка православна црква (1261–1453), царска џамија (1453–1931), музеј (1935–2020), џамија (2020).

По архитектонском стилу Аја Софија представља обележје византијске уметности, чије су одлике: раскош, апстракција, придавање значаја светлости и бојама. Аја Софија или Света Софија симбол је града који нас води у историјски занимљив и плодан период византијске уметности с центром у Византу, Константинопољу или Цариграду, а данашњем Истанбулу. Стваралачки утицај Византијско царство имало је на велико пространство,

области Мале Азије, Србије, Балкана и осталих балканских земаља, Грчке, Италије и Русије. Светлост и боја јесу оно што одликује архитектуру и мозаике Аја Софије – пространа купола с великим бројем прозорских окана, прожета је светлошћу. Византијска уметност доживела је процват после 330. године кад Константинопољ постаје престоница Источног римског царства.¹⁸⁶ Изградња Свете Софије започета 532. године и завршена је за пет година. Прозрачна купола изнад четири стуба који су повезани луковима оставља утисак свечаности, а светлост која продире кроз прозоре великог лунета и по основи куполе осветљава унутрашњост, обасјава мермерне плоче и мозаике.¹⁸⁷ Централни простор продужен је бочним бродовима који стварају утисак перспективе иза стубова у доњем плану и на галеријама. Драгоцене капители на мермерним стубовима красе фини апстрактни урезани украси који достижу класични византијски ниво строгошћу пропорција, чистотом композиционе замисли и дубином уреза. Сјај материјала, театрални ефекти и дејство светлости који долазе до изражаја у Цркви Свете Софије представљају и одраз сиријске и александријске културе. Мозаици, веома различити по времену и квалитету, испољавају контрасте супротних стилских и теолошких тенденција. Исламски додаци (ова црква претворена је у џамију) с декоративним решењима у виду апстрактних графичких слова и знакова, дају последњи допринос целини унутрашњег простора.¹⁸⁸ Босфор се налази између Балканског полуострва и Мале Азије. То је мореуз који спаја Мраморно и Црно море, а раздваја Европу од Азије, морски пут од међународног значаја.¹⁸⁹

¹⁸⁶ „Константин настоји да спасе Царство од варвара, пренесећи престоницу на Босфор. Међутим, Византија није више била у могућности да очува или поново успостави јединство Царства; царска власт се претвара у теократију, у цезаропапизам, на штету и религије и политике; то уједно значи и преиначавање идеја Рима у оријенталну, статичну и затворену аутократију. У уметности се, са византизмом, мења и идеал класике. Два доказа: с живописном раскоши, следбеници Јустинијана и Теодоре Равени дају печат Истоку; у Византији новаторско конструктивно решење, огромна купола Свете Софије, обележава промену визије“ (Ђина Пискел, *Општа историја уметности I*, „Вук Караџић“, Београд, 1974, стр. 153).

¹⁸⁷ „Обиље светлости и боје; зидови без тежине, захваљујући смењивању arkada и прозора, апсиде издубљене са необичном бригом о светлосним ефектима; утисак пространства које прелази границе простора – таква је изванредна визија ентеријера Свете Софије у Константинопољу“, (Ђина Пискел, *Општа историја уметности I*, „Вук Караџић“, Београд, 1974, стр. 154).

¹⁸⁸ Исто.

¹⁸⁹ http://geografijagimnazijakgsasa.blogspot.com/2014/03/blog-post_8.html (приступ 11. 7. 2021, 15.19).

Слика реалне форме симбола Истанбула део је мултимедијалне докторске изложбе „Свака тачка је нови почетак“ у ФЛУ галерији.

Анкета: *Који је симбол Истанбула?*

Динч Ерем Тапа (Dinç Erem Tapa) : Аја Софија, мостови или Палата Султан Ахмет... Можда Галата кула, њена структура из отоманског периода и пре. У песми може бити такође оно шта тражиш: „Ја слушах Истанбул“ од Орхана Велија Каника.

Асена Гунал (Asena Günal): За мене је то Аја Софија, а онда долазе Истиклал улица, Галата кула и Босфор, веома туристички, знам, чај и симит, мачке дефинитивно!

Кем Окутан (Cem Okutan): Босфор, џамије и мачке!

Орхан Есен (Orhan Esen): Таксим трг.

Ердем Хелвачиоглу (Erdem Helvacioğlu): „Ерлик Кан“ албум је доступан на Бендкемп (BendKemp). Ерлик Кан је бог смрти и андерграунда у турској и монголској митологији.

Линц

Слика 23: ПОСТЛИНГБЕРГ, симбол Линца,
слика акрил на платну,
80 x 60 cm, 2020.

Постлингберг¹⁹⁰ је највиша тачка у граду, брдо, са кога се пружа поглед на панораму града. На врху брда налази се римокатоличка црква (Die Pöstlingbergkirche), видљива са велике удаљености различитих тачка у граду. Слика реалне форме симбола Линца део је мултимедијалне докторске изложбе „Свака тачка је нови почетак“ у ФЛУ галерији.

Анкета: *Који је симбол Линца?*

Бруно Еди (Bruno Eddy): Добро јутро. Сигуран сам да је споменик у Линцу Хауптплац најпогоднији за ваше истраживање. Мислим на споменик са златном звездом на врху. Саветовао бих вам да направите историјско истраживање о томе како бисте имали научне доказе који поткрепљују ваше тврдње. Проверите чланке о томе на мрежи и направите преглед истраживања. Овај преглед истраживања потребан вам је за образложење студије и основне информације како бисте утемељили дизајн истраживања.

Ad hoc информације из моје перспективе можда се не уклапају у ваш истраживачки

¹⁹⁰ <https://www.linztourismus.at/freizeit/linz-entdecken/sehenswertes/top10/erlebniswelt-poestlingberg/> (приступ 7. 6. 2021, 12.11).

дизајн из научне перспективе. С друге стране, нисам историјски стручњак, јер моја стручност лежи на различитим димензијама студија. Али, ова статуа је сјајна за ваше истраживање.

Криста Сомерер (Christa Sommerer): Драга Исидора, лепо је чути од тебе. Шта кажете на Постлингберг у Линцу? Уз најбоље жеље и све најбоље за ваше истраживање, Криста.

Михаела Ортнер (Michaela Ortner): Драга Исидора, драго ми је што те чујем! Надам се да си добро. Најспецифичнији и најтипичнији симбол Линца за мене је „Постлингберг“, све најбоље Михаела.

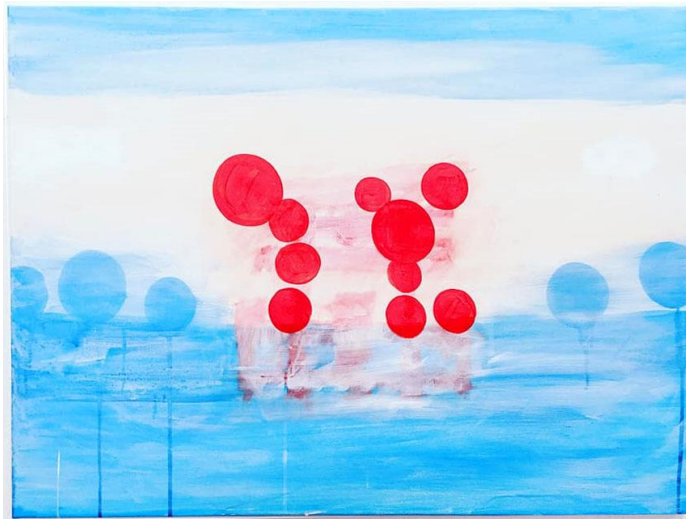

Слика 24: Споменик Колоне Тројства, симбол Линца,
слика акрилик на платну,
60 x 40 cm, 2020.

Барокна Тројична колона, завршена 1723, на главном тргу у Линцу, представља споменик изрезбарен у белом мермеру, висок 20 метара, дело Себастијана Штумпфегера (Sebastian Stumpfegger) према моделу Антонија Берлузија (Antono Beduzzi), с три натписа, посвећена колони Свете Тројице, од стране еснафа, цара и народа Линца, у знак захвалности за избављење од ратних опасности (1704), пожара (1712) и куге (1713). Уз колону су сведи заштитници – Себастијан (Sebastian), Флоријан (Florian) и Карло Боромео (Carlo

Вогомео).¹⁹¹ Слика реалне форме симбола Линца део је мултимедијалне докторске изложбе „Свака тачка је нови почетак“ у ФЛУ галерији.

Хирошима

Слика 25: Тори у мору, симбол Хирошима,
слика акрилик на платну,
80 x 60 cm, 2020.

На острву Мијацима, префектура Хирошима, налази се светилиште Ицукушима. Митолошка прича из древног Јапана означава светост овог места, посвећеног трима ћеркама јапанског бога мора и олуја – Сусана, а брата Аматераса, великог бога сунца и службеног божанства царске куће. Због његове планине Мисен, највише тачке на том подручју (530 m), цело острво важило је за свето. Његова чистоћа вековима се чувала тако што ником није било дозвољено да крочи на њега. Ово светилиште саграђено је на молу испред острва да би се омогућила ходочашћа, тако да изгледа као да плута. Посетиоци су бродовима најпре морали да прођу испод црвеног свечаног портала у мору, капије (Torii)¹⁹² – архетипа пролаза из једног света у други свет, физичког у метафизички, спона

¹⁹¹ <https://www.donauregion.at/en/oesterreich-poi/detail/401927/trinity-column.html> (приступ 3. 5. 2021, 13.02).

¹⁹² <https://www.worldreligionnews.com/religion-news/what-is-the-significance-of-a-torii> (приступ 11. 7. 2021, 11.14).

светог и профаног.¹⁹³ Ово је симбол како традиционалног, тако и савременог културолошког контекста јапанског друштва. Посебно имајући у виду страдања у 20. веку,¹⁹⁴ Тори у мору је прави мотив за представљање *гестуалним тимом тачке* на слици, као заптитни знак овог града.¹⁹⁵

Слика реалне форме симбола Хирошима део је мултимедијалне докторске изложбе „Свака тачка је нови почетак“ у ФЛУ галерији.

Анкета: *Који је симбол Хирошима*

Хиројуки Уне (Hiroyuki Une): То је доста времена. Постоје многи специфични симболи, као што су А-Бомб Думе, Меморијални парк мира, Општински бејзбол стадион Хирошима (однедавно се зове Мазда Зоом – Стадион Зоом Хирошима) и тако даље. Ипак, бирам реке у граду Хирошими. Као што знате, А-Бомб је уништио већину зграда. Али реке су остале. Дакле, оне се третирају као неуништиве и рехабилитационе. Штавише, жртве А-Бомбе зарађале су у реке у покушају да се спасу. Стога многи људи мисле да су те реке граница између света живих и мртвих. Такође, бројни композитори одабрали су реке као мотив своје музике која описује страхоте А-Бомбе. Надам се да ће вам моје мишљење помоћи.

Хиротака Сузуки (Hirotaka Suzuki): Врло тешко питање. С аспекта речи или концепта, симбол је мир за готово све Јапанце, укључујући и мене.

С аспекта урбанистичког планирања, симбол је урбана оса коју је увео архитекта Кензо Танге. Можете пронаћи пуно информација о оси.

Са аспекта облика или геометрије, симбол је хиперболички параболоид. Молим те провери!¹⁹⁶

Наоки Лида (Naoki Iida): Мислим да ми је Мијаџима најбоље за проучавање историје и природне сцене! Уживај!

Тацуши Танака (Tatsushi Tanaka): Купола атомске бомбе! Мислим да је то симбол који показује јад рата.¹⁹⁷

¹⁹³ <https://sr.advisor.travel/poi/Svetiliste-Icukusima-3349> (приступ 8. 7. 2021, 13.27).

¹⁹⁴ <https://www.telegraf.rs/zanimljivosti/964829-zbog-ovoga-cete-poverovati-u-japanske-bogove-a-mozda-postati-i-sinto-svestenik-foto> (приступ 11. 7. 2021, 14.00).

¹⁹⁵ <https://www.telegraf.rs/zanimljivosti/964829-zbog-ovoga-cete-poverovati-u-japanske-bogove-a-mozda-postati-i-sinto-svestenik-foto> (приступ 11. 7. 2021, 14.00).

¹⁹⁶ Свака Тачка је Нови Почетак, на страници Факултета ликовних уметности, (<https://flu.bg.ac.rs/2020/06/svaka-tacka-je-novi-pocetak/>, приступ 8. 7. 2021, 13.22).

овних уметности, (<https://flu.bg.ac.rs/2020/06/svaka-tacka-je-novi-pocetak/>, приступ 8. 7. 2021, 13.22).

¹⁹⁷ <https://charleslevie.com/home-2-5/hiroshima-city-of-peace/> (приступ 14.7.2021, 10:09)

Еичи Тосаки (Eiichi Tosaki): Музеј уметности Маруки, Хадаши но Ген, Оризуру (оригами дизалице) у Меморијалу атомске бомбе, очигледно Хирошима Генбаку купола.

Којика Фушими (Kiyoka Fushimi):¹⁹⁸ То је или Мијацима (Itsukushima Shrine) или Спомен-парк мира (Heiwa Park, Atomic bomb dome).¹⁹⁹

Београд

Слика 26: Победник, симбол Београда,
слика акрилик на платну,
80 x 60 cm, 2020

Најпрепознатљивији симбол Београда је споменик „Победник“ на Калемегдану, дело вајара Ивана Мештровића, направљен у част победе српске војске у балканским ратовима. Поводом прославе десетогодишњице пробоја Солунског фронта, свечано је откривен 1928, под називом „Весник победе.“ На дорском стубу висине 14m постављена је

¹⁹⁷ <http://honyaku.j-server.com/LUCHRSMC/ns/tl.cgi/http%3a//www.city.hiroshima.lg.jp/www/dome/index.html?SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=utf-8&XJSID=0> (приступ 14.7.2021, 10:10)

¹⁹⁸ <http://www.en.itsukushimajinja.jp/index.html?fbclid=IwAR2w2-W0U2bwrssF-kQ2jaLrtwDMS4AolgANSA0XgbG1OHMGoBRcX9f2bXw> (приступ 14.7.2021, 10:11)

¹⁹⁹ http://hpmmuseum.jp/?lang=eng&fbclid=IwAR0Jtojrew79SGrsl1ibiyqh-GtyyhQzB_fobkdlfIEEswZOkulYq7pmO6s (приступ 14.7.2021, 10:11)

скулптура Победника, на месту највише тачке, врху гребена Београдске тврђаве, изнад ушћа Саве у Дунав. Окренут лицем према Сави, тада тек ослобођеним деловима Краљевине Југославије, „Победник“ симболише победу у Првом светском рату.²⁰⁰ Као реална форма симбола Београда, слика је представљена на мултимедијалној докторској изложби у ФЛУ галерији.

Анкета: *Који је симбол Београда*

Фумико Такешита (Fumiko Takeshita): Ноћни живот.

Марија Вјекић: Хм... „Победник“ на Калемегдану, па и сам Калемегдан, „Београђанка“... Музеј „Николе Тесле“, Храм Светог Саве. „Победник“ највише ипак...

Љиљана Бурсаћ: Нејасно ми је... некада сам стварно волела Београд, а сад ми то измиче... Изгледа да сам га волела због људи који су стварали тај феноменални осећај да се нешто значајно догађа... и јесте било значајно (ја сам генерација из времена настанка Битефа, Феста, када су значајни музеји гостовали, када су се читале књиге бесомучно... Али тих људи више нема. Презирем политику и политиканство и све што носе, а то је садашње време.

Милица Ракић: Београдски „Робедник“.

Сања Латинковић: Прво што ми падне на памет јесте „Победник“, али мислим да је то несвесно преузет симбол, као што је и врабац, између осталог.

Марија Здравковић: Смејаћеш се... Бајага! Много ме он подсећа на Београд. Она песма Београд... Иде нешто 442 до Београда... или тако нешто, не знам рећи.²⁰¹

Данијела Ранчић: „Победник“, Ушће и Ратно острво.

Сања Солунац: Калемегдан, али и Ушће симбол.

Јана Стојаковић: „Београђанка“, Генекс, Храм Светог Саве. Генекс је исто као „Београђанка“, капија Београда.

Сања Ждрња: За мене је ушће две реке најјачи симбол или мислиш неки симбол који већ постоји?

Небојша Касапић: Народно позориште! Озбиљна институција, сама зграда ми се допада. Пре тридесетак година доста сам ноћи провео у позоришту и Бифеу, највише с покојним З. Сарамандићем.

Анђелко Милановић: „Победник“, наравно. А ту је и „Београђанка“, на другом месту. Јединствена је по стилу и издваја се од грађевина у окружењу. Као Ајфелова кула.

²⁰⁰ <https://www.beogradskatvrddjava.co.rs/споменик-победник/> (приступ 11. 7. 2021, 14.54).

²⁰¹ <https://youtu.be/DU1Y-DOgVrQ> (приступ 14.7.2021, 10:12)

Реконструисањем изабраних мотива у физичкој комуникацији с ликовним делом, телесним покретом кружног облика, редефинишу се изабрани мотиви. На тај начин форма се анализира кроз појмове конструкције и деконструкције, односно реконструкције и надоградње, у временским интервалима трајања самог геста (руке тј. покрета тела), геометријом круга (тачке). Сlike с мотивима симбола градова у фокусу део су практичног рада докторског уметничког пројекта и представљене су на мултимедијалној изложби у ФЛУ галерији.

4. Мултимедијална изложба – Свака тачка је нови почетак

Услов овог докторског уметничког пројекта јесте реализација изложбе у Галерији ФЛУ – презентација уметничких радова насталих *гестуалним ритмом тачке*. На основу дубљег анализирања, успоставља се реконекција с градовима у фокусу, која је утицала на лични професионални развој: Истанбул, Линц, Хирошима и Београд. Циљ је да се репрезентује реалан приказ форме персонализованих простора градова, с једне стране, а с друге стране апстрактна форма визуелног ритма тачке, с метафизичким значењима и симболиком саме тачке и визуелног ритма.

Мултимедијална изложба обухвата више медија који припадају различитим уметничким дисциплинама (ликовне уметности, видео, музика, перформанс) с намером поништавања границе између уметности, технологије и живота, деловање на различита чула посматрача, успостављање релације два или више медија, уметничко дело функционише као међуоднос различитих медија.²⁰² Мултимедијално увођење посматрача у причу о предмету истраживања пружа другачије аспекте перципирања форме игром ликовних елемената (тачке, линије, боје) у два галеријска простора. Осим Галерије ФЛУ (реална форма представљања симбола градова), радови су постављени и у Продајној галерија „Београд“ (апстрактна форма у представљању градова). Парадокс апстрактне/реалне форме, поред слика и цртежа, укључује видео-радове, објекте, сувенире или књиге, за сваки град посебно, личну фото-архивску грађу истраживачког процеса у градовима,

²⁰² Мишко Шуваковић, *наведено дело*, стр. 198.

преко које је изведен *гестуални ритам тачке*, у форми перформанса, као реконекција 2020. с градовима у фокусу. Реченица „Свака тачка је нови почетак“, назив докторске уметничке изложбе у овим галеријама, исписана на турском, немачком, јапанском и српском језику, сигнализира примену *гестуалног ритма тачке* као ритма светлости или визије будућности – ритам тачке као позитивна афирмација љубави, за сваки од ових градова, компатибилно с тачком и кружном формом, животворном стваралачком енергијом. Перформанс, сликање по личној фото-архиви методом *гестуални ритам тачке*, с одређеном бојом тачке градова у фокусу, праћено је ритмом музике карактеристичне за сваки град посебно, што представља додатно персонализовање простора градова методом *гестуални ритам тачке*. Видео-радови инсталирани поред слика, цртежа и осталих предмета на изложби у две галерије јесу: 2020: „Културалност тоалета“, рад настао у сарадњи с Даичи Мисавом (Daichi Misawa),²⁰³ *sound* уметник из Јапана (продајна галерија „Београд“), „Кружни покрети тачке“ (*Circular Movements of Dot*) рад настао у сарадњи с Олгом Узикаевом (ФЛУ галерија). Боја тачке на дрвету у урбаном амбијенту симболизира: плава – реку, као метафора константне промене (никада не можеш загазити у исту воду), а жута – Сунце, циклус сталне промене у природи, што заједно представља реконекцију с природом, посебно значајну у животу у градивима. Тако и у видео-раду *Circular Movements of Dot*, покрети тела у простору, слобода проприоцепцијског чула, симболише реконекцију с телом, као најнепосреднијом човековом природом, а то уједно одређује и сам однос према природи.

5. Закључак

Као тачка сусрета различитих култура и медија, баланс садашњег тренутка, универзалност *гестуалног ритма тачке* представља развијен лични ликовни израз, настојање да се освести реконекција с телом тј. природом, као и културолошко јединство различитости у

²⁰³ Официјални веб-сајт Даичи Мисаве и Мисавине Лабораторије културе (The official website of Daichi Misawa and Misawa Culture Laboratory – <https://misawadaichi.net/> (приступ 7. 7. 2021, 18.37).

хармонији. Космологија гестуалног телесног кретања визуелног ритма тачке, покрет и бесконачности, представља софистицираност ликовног језика у изражавању унутрашњег бића уметника, мисли, емоција, чулности, интелигенције, идеја. Манифестација игре ликовних елемената тачке, линије и боје, принцип љубави као инструмент духовности, подвлачи значај културолошке размене симболом тачке и круга. Од интерактивне уметности и електронике у Линцу (*Interface Culture*), преко визуелног комуникационог дизајна у Истанбулу (*Visual communication design*), преко калиграфије у Јапану (IAMAS) и гостујућих предавања у Хирошими, до мануелног сликарског процеса у докторском уметничком пројекту у Београду, *гестуални ритам тачке* сажима лично искуство увида у карактеристике четири града. Духовност материјалног света коју је Кандински својом уметношћу настојао да изрази, метода *гестуални ритам тачке* постиже слободом проприоцепцијског чула, усаглашеност линије дух–душа–тело–свест–гест прецизним покретом ритма тачке у форми круга, креира естетику лепог и узвишеног на мотивима апстрактне/реалне форме ликовних представа персонализованих простора градова.

Практиковање импровизованих покрета инспирисаних гага плесом, као и таи чи форме, затим бимануелно координисано цртање (BCD), успоставља јединство и хармонију леве и десне стране мозга, односно десне и леве стране тела, заједно с теоријским интердисциплинарним истраживањем вишеслојног значење тачке и круга, представља научноаналитичку основу уметничког креативног процеса, структурално/интуитивног приступа *ширењу боје* или *двоканалне експресије/размишљања* у методи *гестуални ритам тачке*. Демонстрација гестуалног телесног кретања унутар сликарске инсталације „Процес 2“²⁰⁴ симболично учитава процес кретања као метафору релације два „процесора“, у углу од 90 степени, чије су линије бесконачне. На једној страни угла постављена је слика „Процесор 1“, која репрезентује апстрактну форму виртуелне реалности дигиталне слике (тачка као пиксел). На другој страни угла постављена је слика „Процесор 2“, с мотивом пејзажа реалне форме, која приказује аналогну реалност актуелног света (тачка као животворни импулс етра). На реалном мотиву пејзажа боја сваке тачке има симболично значење саобразно одређеном елементу из природе (жута боја

²⁰⁴ „Процес 2“, сликарска мултимедијална инсталација (170 x 79 x 81 x 113cm), изложена на групној изложби сликарске секције УЛУС-а „Поглед у неочекивано“. Представља демонстрацију методе *гестуални ритам тачке*, перформанс, на отварању изложбе 18. 2. 2021. у Павиљону „Цвијета Зузорић“ у Београду (у прилогу).

тачке – Сунце, плава – небо или река, зелена – трава или лишће, браон тачке – дрвеће, црвена боја тачке – кућа с кровом од црвеног црепа). Неочекиван резултат јесте излазак из 2D оквира слике у околни 3D простор, визуелним ритмом боје тачке, ритмом светлости, персонификација етарске димензије видљивог света, односно невидљивих вибрационих сфера видљивог света. Све је сада и овде, неочекивани увиди садашњег тренутка отварају врата перцепције, вибрационих људских нивоа. То је шанса за освешћивање различитих чула телесним уласком у феномен и спознајом информација о стварности различитих енергије материјалног света, различитих резонанци или фреквенција невидљивог света, сабраних у једној тачки свести. Тело је реално, а не виртуелно, па *гестуални ритам тачке*, естетика личног ликовног израза, креативна експресија *двоканалног размишљања*, боја тачке и различити културолошки аспекти подразумевају реконекцију с природом кроз покрет, светлост, обухватајући појам бесконачности, тачке форме баланса између виртуелног/актуелног или аналогног/дигиталног света. У односу на аутоматизам алгоритамског тачкања, *гестуални ритам тачке* резултат је мануелног стварања ликовног израза унутрашњег бића, снимак временске димензије покрета у слици.

Библиографија

1. Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1972.
2. Мишко Шуваковић, *Појмовник модерне и постмодерне ликовне уметности и теорије после 1950*, Српска академија наука и уметности – Прометеј, Београд – Нови Сад, 1999.
3. Марио Тополшек, *Спонтани круг, пут здравља и вештине*, Кокоро, Београд, 2014.
4. Вајсун Лијао, *Таи чи класици*, Лукаштампа, Београд, 2009.
5. Роберт Темпа, *Тајна звезде сиријус*, Српска књижевна задруга, Београд, 2007.
6. Isidora Fićović, *Interactivity in drawing/writing gesture, from traditional tools to new media devices*, AV Akademikerverlag, 2016.
7. Ентони Стивенс, *Аријаднино клупко, водич кроз симболе човечанства*, STYLOS, 2005.
8. Креšimir Mišak, *Smrt transhumanizmi, sloboda narodu*, Skalarbooks, Novi Sad, 2020.
9. Морихеја Уешиба, *Аикидо пут љубави, мисли и идеје Морихеја Уешибе, оснивача Аикидоа*, II, Кокоро, Београд, 2006.
10. Марио Тополшек, *Развијање унутрашњег знања*, Кокоро, Београд, 2015.
11. Харолд Росенберг, *Огледи о послератној америчкој уметности*, „Прометеј“, Нови Сад, 1997.
12. Dr Eiichi Tosaki, *Rhythm as Composition: Looking for a Common Ground (Searching for n-Dimensional Form: Bimanual-Coordination Drawing (BCD) and Rhythm as Composition Eiichi Tosaki, PhD Philosophy and Art History, Melbourne University 2002, Submitted as a requirement for the degree of Doctor of Philosophy at, Monash University in 2016, Faculty of Art Design & Architecture, Department of Fine Art 2016*
13. Tosaki, Eiichi (2017, xix) *Mondrian's Philosophy of Visual Rhythm (Phenomenology, Wittgenstein, and Eastern thought)*, Springer Science + Business Media B. V. 2017.
14. Ц. К. Купер, *Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, Полит, Београд, 1978.
15. Небојша Х. Граца, *Свест и здравље*, Београд, 2007.
16. Александар Чучаковић, *Нацртна геометрија*, Академска мисао, Београд, 2010.
17. Gerrit Stoles, *Circle Geometry for High School Students*, 2014.

18. AMSI, Austrian Matematical Science Institute, *Circle Geometry*, Measurments and geometry: Module 26, June 2011
19. Георгије Гурџијев, *Све и свеја или белзобубови разговори са унуком*, Логос, Агенција за издавачку делатност, Графичар, Горјани, Београд, 2014.
20. Dušan, Pajin, *Lepo i uzvišeno*, Filozofija umetnosti i estetika – od renesanse do romantizma, Beograd, Austrian Cooperation I WUS Austria u okviru projekta CDP + 110/2004, 2005.
21. Зоран Павловић, *Свет боје*, Туристичка штампа, Београд, 1977, стр. 44.
22. Коста Богдановић, Рајка Бошковић, *Ликовна култура*, Завод за уџбенике, Београд, 2013.
23. Зоран Игњатовић, *Ликовна култура*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
24. Какузо Окакура, *Идеали Истока, са посебним освртом на уметност Јапана*, Кокоро, Београд, 2008.
25. Х.В.Јансон, *Историја уметности*, Издавачки завод „Југославија“, Београд, 1970.
26. *Woman artists, in the 20th and 21st century*, Taschen, Köln, 2005.
27. Jasia Reichardt, *Op Art, 1966, Concept of Modern Art*, Penguin books, 1981.
28. Драгољиб П Антић, *Гнездо цивилизације и древне миграције*, Пи прес, Пирот, Београд 2019.
29. Универзитет уметности, *Ликовне свеске*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996.
30. Ана Малетић, *Покрет и плес*, Културно – просвијетни сабор Хрватске, Загреб, 1983.
31. Џозеф Марфи, *Моћ подсвести*, Вулкан, Београд, 2013
32. Дејвид Атенборо, *Живот на нашој планети*, Laguna, 2020, стр.192
33. Klajv Ponting, *Ekološka istorija sveta*, „Odiseja“, Beograd, 2009.
34. Алтун Селџук, *Византијски султан*, Dereta, Beograd, 2013.
35. Маја Завишић, *Разумевање концепта бесконачности код ученика основних школа – мастер рад*, Универзитет у Новом Саду – Природно математички факултет департман за математику и информатику, Нови Сад, 2020.
36. Paul White, *The Illustrated Book of Changes*, Dolphin books, Beijing, 2006.
37. Ђина Пискел, *Опита историја уметности I*, „Вук Караџић“, Београд, 1974.

Вебографија

1. Вилем Флусер (Vilém Flusser, 1920–1991) –(<https://knjige.fmk.edu.rs/authors/vilem-fluser/> , преузето 7. 6. 2021, 15.24).
2. The Gesture of Writing
(<https://www.flusserstudies.net/sites/www.flusserstudies.net/files/media/attachments/the-gesture-of-writing.pdf>, приступ 7. 6. 2021, 15.39).
3. Merleau-Ponty, 1908–1961, (<https://plato.stanford.edu/entries/merleau-ponty/?PHPSESSID=45c126ec75496a80fd779f0234719966#NatuPercStruBeha>, приступ, 23. 5. 2021, 19.40).
4. Живот је покрет <https://zivotjepokret.com/> (приступ 8. 6. 2021, 11.33).
5. Jain 108 Academy, <https://jain108academy.com/> (приступ 5. 5. 2021, 10.30).
6. Велимир Абрамовић (<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1065314> , приступ 7. 6. 2021, 15.57).
7. Еичи Тосаки (<https://bimanualdrawing.wordpress.com/about-me/>, приступ 3. 5. 2021, 10.53).
8. „Радионица геометрија “којом руководи др Биљана Јовић, доценткиња Универзитета у Београду (<http://www.geometryworkshop.com/>, приступ 10. 7. 2021, 14.09).
9. https://www.artsy.net/artist/piet-mondrian?page=1&sort=-partner_updated_at (преузето 15. 6. 2021, 16.26).
10. <https://www.youtube.com/watch?v=g27xY1jB5D4> (преузето 4. 6. 2021, 6.17).
11. Ратко Тошић, „О пореклу неких геоматријских назива“, <http://media.arhimesns.edu.rs/2013/11/geomt.pdf> (приступ 8. 6. 2021, 11.52)
12. Велимир Абрамовић, „Скривена нула у специјалној теорији релативности“ (<https://www.youtube.com/watch?v=z7l0XToQeT0>,(приступ, 8. 6. 2021, 1.34).
13. <https://velikirecnik.com/2016/04/01/etar/> (приступ 2. 6. 2021, 17.24).
14. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dot> (приступ 13. 10. 2020, 13.44).
15. <https://www.penzin.rs/sve-o-nasih-pedeset-i-pet-cula/> (приступ 6. 7. 2021, 22.22).
16. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (приступ 13. 10. 2020, 13.47).
17. <https://jain108academy.com/sacred-geometry-webinar/> (приступ 15. 5. 2021, 11.28).

18. <http://divithana.com/sehara/religija/islamska-umjetnost/islamska-geometrija-i-umjetnost-islamskog-paterna-i/> (приступ 22. 12. 2020, 11.37).
19. Biljana S. Jović, Aleksandar A. Čučaković, Mihailo N. Grbić, *Circle in Space – Space in Circle: A Study of Ratio between Open Space and Built-Up Area in Historical Circular Objects*, *Sustainability* 13, 2021, No. 9, <https://doi.org/10.3390/su13094662> (приступ 14.7.2021).
20. <https://hr.sainte-anastasie.org/articles/cultura/enso-el-crculo-zen-de-la-plenitud-y-la-iluminacin.html> (приступ 7. 6. 2021, 12.03).
21. <https://sr.laraform.com/the-enso-circle-a-zen-symbol-of-enlightenment-6440> (приступ 7. 6. 2021, 12.06).
22. <https://www.youtube.com/watch?v=z7l0XT0QeT0> (приступ 2. 5. 2021, 17.30).
23. Миодраг Дуци Симоновић каже да је човеков најнепосреднији однос према телу заправо однос према природи (<https://www.youtube.com/watch?v=rLZgNA8ggXg>, приступ 7. 6. 2021, 12.30).
24. Hiroshi Ishii, *Tangible Bits & Radical Aroms* (<https://www.youtube.com/watch?v=VYPeCJ8Ge4w> (приступ, 22. 6. 2021, 21.13).
25. Malcolm McCullough, *Abstract Craft*, 1996. (<http://mitpress.mit.edu/books/abstracting-craft>, 14.7.2021, 12>34)
26. <https://www.youtube.com/watch?v=VYPeCJ8Ge4w> (приступ 3. 6. 2021, 10.03)
27. <http://khairunysarts.blogspot.com/2015/06/research-on-color.html> (приступ 11. 5. 2021, 17.03).
28. <http://khairunysarts.blogspot.com/2015/06/research-on-color.html> (приступ 11. 5. 2021, 17.03).
29. <https://99designs.com/blog/tips/color-meanings/> (приступ 11. 5. 2021. 16.11).
30. <https://elementarium.cpn.rs teme/boja-i-iluzija/?script=lat> (приступ 8. 6. 2021, 8.55).
31. <https://www.youtube.com/watch?v=g27xY1jB5D4> (приступ 22.06.2021, 10.37).
32. <http://www.isidoraficovic.net/?p=2788> (приступ 16. 6. 2021, 22.08).
33. <http://www.supervizuelna.com/isidora-ficovic-gest-crtanje-svetla-pokretima-tela-forma-24/> (приступ 16. 6. 2021, 22.12).

34. Interactive Fountain Pen (<https://www.youtube.com/watch?v=jq0xH187zpk>, приступ 4. 6. 2021, 14.08).
35. https://www.oddee.com/item_93915.aspx (преузето 15. 6. 2018, 16.16).
36. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (7. 7. 2021, 19.14).
37. <http://www.op-art.co.uk/bridget-riley/> (приступ 24. 6. 2021, 16.39).
38. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (преузето 13. 10. 2020, у 14.14).
39. <https://noizz.rs/noizz-fashion/kraljica-tufni-zivi-u-psihijatrijskoj-bolnici-i-vlada-umetnickom-i-modnom-scenom/xz9grnb> (приступ 24. 6. 2021, 20.58).
40. <http://kulturkokoska.rs/yayoi-kusama-tackica-u-svemiru/> (приступ 25. 6. 2021, 13.04).
41. <https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/exhibitions/atsuko-tanaka/biography-atsuko-tanaka/> (приступ 2. 6. 2021, 10.53).
42. <https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/exhibitions/atsuko-tanaka/biography-atsuko-tanaka/> (приступ 26. 6. 2021, 10.08).
43. <http://www.artnet.com/artists/atsuko-tanaka/> (приступ 12. 7. 2021, 20.16).
44. <https://impulsportal.net/index.php/kultura/ostale-umjetnosti/327-akciono-slikarstvo-dzeksona-poloka> (приступ 18. 6. 2021, 12.37).
45. <https://citymagazine.danas.rs/kultura/art/ove-umetnicke-radove-kandinskog-treba-da-znate/> (приступ 26. 6. 2021, 15.23).
46. <https://www.interaction-design.org/literature/topics/human-computer-interaction> (приступ 28. 6. 2021, 13.48).
47. <https://www.oxfordwebstudio.com/da-li-znate/sta-je-pixel.html> (приступ 27. 6. 2021, 11.45).
48. https://www.youtube.com/watch?v=04v_v1gnyO8 (приступ 28. 6. 2021, 13.33).
49. <https://tangible.media.mit.edu/person/hiroshi-ishii/> (приступ 12. 7. 2021, 20.17).
50. https://www.media.mit.edu/videos/tm-making-digital-tangible-2019-05-06/?fbclid=IwAR2doq_oh0ce2XY1Onl4M-QA6et4zRiPmw_rmuyhJEGHdf4SI2l3s2KlBPE (приступ 28. 6. 2021, 13.03).
51. <https://www.youtube.com/watch?v=VYPeCJ8Ge4w> (приступ 28. 6. 2021, 13.06).
52. <https://processing.org/examples/pointillism.html> (приступ 27. 6. 2021, 16.55).
53. https://www.youtube.com/watch?v=zP_paWcXkaE (приступ 27. 6. 2021, 16.58).

54. <http://www.okosveta.org/pages/hiroshima.html> (приступ 1. 7. 2021, 18.33).
55. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-53712690> (приступ 1. 7. 2021, 21.33).
56. Der junge Hitler, Prägende Jahre eines Diktators 1889–1914, 16. 4. 2021. – 15. 8. 2021, <https://www.nordico.at/html/de/2676.aspx>, приступ 8. 7. 2021, 13.20).
57. Musiktheater Linz In 2013, the Landestheater Linz received its new, long-awaited venue: the Musiktheater am Volksgarten (<https://en.vola.com/references/kategori/reference/?reference=11873>, приступ 6. 6. 2021, 13.27).
58. <https://ars.electronica.art/news/de/> (приступ 6. 6. 2021, 17.35).
59. <https://www.arter.org.tr/en> (приступ 7. 6. 2021, 15.34).
60. (https://enjoyonsen.city.beppu-jp.com/what_is_onsen/ (приступ 1. 7. 2021, 21.23).
61. <https://www.jrailpass.com/blog/best-onsen-in-japan> (приступ 1. 7. 2021, 21.24).
62. <http://www.hkg.ac.jp/WP/news01/2016/02/17/> (приступ 1. 7. 2021, 22.26).
63. <https://www.hkg.ac.jp/html/english/index.html> (приступ 1. 7. 2021, 22.27).
64. <https://www.arhitektura.rs/rubrike/arhitekti/421-kenzo-tange> (приступ 2. 6. 2021, 16.45).
65. <https://www.archdaily.com/270043/happy-birthday-kenzo-tange> (приступ 2. 6. 2021, 16.47).
66. <https://gethiroshima.com/event/mt-fuji-by-hokusai-exhibition/> (приступ 7.7. 2021, 19.02).
67. <http://www.fatosustek.com/here-there-abroad-reference-point-turkey> (приступ 7. 5. 2021, 15.51).
68. <https://www.depoistanbul.net/en/event/exhibition-and-events-contingent-identities/>, (приступ 3. 6. 2021, 14.17).
69. InEnArt, <http://www.inenart.eu/?p=25414> (приступ 7. 7. 2021, 19.00).
70. <https://vimeo.com/37696162> (приступ 10. 7. 2021, 7.50).
71. Шта је савремено у Београду 2008-2010. године? (<https://ulus.rs/blog/what-is-contemporary-isidora-ficovic/>, приступ 6. 6. 2021, 18.23).
72. <https://zkm.de/en/exhibition/2021/10/christa-sommerer-laurent-mignonneau-the-artwork-as-a-living-system> (приступ 8. 7. 2021, 10.10).
73. SAHA (<http://www.saha.org.tr/en>, приступ 11. 7. 2021, 18.00).

74. <https://www.jstor.org/stable/41699566> (приступ 2. 7. 2021, 10.21)
75. <https://www.hiroshima-navi.or.jp/en/special/kagura/> (приступ 2. 7. 2021, 10.22)
76. <https://www.youtube.com/watch?v=M3OsFHWWKe8> (2. 7. 2021, 10.23)
77. <https://www.openspacecontemporary.com/projects/open-space-webinars-2021/questioning-the-workspace-for-the-future/>, приступ 11.7.2021, 18:29)
78. <https://carnegieeurope.eu/2019/10/24/legacy-of-gezi-protests-in-turkey-pub-80142> приступ 11. 7. 2021, 18.30
79. <https://www.amnesty.org/download/Documents/12000/eur440222013en.pdf> приступ 11. 7. 2021, 18.51.
80. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (преузето 13. 10. 2020 у 14.14).
81. <https://www.incredibleart.org/lessons/middle/color2.htm> (приступ 11. 5. 2021 у 16.21).
82. https://www.youtube.com/watch?v=P1sd_-bkjGE (приступ 24. 6. 2021, 12.48).
83. <https://www.youtube.com/watch?v=w0ztlIAUTCu>, приступ 4. 7. 2021, 21.43).
84. <http://slobodni-univerzitet-srbije.org/vreme>, приступ 4. 7. 2021, 22.02)
85. На рубу знаности: етап, <https://www.youtube.com/watch?v=ZtGeAeFdl0o> (приступ 4. 7. 2021, 11.41).
86. „Повратак у садашњост“, у 10 уметничком простору (<http://u10.rs/2017/povratak-u-sadasnjost/> , приступ 8. 5. 2021, 14.25).
87. <https://www.youtube.com/watch?v=w0ztlIAUTCu> (приступ 4. 7. 2021, 20.44).
88. <https://www.linztourismus.at/freizeit/linz-entdecken/sehenswertes/top10/erlebniswelt-roestlingberg/> (приступ 7. 6. 2021, 12.11).
89. <https://www.donauregion.at/en/oesterreich-poi/detail/401927/trinity-column.html> (приступ 3. 5. 2021, 13.02).
90. <https://www.worldreligionnews.com/religion-news/what-is-the-significance-of-a-torii> (приступ 11. 7. 2021, 11.14).
91. http://geografijagimnazijakgsasa.blogspot.com/2014/03/blog-post_8.html (приступ 11. 7. 2021, 15.19).
92. <https://sr.advisor.travel/poi/Svetiliste-Icukusima-3349> (приступ 8. 7. 2021, 13.27).
93. <https://www.telegraf.rs/zanimljivosti/964829-zbog-ovoga-cete-poverovati-u-japanske-bogove-a-mozda-postati-i-sinto-svestenik-foto> (приступ 11. 7. 2021, 14.00).

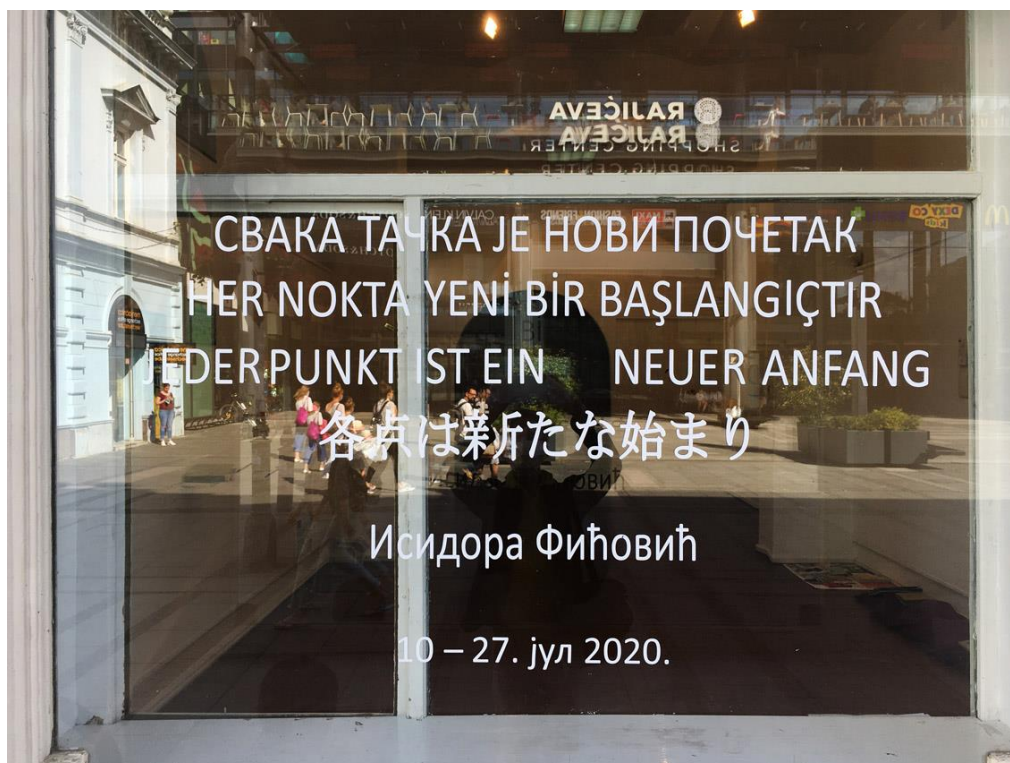
94. Свака Тачка је Нови Почетак, на страници Факултета ликовних уметности,
(<https://flu.bg.ac.rs/2020/06/svaka-tacka-je-novi-pocetak/>, приступ 8. 7. 2021, 13.22).
95. <https://charleslevie.com/home-2-5/hiroshima-city-of-peace/> (приступ 14.7.2021, 10:09)
96. <http://honyaku.j-server.com/LUCHRSMC/ns/tl.cgi/http%3a//www.city.hiroshima.lg.jp/www/dome/index.html?SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=utf-8&XJSID=0> (приступ 14.7.2021, 10:10)
97. <http://www.en.itsukushimajinja.jp/index.html?fbclid=IwAR2w2-W0U2bwrssF-kQ2jaLrtwDMS4AolgANSA0XgbG1OHMGoBRcX9f2bXw> (приступ 14.7.2021, 10:11)
98. http://hpmmuseum.jp/?lang=eng&fbclid=IwAR0Jtojrew79SGrspi1ibiyqh-GtyyhQzB_fobkdIfIEEswZOkulYq7pmObs (приступ 14.7.2021, 10:11)
99. <https://www.begradskatvrjava.co.rs/споменик-победник/> (приступ 11. 7. 2021, 14.54).
100. <https://youtu.be/DU1Y-DOgVrQ> (приступ 14.7.2021, 10:12)
101. The official website of Daichi Misawa and Misawa Culture Laboratory –
<https://misawadaichi.net/> (приступ 7. 7. 2021, 18.37).

СЛИКЕ У ТЕКСТУ

- Слика 1 Др Еичи Тосаки демонстрира ВСД на песку (одобрена фотографија од стране аутора)
- Слика 2 <http://umetnostandfilozofija.blogspot.com/2014/11/zorz-sera.html> (приступ 14.7.2021, 16:33)
- Слика 3 Pause, 1964, Emulsion on board, 116x116cm (*Woman artists, in the 20th and 21st century*, Taschen, Köln, 2005, str. 275)
- Слика 4 Byzantium, 1969, Acrylic on canvas, 163x371cm, детаљ (*Woman artists, in the 20th and 21st century*, Taschen, Köln, 2005, str. 276)
- Слика 5 <http://artsatmichigan.umich.edu/ink/2019/11/01/the-mesmerizing-work-of-yayoi-kusama/> (приступ 14.7.2021, 18:37)
- Слика 6 Tanaka working, Муохоџи, 1966 © Kanayama Akira and Tanaka Atsuko Association (<https://www.modernamuseet.se/stockholm/en/exhibitions/atsuko-tanaka/biography-atsuko-tanaka/>) (приступ 2. 6. 2021, 10.53).
- Слика 7 '94 A, 1994, acrylic lacquer on canvas, 117 x 91 cm. (46.1 x 35.8 in.) (http://www.artnet.com/artists/atsuko-tanaka/94aaa-y6jWfUeWimsI8P4lg_XIHA2, приступ 14.7.2021, 18:57)
- Слика 8 *Electric Dress*, 1956 (<https://www.phillips.com/article/42889483/atsuko-tanaka>, приступ 14.7.2021, 19:09)
- Слика 9 *Jackson Pollock painting in his studio on Long Island, New York, 1950. Image* © Hans Namuth (<https://www.britannica.com/biography/Jackson-Pollock/images-videos>, приступ 14.7.2021, 19:13)
- Слика 10 *Wassily Kandinsky, Circles in a Circle, 1923, Oil on Canvas, 98.7 × 95.6 cm*, Philadelphia Museum of Art (<https://www.facebook.com/photo?fbid=2816112888719596&set=gm.791737838187538> (приступ 14.7.2021, 16:33).
- Слика 11 *Colorful acrylics, Acrylic on Canvas, Astrid Stoeppel*, <https://www.saatchiart.com/art/Painting-Dotted-circle/759586/3037100/view> (приступ 14.7.2021, 20:17)
- Слика 12 *Summer Dot By Dot Painting By Cristina Stefan Saatchi Art* <https://paintinginspired.blogspot.com/2018/01/art-dots-painting.html> (приступ 14.7.2021, 20:10)
- Слика 13 Фотографија снимљена у јануару 2016. на Универзитету у Хирошими (Hiroshima Kokusai Gakuin University), <http://www.hkg.ac.jp/WP/news01/2016/02/17/> (приступ 7.14.2021, 9:19)
- Слика 14 Фотографија снимљена у јануару 2016. на Универзитету у Хирошими (Hiroshima Kokusai Gakuin University), <http://www.hkg.ac.jp/WP/news01/2016/02/17/> (приступ 7.14.2021, 9:19)
- Слика 15 Фото: Милан Краљ (у ФЛУ галерији)
- Слика 16 Пролеће у Београду, слика ауторке, акрилик на платну, 60x50cm, 2018 (фото: Исидора Фићовић)
- Слика 17 Сава лети, слика ауторке, акрилик на платну, 60x50cm, 2018 (фото: Исидора Фићовић)
- Слика 18 Срећан Ускрс, слика ауторке, акрилик на платну, 60x50cm, 2018 (фото: Исидора Фићовић)
- Слика 19 Пролеће у Београду, слика ауторке, акрилик на платну, 40x30cm (фото: Исидора Фићовић)
- Слика 20 Сава лети, слика ауторке, акрилик на платну, 40x30cm (фото: Исидора Фићовић)
- Слика 21 Срећан Ускрс, слика ауторке, акрилик на платну, 40x30cm (фото: Исидора Фићовић)
- Слика 22 Фото: Милан Краљ (у ФЛУ галерији)
- Слика 23 Фото: Милан Краљ (у ФЛУ галерији)
- Слика 24 Фото: Милан Краљ (у ФЛУ галерији)
- Слика 25 Фото: Милан Краљ (у ФЛУ галерији)
- Слика 26 Фото: Милан Краљ (у ФЛУ галерији)

ПРИЛОГ

визуелни материјал

СВАКА ТАЧКА ЈЕ НОВИ ПОЧЕТАК

ФЛУ Галерија

Београд, 2020.

Реална форма ликовних представа персонализованих простора градова у ФЛУ галерији на свалом зиду репрезентује одређени град: на фотографији горе лево Београд, а десно Линц, на фотографији доле лево Хирошиму, а десно Истанбул.

Фото: Милан Краљ

Реална форма ликовних представа персонализованих простора градова у ФЛУ галерији на свалом зиду репрезентује одређени град: на фотографији горе лево Београд, а десно Линц, на фотографији доле лево Хирошиму, а десно Истанбул.

Фото: Милан Краљ

БЕОГРАД

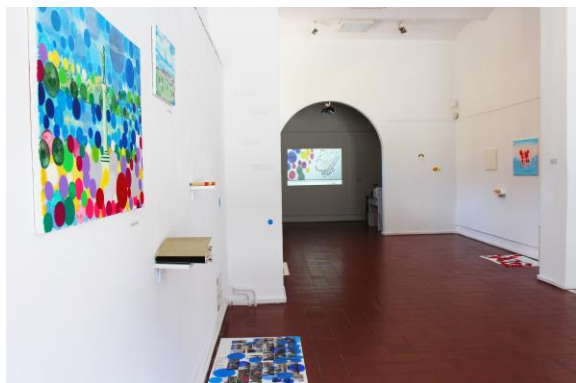

Фото: Милан Краљ

ИСТАНБУЛ

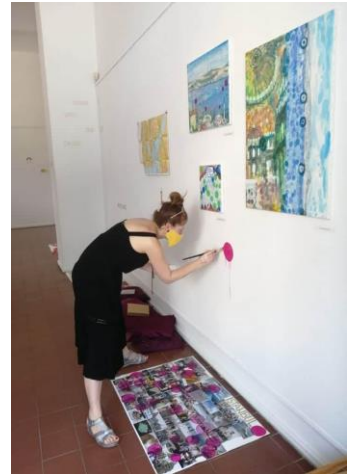
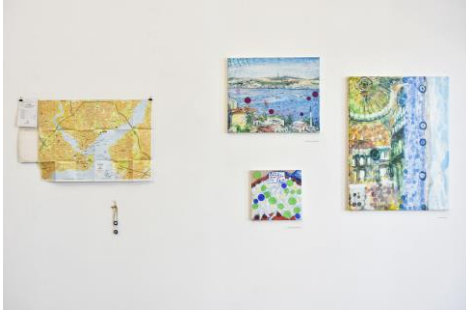

Фото: Милан Краљ, Оливера Ерић,

ХИРОШИМА

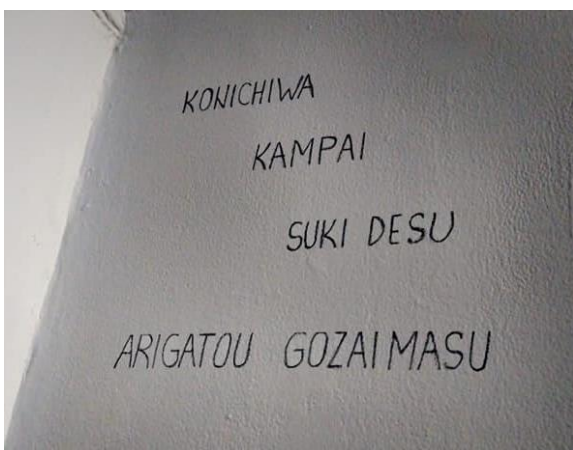
Фото: Милан Краљ

Grüß Gott, Prost, Genau, Danke

Teşekkür ederim, şerefe, seni seviyorum, çok güzel

Konichiwa, kampai, suki desu, arigatou gozaimasu

Љубав, живели, хвала, срећно

Фото: Исидора Фићовић

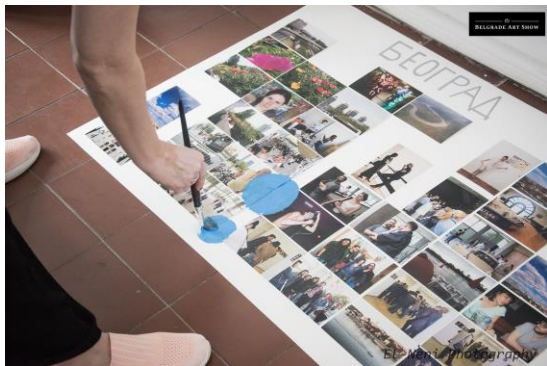
Кружни покрети тачке / Circular Movements of Dot
видео рад / video work, 30', 2020.

Истанбул

Линц

Београд

Хирошима

Уз звуке музике карактеристичне за сваки од четири града у фокусу, гестуалним ритмом тачке преко личне фото архиве прави се реконекција 2020, на другачији начин, са градовима у фокусу

СВАКА ТАЧКА ЈЕ НОВИ ПОЧЕТАК

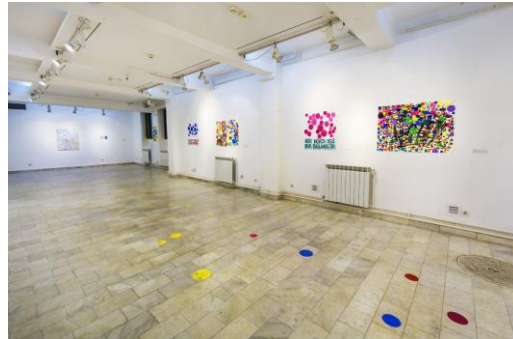
Продајна галерија „Београд“

Београд, 2020.

*Свака тачка је нови почетак на турском, српском,
Немачком и јапанском / акрилик на папиру
70 x 70 cm сваки*

Фото: Милан Краљ

Апстрактна форма ликовних представа персонализованих простора градова,
Истанбула, Линца, Хирошима и Београда у Продајној галерији „Београд“,
укључује цртеже, слике и видео рад
2020: КУЛТУРАЛНОСТ ТОАЛЕТА

Фото: Милан Краљ

Излазак гестуалним ритмом тачке ван 2D оквира формата, слике или цртежа, у 3D околни простор галерије

Фото: Милан Краљ

2020: КУЛТУРАЛНОСТ ТОАЛЕТА

Тоалет је постављен за посетиоце да размисле о културној безграничности или културалности тоалета у прошлости, садашњости и будућности. Садржи „Гестуалног ритам тачке“ који снима временску димензију процеса покрета у слици и музички звук циркулара који може да одражава звук садашње културалности на месту инсталације. Материјали: тоалет папир, сликарки или цртачки материјал (водене боје), звук окружења, компјутерско процесуирање у реалном времену.

Када технолошки утицај на друштво преузме своју улогу, то може бити време да уметници играју своју. Уметност, за нас, није само нешто што толерише специфичну „лепоту“. Ствари које су „ружне“ могу заправо бити места људскости. Да појаснимо, тоалети попут јапанског – дивно (whoa), су простор традиционалног гостопримства, опремљени сензорима који реагују на додир, пуштају воду и греју тоалетна седишта, имају тоалетни папир невероватне мекоће, чак емитују звук из природе. Ми их овде разматрамо као места потенцијала једног уметничког истраживања.

Концепт овог уметничког дела се у начелу односи на идеју да се дизајн тоалета представи као демонстрација културалности. На основу реченог концепта, уметничко дело садржи: 1.) „Гестуални ритам тачке“ који снима временску димензију процеса покрета у слици, жута боја симболизује кретање сунца, а плава боја кретање реке; 2.) музички звук циркулара синтетизованог са звуком из окружења који одражава звук присуства ововремене културе на месту инсталације. Као резултат, ово уметничко дело представља један други поглед на дизајн тоалета. Такође се надамо да пружа могућност да размислимо или проверимо концепт, покрет и музику, који се односе на тоалет у прошлости, садашњости и будућности; тренутак олакшања у коме контемплирамо безграничност места за одмор.

2020. © Исидора Фићовић и Даичи Мисава

2020: КУЛТУРАЛНОСТ ТОАЛЕТА
2020 © Исидора Фићовић и Даичи Мисава
Инсталирано на Новом Београду, април 2020

СВАКА ТАЧКА ЈЕ НОВИ ПОЧЕТАК

Тема докторског уметничког пројекта *Гестуални ритам тачке – у ликовним представама персонализованих простора градова – мултимедијална изложба*, односи се на промишљање и извођење уметничке поетике и технике, на основу личног доживљаја ауторкиног кретања кроз различите градове света. Применом разноврсних метода истраживања у Истанбулу, Линцу, Хирошими и Београду, где се неко време професионално усавшавала на престижним уметничким институцијама, уметница проналази њихове специфичне симболе и значајна места. Истражени градски садржаји су представљени на цртежима и сликама *гестуалним ритмом тачке* и део су интердисциплинарне мултимедијалне поставке.

Гестуални ритам тачке евоцира кретање, телесно-мануелно извођење рада, негује естетику покрета тела или руке у игри ликовних елемената: тачке, линије и боје; враћа човека на лепо и узвишено наглашавањем круга као форме савршенства и метафизике тачке као временске димензије слике. Представљањем личних доживљаја градских простора помоћу различите обојености и густине тачака или кругова, бојом се карактерише атмосфера, људи и архитектура града, а густина тачака као апстрактна форма говори о интензитету динамике градског живота.

Докторска изложба Исидоре Фићовић приказује разноврсне ритмове, који метафорички означавају културу живота ових градова, савременог или традиционалног, док дословно имају значења музике и плеса специфичних за одабрани град. *Гестуални ритам тачке – у ликовним представама персонализованих простора градова – мултимедијална изложба*, подстиче на ликовна и филозофска разматрања тачке, која на јапанском, турском, српском и немачком језику имају исто значење „свака тачка је нови почетак“, различитог звучног ритма изговарања.

Оливера Ерић и Исидора Фићовић

ПРОЦЕС 2

Групна изложба сликарске секције
„Поглед у Неочекивано“
Удружења ликовних уметности Србије (УЛУС)
Павиљон „Цвијета Зузорић“
Београд, фебруар 2021.

Фото: Исидора Фићовић

ПРОЦЕС 2

Процес 2 – прецизност гестуалног ритма тачке,
„снима“ временску димензију слике,
гестуалног телесног кретања визуелног ритма тачке и круга,
на групној изложби сликарске секције УЛУС-а
„Поглед у неочекивано“,
Павиљон „Цвијета Зузорић“,
Београд, 18.02.2021.

Фото: Ивана Видић

Гестуални ритам тачке на завршној изложби Факултета ликовних уметности, Париска 16, класа др ум. Весне Кнежевић, Београд, јун 2021.

ГЕСТУАЛНИ РИТАМ ТАЧКЕ

Исидора Фићовић

Акрилик, 2021.

Телесно кретање визуелног ритма тачке и круга,
временска димензија слике, ритма тачке,
ритма светлости, животворни импулс етра.

Боја тачке означава: 1) жута боја тачке - сунце,
2) плава боја тачке - небо, воду, реку, море, океан,
3) зелена боја тачке - зеленило, дрвеће, шуму, прашуму,
4) црвена боја тачке - куће са кровом од црвеног црепа.

Гестуални ритам тачке „снима“ временску диманзију
слике, изван 2D оквира медија слике, као ваздух, улази
у 3D простор просторије.

Тачка у форми круга представља:

КУЛТ СУНЦА – КОЛО – КУЛТ МАЈКЕ ЗЕМЉЕ

Коло = Круг = Сунце

Гестуални ритам тачке на завршној изложби Факултета ликовних уметности, Париска 16, класа др ум. Весне Кнежевић, Београд, јун 2021, са архитектом Милицом Митровић, власницом слике „Победник“ (пад пиксела или да не падне / fall of a pixel or not to fall).

Биографија ауторке

Образовање

- 2021 - Докторске студије, Факултет ликовних уметности, Београд, Србија
2016 - Мастер диплома Интерфејс Културе, Универзитет уметности у Линцу, Аустрија
2015 - 2016 - Студент у размени на IAMAS-у (Institute of Advanced Media Arts and Sciences), Оаки, Јапан
2013 - 2014 - Ерасмус размена, Билги Универзитет, Истанбул, Турска 2007 - Диплома магистра сликарства, Факултет ликовних уметности, Београд, Србија
2001 - Диплома академског сликара (ВА/МА), Факултет ликовних уметности, Србија

Селектоване самосталне изложбе

- 2020 - Свака тачка је нови почетак, Галерија ФЛУ, Београд, Србија
2020 - Свака тачка је нови почетак, Продајна галерија „Београд“, Београд, Србија
2019 - Време и простор: тачка, линија, круг, троугао, квадрат, ЦЗК Деспотовац; ЦЗК Ковин, Србија 2018 - Преплет. Змај, Небо и Земља. Луцида галерија, Београд; ЦЗК Сопот; КЦК Крушевац, Србија
2018 - Преплет. Змај, Небо и Земља. галерија *Lucida*; Центар за културу Сопот ; Центар за Културу Крушевац, Београд; Србија
2016 - Гест руке ствара, кроз векове, линије покрета руке, галерија Степениште, Шуматовачка, Београд, Србија
2016 - Сунцокрет, Асимо и мачка, КЦ Рибница, Краљево, Србија
2015 - Светлост путује брже до нас од звука, са перформансом „Дата Аудиторио“ Даичи Мисаве, АУ галерија, Беч, Аустрија
2011 - Шта је савремено, Магацин у организацији Дома омладине, Београд, Србија

Селектоване групне изложбе

- 2020 - Атлас честица - Да ли си предвилјив/а, Павиљон Цвијета Зуторић, Београд, Србија
2018 - Време је љубав 11 [Show 1], кустос: Кисито Асангни, Малта (Lily Agius Gallery, Sliema); Центар савремене уметности у Глазгову (ССА Glasgow – UK)
2017 - Повратак у садашњост, U10 галерија, Београд, Србија
2016 - Интерактивна Уметност у Раумшифу, део програма Радикални Атоми фестивала Арс Електроника, Линц, Аустрија

2015 - Време је љубав 8, кустос: Кисито Асангни, Париз (Sobering Galerie), Тетоуан (National Institute of Fine Arts), Шпанија (Sala Rekalde Bilbao), Амстердам (A LAB), Тирана (Zeta Art Center& Gallery), Сан Дијего (Expressive Arts Institute), Јокохама (SAKURA WORKS)

2015 - Неначињени Дисплеји (Unmade Displays, curated by Davide Bevilacqua and Vincenzo Estremo, Вила Манин, Филм Форум Удине, Италија

2013 - Метафоре, кустос: Енрике Томас, nomadenetappe - Уметност и Теорија, Линц, Аустрија

Селектовани фестивали и бијенала

2019 - Тријенале проширених медија, Цвијета Зузорић, Београд, Србија

2016 - Фестивал С.У.Т.Р.А, Музеј науке и технике, Београд, Србија

2016 - Интерфејс мења културе (Wrong), Ново Бијенале дигиталних уметности, Шпанија, Интернет

2015 - Интерфејс Култура (POST POST), Арс Електроника фестивал (POST CITY), Линц, Аустрија

2013 - Интерфејс Култура (Use at your own risk), Арс Електроника фестивал (TOTAL RECALL, The Evolution of Memory), Линц, Аустрија

2012 - Пета едиција бијенала младих уметника (Overlapping Biennial), Букурешт, Румунија

Селектоване уметничке резиденције

2018 - Уметничка резиденција у Паризу (Cité internationale des arts), Француска 2011 - Интернационални студио и кустоски програм (ISCP), Њујорк, САД

2011 - Интернационални студио и кустоски програм (ISCP), Њујорк, САД

2010 - Дан и Лија Пержовски, класа проширеног цртежа, Интернационална летња академија ликовних уметности, у Салзбургу, Аустрија

2006 - Платформа Гаранти Центар савремене уметности (Backyard Residencies), Истанбул, Турска

Награде

2017 - Награда за слику Ротари клуба, Београд, Србија

2012 - Награда за слику Ротари клуба, Београд, Србија

2005 - Прва награда на видео фестивалу „Видео тапета“, Велење, Словенија

Изјава о ауторству

Потписани-а: Исидора Фићовић

Број индекса: 4949/17

Изјављујем,

Да је докторска дисертација / докторски уметнички пројекат под насловом

ГЕСТУАЛНИ РИТАМ ТАЧКЕ

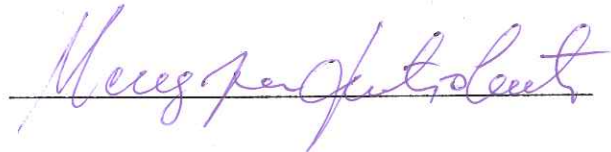
у ликовним представама персонализованих простора градова

мултимедијална изложба

- резултат сопственог истраживачког / уметничког истраживачког рада,
- да предложена докторска теза / докторски уметнички пројекат у целини ни у деловима није била / био предложена / предложен за добијање било које дипломе,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/кршила ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду 2021.

Потпис докторанта

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторске
дисертације / докторског уметничког пројекта**

Име и презиме аутора: Исидора Фићовић

Број индекса:

Докторски студијски програм Докторске студије уметности - ликовне уметности

Наслов докторске дисертације / докторског уметничког пројекта

ГЕСТУАЛНИ РИТАМ ТАЧКЕ – у ликовним представама персонализованих
простора градова, мултимедијална изложба

Ментор др ум. Весна Кнежевић, редовни професор

Коментор: /

Потписани (име и презиме аутора): Исидора Фићовић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације / докторског
уметничког пројекта истоветна електронској верзији коју сам предао за
објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета уметности у
Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци који су у вези са добијањем академског
звања доктора наука / доктора уметности, као што су име и презиме, година и
место рођења и датум објаве рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним станицама дигиталне библиотеке,
у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета уметности у Београду.

У Београду 2021.

Потпис докторанта

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитет уметности у Београду да у Дигитални репозиторијум
Универзитета уметности унесе моју докторску дисертацију / докторски уметнички
пројекта под називом:

ГЕСТУАЛНИ РИТАМ ТАЧКЕ

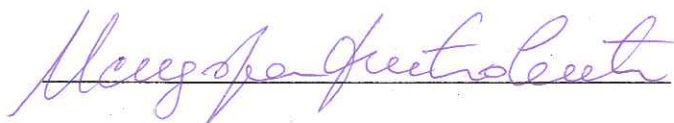
у ликовним представама персонализованих простора градова

мултимедијална изложба

која / и је моје ауторско дело.

Докторску дисертацију / докторски уметнички пројекат предао сам у електронском
формату погодном за трајно депоновање.

Потпис докторанта

A handwritten signature in purple ink, appearing to read 'Aleksandra Gestrac', written over a horizontal line.

У Београд 2021.